

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายและการบริหารจัดการเครือข่าย
2. เครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน “บวร”
3. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรม
4. บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็ก
5. อุดมการณ์และหลักการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
6. มาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ
7. แนวคิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน
8. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการมีส่วนร่วม
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายและการบริหารจัดการเครือข่าย

#### ทฤษฎีเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายการทำงานเป็นวิธีการทำงานที่ได้รับความนิยมทั้งในภาคธุรกิจและในการทำงานเชิงพัฒนาสังคม ซึ่งในโลกธุรกิจนั้น แนวความคิดของระบบเครือข่ายได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2513 โดยเริ่มจากธุรกิจของการจัดหางานทำและการสรรหาบุคคลที่เหมาะสม สำหรับในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) อย่างหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก มีความเป็นรูปธรรมมองเห็นได้มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นหรือมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะเห็นเป็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างแน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มองค์กร

ให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคนหรือกลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอกัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่มหรือองค์กรมากนัก (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547 : 1-2)

แนวทางการวิเคราะห์เครือข่ายสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก สรรพสิ่งต่างๆที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ เราเรียกว่า จุด (Node) ถ้ามีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ (Relationships) ของจุดเหล่านี้ก็คือเครือข่าย (Network) ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดี จะสามารถทำให้บุคคลในองค์กรมีการเชื่อมโยงประสานงานกันและกันที่ดีขึ้น รวมทั้งสามารถดึงทรัพยากรของแต่ละองค์กรมาประสานเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่าเครือข่ายเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารระหว่างกันขององค์กรที่มีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกันหรือเกี่ยวข้องกันให้ได้ประโยชน์สูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่จำกัด

### ทฤษฎีและแนวคิดการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายในการทำงานเชิงพัฒนา มีแนวโน้มที่จะเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรที่ทำงานพียงพียงซึ่งกันและกัน มากกว่าที่จะแข่งขันกัน ทฤษฎีและแนวคิดที่อธิบายการสร้างเครือข่ายการทำงาน ได้แก่

1. **ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)** อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ดังนั้น เหตุผลหลักที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจ ก็คือ แต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

2. **แนวคิดการรวมพลัง (Synergy)** เป็นการผนึกกำลังในลักษณะที่มากกว่า  $1+1 = 2$  แต่ต้องเป็น  $1+1 > 2$  หมายความว่า การรวมพลังกันทำงานนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าหรือเข้มแข็งมากกว่าการที่ แต่ละองค์กรจะทำงาน โดยโดดเดี่ยว

### การจัดการเครือข่ายการบริหารงาน (Network Management)

การปฏิรูประบบราชการที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2545 มุ่งเน้นให้มีการนำการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) มาใช้กับระบบราชการแบบเดิมที่มุ่งเน้นการบริหารภาครัฐ (Public Management) เน้นการเปลี่ยนแปลงให้ระบบราชการมีความยืดหยุ่นในการดำเนินการมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการจัดองค์การในแนวดิ่ง (Vertical Organizing) มาเป็นการจัดการในแนวราบ (Horizontal Organizing) จากที่เน้นการสั่งการ (Command) มาเป็นความร่วมมือ (Cooperation) และการประสานงาน (Coordination) ต้องมีการทำงานกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นระหว่างส่วนราชการด้วยตนเอง ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม ชุมชนและท้องถิ่น ในรูปภาคีหรือหุ้นส่วน

ในการทำงาน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ต้องมีการปรับกระบวนการทัศน์และกระบวนการวิธีการบริหารราชการในรูปของ “การจัดการเครือข่าย” (Network Management) ที่นับวันจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น แต่ในทุกวันนี้ น้อยคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบราชการและข้าราชการไทย จะมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถจัดการเครือข่ายสนับสนุนการทำงานที่ตนรับผิดชอบได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

### ความหมายและแนวคิดการจัดการเครือข่ายการบริหารงาน

**เครือข่าย** คือ การเชื่อมโยงหรือยึดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน (เสถียร จิรรังสิมันต์, 2549)

**เครือข่ายสังคม** หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านั้นได้ หรืออีกความหมายหนึ่งคือ ชุขของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล ที่ก่อให้เกิดสายใยผูกพันของครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักในช่วงชีวิตของคน เครือข่ายสังคมอาจเปรียบได้กับภาพของจุดต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยงกันด้วยเส้นตรงหลายๆ เส้น จุดคือบุคคล และเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ บุคคลแต่ละคนจึงเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางที่มีสายสัมพันธ์กับจุดหรือบุคคลอื่นที่มีสายสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ต่อไปอีกที่บุคคลตรงจุดศูนย์กลางไม่รู้จักระยะทางการวิเคราะห์เครือข่ายสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆ ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก สรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายในเครือข่ายความสัมพันธ์เราเรียกว่า จุด (Node) ถ้ามีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ของจุดเหล่านี้ก็คือเครือข่าย (Network) (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, มปป.)

**เครือข่าย** หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือ สถาบันใด ๆ ที่ตกลงจะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใด อย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ กลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำ กิจกรรมร่วมกันโดยเครือข่ายเพื่อการปฏิรูปการศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อการปฏิรูปการศึกษา (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, มปป.)

**เครือข่าย** หมายถึง เครือข่าย ระหว่างบุคคล ในสำนักงาน เครือข่ายระหว่างบุคคลกับฝ่ายต่างๆ เครือข่าย ระหว่างฝ่ายต่างๆ กับฝ่ายต่างๆ เครือข่ายระหว่างฝ่ายต่างๆ กับหน่วยงานอื่นๆ ที่ทำ P.S.O เครือข่ายของหน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชนที่พัฒนามาตรฐานอื่นๆ หรือมีการพัฒนาองค์กร (Organization Development) (ประชาสรรค์ แสนภักดี, มปป.)

ความหมายของเครือข่ายที่ผู้เข้าร่วมได้ให้ไว้อย่างหลากหลายประหลาดประหลาด เรื่อง การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา (1) เป็นการรวมตัวของ

บุคคล องค์กร หน่วยงาน เพื่อร่วมคิดร่วมกระทำกิจกรรมอย่างเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน เพื่อให้บังเกิดผลในทางที่ดี (2) การเป็นแนวร่วม เพื่อดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน (3) การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันตกลงที่จะร่วมมือประสาน และเชื่อมโยงกัน โดยมีข้อตกลง และมีวัตถุประสงค์เดียวกัน (4) การทำงานเป็นระบบของหน่วยงาน หรือบุคคลต่าง ๆ และมีความสัมพันธ์แบบสองทาง (two-way relationship) โดยมีเป้าหมายเดียวกัน และมีการประสานงาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544)

**เครือข่าย** เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิกมีความเป็นรูปธรรมมองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่าย การแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่าย ไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครให้ทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, มปป.)

### แนวคิด

การประกอบกิจการงานใดต้องเกี่ยวข้องและเกี่ยวข้องถึงกัน การจะเอาตัวรอดในสังคมเพียงคนเดียวเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ในยุคปัจจุบัน การบริหารจัดการจึงต้องพึ่งพาทฤษฎีการอยู่ร่วมกัน การใช้กลยุทธ์ WIN-WIN หรือเข้าคู่ชัยชนะร่วมกัน จึงเป็นหนทางที่ธุรกิจจำนวนมากให้ความสนใจ การกิจของการบริหารจัดการในยุคนี้ตามทฤษฎีใหม่จึงกลายมาเป็นเรื่องของการบริหารแบบมีพันธมิตร มีแนวร่วม (Alliance, Partner) ตลอดจนการร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อเป้าหมายของการประสบความสำเร็จร่วมกัน (วิภาวรรณ กอดแก้ว, 2552)

การจัดการแบบใหม่ที่มีคอมพิวเตอร์สนับสนุน (New Computer-based Management) สร้างขีดความสามารถสู่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อวิธีการทำงานของภาครัฐ และเครื่องมือเหล่านี้จะมีประสิทธิผลยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ในเวลาเพียงไม่กี่ปี การปฏิวัติดิจิทัลทำให้ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้วยกันและหน่วยงานภายนอกอื่นๆ ง่ายยิ่งขึ้นกว่าเดิมมาก ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอกมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ หลายคนพูดถึงการปฏิรูปภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการทำงานร่วมกัน ลดการทำงานซ้ำซ้อน ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนการทำงานระหว่างภาครัฐและเอกชน

เครือข่ายเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับแบบแผนความสัมพันธ์แนวราบของชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจก บุคคล กลุ่ม และองค์กรในชุมชน เป็นโครงสร้างที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยในการตัดสินใจ และเป็นการสร้างทุนทางสังคมขึ้นในชุมชน ให้เป็นเหมือนคลังเก็บความปรารถนาดีและความร่วมมือ ซึ่งสามารถนำมาใช้ทำให้ประชาคมเข้มแข็ง (Robert Putnam : 1993, อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, มปป.)

ในปัจจุบันนี้ทุกหน่วยงานทุกองค์กร ต่างได้ให้ความสำคัญกับการบริหารเครือข่ายแทบจะเรียกได้ว่าทุกองค์กร มีการติดตั้งระบบการสื่อสารทั้งภายในหน่วยงาน และระบบการสื่อสารไปยังภายนอก เพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน และผลประโยชน์สูงสุดขององค์กร ซึ่งเราจำเป็นต้องมีระบบการบริหารเครือข่ายที่ดี มีประสิทธิภาพ มีระบบที่สามารถวิเคราะห์ปัญหาความล่าช้าในระบบว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุใด และระบบนั้นต้องมีคุณสมบัติในการรายงานผลได้อย่างหลากหลาย ทั้งในแบบตัวเลขและแบบกราฟรูปภาพ (ต่อศักดิ์ ไชยมาลี, 2549)

#### **หลักการของการทำงานแบบเครือข่ายความร่วมมือ**

ทุกฝ่ายมีเกียรติ ศักดิ์ศรี สิทธิ โอกาสที่เท่าเทียมกัน เป็นการทำงานแนวราบ ไม่มีการสั่งการจากฝ่ายใด เป็นกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านการทำงานร่วมกัน

#### **ประโยชน์ของเครือข่ายความร่วมมือ**

ตัดสินใจได้เร็ว แก้ปัญหาได้เร็วท่ามกลางความไม่แน่นอนและความสลับซับซ้อนของปัญหา ลดค่าใช้จ่ายการบริหารราชการและผู้ใช้บริการ ให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายได้ตรงความต้องการ เป็นการสร้างทุนทางสังคมให้แก่หน่วยงานและประเทศ (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, มปป.)

#### **ประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย**

1. เป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ให้ความช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาช่วยสนับสนุน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
2. สร้างการทำงานเป็นทีม สามารถระดมความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ได้อย่างหลากหลายก่อให้เกิดพหุปัญญา ทำให้งานมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จที่ดี
3. เป็นฐานที่สำคัญในการปฏิรูปการศึกษาและพัฒนาประเทศและประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่สนใจ
4. สามารถทำการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์งานได้อย่างทั่วถึง

#### **คุณสมบัติของบุคคล/องค์กรเครือข่าย**

1. เป็นผู้ที่มีความสนใจ มุ่งมั่นตั้งใจ ไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน เห็นประโยชน์ของการศึกษา ร่วมกัน เต็มใจและเสียสละ

2. เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม มีความรู้ ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น มีอุดมการณ์ มีเป้าหมายชัดเจน

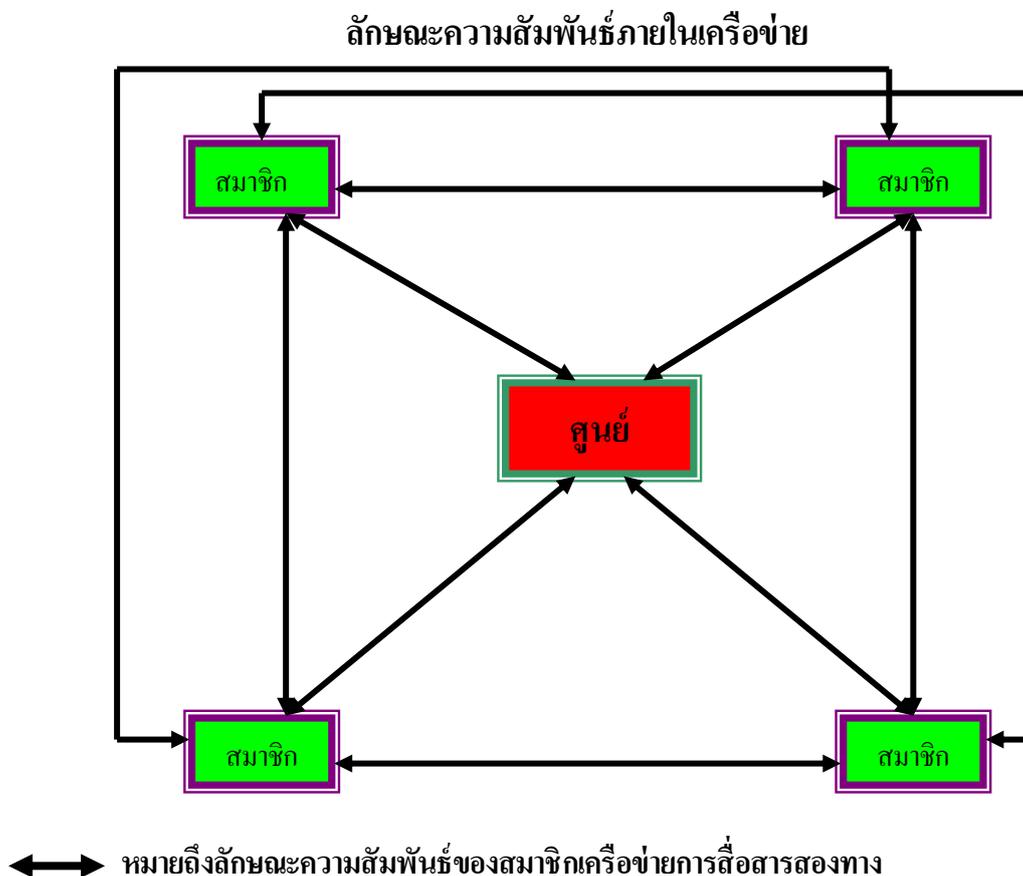
3. มีความเป็นประชาธิปไตย มีภาวะผู้นำและผู้ตามที่ดี ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
4. มีวิธีการให้เครือข่ายร่วมกันดำเนินงาน
5. มีการบริหารงานที่เป็นระบบ
6. มีปัจจัยเกื้อหนุนในการดำเนินงาน

#### **ปัจจัยที่ทำให้การสร้างเครือข่ายประสบความสำเร็จ**

1. สมาชิกต้องมีใจเป็นหนึ่งเดียว มีความสามัคคีในกลุ่ม
2. สมาชิกมีขวัญ กำลังใจ และเจตนาารมณ์ร่วมกันที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุผล
3. มีความเสียสละทั้งกาย สติปัญญา และทรัพยากร
4. มีระบบการจัดการและการวางแผนที่ดี
5. มีการติดตาม และประเมินผลเป็นระยะ ๆ สม่ำเสมอ
6. ใช้กระบวนการ PDCA (Planning, Development, Control and Assessment)
7. ผู้นำมีวิสัยทัศน์ มีความสามารถในการตัดสินใจ และประสานงาน
8. มีสมาชิกเครือข่ายที่มีคุณภาพ ทุกคนเห็นประโยชน์ร่วมกัน
9. มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
10. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่าย
11. สามารถในการรักษาเครือข่ายเดิมและขยายเครือข่ายใหม่เพิ่มขึ้น (สำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544)

ภาพที่ 2.1 ลักษณะความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย



(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544)

### เครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน “บวร”

ประชาสังคม “บวร” เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

บทนำท่ามกลางความโกลาหลแห่งปัญหาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ (Economic Dimension) สังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Dimension) รัฐมิติ (Political Dimension) นับเป็นโจทย์ใหญ่ในการบริหารจัดการทางสังคมของภาครัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่จะต้องร่วมกันบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการสร้างคุณภาพชีวิตและภราดรภาพ รวมทั้งการสร้างคุณภาพในสังคมท่ามกลางความซับซ้อน (Complexity) ความเปลี่ยนแปลง (Dynamics) ความหลากหลาย (Diversity) ทางสังคมที่ยากต่อการทำความเข้าใจและความจำเป็นที่ต้องแสวงหาคำตอบเพื่อกำหนด

ทิศทางและนำมาเป็นกรอบแผนและนโยบายในการบริหารสังคมในปัจจุบันและอนาคต โจทย์ต่อไปที่ต้องร่วมกันคิดต่อ ก็คือว่า สถาบันทางพระพุทธศาสนาจะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารชุมชนและสังคมได้อย่างไร ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ดังจะเสนอต่อไปนี้

1. รัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พ.ศ.2540) ได้กำหนดในแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ โดยกำหนดในมาตรา 76, มาตรา 78, มาตรา 79 และ มาตรา 80 โดยให้กำหนดให้ “รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเสริมสร้างความเป็น ปึกแผ่นของครอบครัวและความเข้ม แข็งของชุมชน” ขณะเดียวกัน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545 – 2549) มีวิสัยทัศน์ เพื่อสร้างสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ (Knowledge based society) สังคมสมานฉันท์ และเอื้ออาทร ซึ่งจกก่อนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสังคมคุณภาพ โดยมียุทธศาสตร์การพัฒนา ปฏิรูประบบบริหารจัดการสู่ธรรมาภิบาล (Good Governance) ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเองและเท่าทันโลก การสร้างรากฐานของชุมชนและสังคมให้ เข้มแข็ง การบริหารจัดการทางสังคมจึงจำเป็นที่จะต้องเปิดพื้นที่ทางสังคม (Social space) พื้นที่ทาง ความคิด (Thinking space) เคารพและยอมรับในความหลากหลายและซับซ้อนของสังคม (Social complexity) เพื่อสร้างองค์ความรู้ กระบวนทัศน์ที่หลากหลาย เพื่อเสนอ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับ การบริหารจัดการทางสังคมที่พึงประสงค์และสอดคล้องเหมาะสมกับชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรที่ หลากหลายและแตกต่างกันในมิติด้านต่างๆ นอกจากนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 9 ยังได้กำหนด ยุทธศาสตร์การจัดการเชิงพื้นที่ในมิติใหม่ด้วยการปรับโครงสร้าง การพัฒนาชนบทและเมืองให้เข้าสู่ สมดุลและยั่งยืน โดยอาศัยหลักการสำคัญคือ ยึดพื้นที่เป็นตัวตั้งเอาคนเป็นส่วนกลางการพัฒนามุ่งสู่ เศรษฐกิจแบบพอเพียง พึ่งตนเองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน โดยมี หลักการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544)

1.1 ต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์และการบริหารจัดการแก้ไขปัญหา โดยเน้นให้ ชุมชน มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนในท้องถิ่นของตนเอง

1.2 ต้องปรับจากการแก้ไขปัญหาแบบกว้าง ๆ มาเป็นการแก้ปัญหาให้ตรง กลุ่มเป้าหมาย และต้องเพิ่มบทบาทภาคประชาสังคมและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสนับสนุน การแก้ปัญหาความยากจนในระดับพื้นที่

1.3 ปรับบทบาทของหน่วยงานภาครัฐจากการสั่งการ ควบคุม กำกับ มาเป็น การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกแก่ภาคชุมชน

2. แนวคิดประชาสังคม (Civil Society) แนวคิดประชาสังคม นับได้ว่าเป็นแนวคิดที่มุ่งสร้างสังคมจากความร่วมมือขององค์กรในสังคมในมิติเชิงการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมจากหลายๆ ฝ่าย นักวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของ คำว่า Civil Society ที่แตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้

ประเวศ วะสี (2539) ให้ความหมายว่า “ประชาคม” หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีการจัดการในระดับกลุ่ม

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2539) ใช้ศัพท์ว่า “วิถีประชา” หมายถึง การรวมกลุ่มขององค์กรต่างๆ ในการเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง ซึ่งเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาทุกฝ่าย ในระดับพื้นที่ อาจเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือ พื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น

ธีระยุทธ บุญมี (2536) ใช้คำว่า “ประชาสังคม” โดยให้ความหมายในลักษณะสังคมเข้มแข็ง ที่หมายถึงพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนอาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งหากแม้ว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ พ่อค้า ประชาชน นักศึกษา และปัญญาชน ก็จะสามารถร่วมผลักดันสังคมและแก้ปัญหาต่างๆที่เป็นพื้นฐาน สังคมก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้

นอกจากนี้ ชูชัย สุภวงส์ (2540) ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ว่า หมายถึง การที่ผู้คน สังคม สภาพการณ์ หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic conciousness) ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group) ทั้งภาครัฐและ ภาคธุรกิจเอกชน หรือ ภาคสังคม(ประชาชน) ในลักษณะเป็นทุนร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่าง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งที่ด้วยความรัก ความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการ โดยมีการเชื่อมโยง เป็นเครือข่ายจากแนวคิดประชาสังคมดังกล่าว ข้างต้นนั้น ผู้เขียนเห็นว่า นิยามและความหมายของประชาสังคม (Civil Society) จึงน่าจะหมายถึง กระบวนการในการสร้างสำนึกรับผิดชอบและความร่วมมือของบุคคลและองค์กรเพื่อแก้ปัญหาและ ศิลธรรม เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรและการบริหารชุมชนและสังคม ซึ่งเราอาจนำมาประยุกต์ในการตั้งเอาสถาบันทางพระพุทธศาสนาเข้ามาพัฒนาชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

3. แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมเป็นเรื่องใหม่ต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนและสังคม คำจำกัดความและองค์ประกอบหรือ ขอบเขตจึงยังค่อนข้างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและพื้นฐานของแต่ละสังคม ในบริบทของสังคมไทย

คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (2546) ให้ความหมาย ทูทางสังคม ว่า ผลรวมของสิ่งดีงามต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในสิ่งที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอดรวมถึง การรวมตัวของคนที่มีความดี เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ไว้วางใจ สบายใจแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยสามารถแบ่งขอบเขต / องค์ประกอบ ดังนี้ คือ

3.1 ทูทางสังคม ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ คุณธรรม ความวินัย และ ความรับผิดชอบ การรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายเพื่อทำประโยชน์ให้กับท้องถิ่น ชุมชน และสังคม ซึ่งในกรอบการศึกษาครั้งนี้ รวมไปถึง ปราชญ์ชาวบ้าน ฐานครอบครัว พระภิกษุสามเณร ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำชุมชน ความเอื้อเฟื้อและเสียสละในชุมชน ความผูกพันและความรักถิ่นฐานบ้านเกิด ในชุมชน

3.2 ทูทางสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา การเมือง องค์กรที่ตั้งขึ้นในชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน คณะกรรมการชุมชน สมาคม ชมรม วิชาชีพ ต่างๆ โรงเรียน วิทยาลัยชุมชน และสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นที่ทำการศึกษา ซึ่งในงานวิจัยนี้ กล่าวรวมถึง วัด คำสอนทางพระพุทธศาสนา บุคลากรและองค์กรทางพระพุทธศาสนา

3.3 ทูทางปัญญา และวัฒนธรรม ครอบคลุมถึง ระบบ คุณค่า (Value) คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) แหล่งประวัติศาสตร์และ โบราณคดี เป็นต้น ด้วย

เมื่อแนวคิด การพัฒนาชุมชนและสังคมในปัจจุบันให้ความสำคัญกับ คำว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ฉะนั้น พระภิกษุสามเณร จึงเป็นทุนมนุษย์ในสังคม วัด และศาสนสถานจึงเป็น ทุนทางสถาบัน คำสอนทางพระพุทธศาสนา อันก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี จึงเป็นทุนทางปัญญา ในสังคมไทย การนำเอาทุนทางสังคมเหล่านี้ มาต่อยอดการพัฒนาชุมชนและสังคมไทยจึงควรมี การผลักดันให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างจริงจัง

4. แนวคิด มนตรี “บวร” การก่อให้เกิดกระบวนการประชาสังคม “บวร” คือการนำเอา รูปแบบและแนวคิด การพัฒนา แบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) กล่าวคือ เป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามที่จะ นำเอา องค์กร และ/หรือ สถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา อันได้แก่ การ นำเอาสถาบันที่สำคัญในชุมชน 3 สถาบัน ได้แก่

4.1 สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน)

4.2 สถาบันศาสนา (ว = วัด)

4.3 และสถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน)

ผนึกกำลังจัดตั้งเป็นองค์กรที่เรียกว่า “มนตรี บวร” เพื่อนำมารองรับและดำเนินการ ต่างๆ ตามนโยบายของทางราชการ (สุริยง จันทนกุล, 2537) ฉะนั้น คำว่า “บวร” จึงเป็นคำย่อ

โดยการนำเอาพยัญชนะต้นของคำว่า บ้าน วัด โรงเรียน มา บัญญัติเป็นคำใหม่ คือ ซี่งมีองค์ประกอบของ “บวร” (ชนพรรณ ธาณี, 2545 : 6) ดังต่อไปนี้

4.1.1 สถาบันการปกครอง (บ้าน) ซึ่งประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล เป็นต้น รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐ ในรูปอื่นๆ ด้วย

4.1.2 สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่ม หรือชมรมทางศาสนา ซึ่งในความหมายในเชิงกว้าง อาจะหมายรวมถึง องค์การหรือสถาบันทางศาสนาต่างๆ ในชุมชนนั้นๆ ด้วย

4.1.3 สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ประกอบด้วย ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ คณะครู นักวิชาการ และบุคลากรทางการศึกษาอื่นๆ ทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์การทางการศึกษาอื่นๆ ด้วย

ดังนั้น ประชาสังคมแบบ “บวร” จึงหมายถึง การนำเอาสถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจแก้ปัญหาตนเอง และชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ

ในกรณีของประเทศไทย จุดแข็งอย่างหนึ่งของสังคมไทย ก็คือ การมีพระพุทธศาสนา และได้รับการยอมรับโดยพลตินัยว่า ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา มีบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระภิกษุและสามเณร จำนวน 340,303 รูป มีวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาจำนวน 33,674 วัด

นอกจากนี้ความผูกพันระหว่างวัดและชุมชน จึงเป็นทุนทางจิตวิญญาณ (Spiritual capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่เกิดจนตาย “บ้าน วัด โรงเรียน” จึงเป็นทุนมรดกทางสังคม ที่มีมาคู่สังคมไทย สถาบันทั้ง 3 จึงมีความสัมพันธ์ในทางสังคม และเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนทั้งมิติทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ลักษณะชุมชนที่ปรากฏในสังคมไทยจึงมักประกอบด้วย “บ้าน” (ชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของผู้คนและระบบชีวิตที่ก่อเกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย) “วัด” (สถาบันศาสนาซึ่งเป็นตัวจัดเกลาและบ่มเพาะวัฒนธรรมและศูนย์รวมจิตใจของ ชุมชน) “โรงเรียน” (สถานศึกษาเป็นตัวเพิ่มเติมความรู้และถ่ายทอดการศึกษาอย่างเป็นระบบ)

สถาบันทั้ง 3 จึงเป็นสถาบันสำคัญในทางสังคมที่จะสามารถนำมาเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง พัฒนาให้เกิดเครือข่าย นำสู่การรกรภาพและสังคมสมานฉันท์ อันเป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนาชุมชนและสังคมได้อีกรูปแบบหนึ่ง

## แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรม

### ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

**คุณธรรมจริยธรรม** เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน บางคนก็ใช้ควบคู่กันไปจนหลาย ๆ คนเข้าใจว่าเป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน เช่น เข้าใจว่า คนที่มีคุณธรรมสูง ก็คือคนที่มีจริยธรรมสูง แต่ความเป็นจริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้น คนที่มีคุณธรรมสูง อาจจะมีจริยธรรมต่ำก็ได้ คำสองคำนี้จึงใช้แทนกันไม่ได้ จากคำกล่าวดังกล่าวผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งนักปราชญ์นักการศึกษา นักจิตวิทยา ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543 : 115) คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่คุณคล้อยตามว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีประโยชน์มากและมีโทษน้อย สิ่งที่เป็นคุณธรรม ในแต่ละสังคมอาจจะแตกต่างกัน เพราะการเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ดี หรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา และการศึกษาของคนในสังคมนั้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 190) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่าเป็นสภาพคุณงามความดี

ชัชชัย ชัยจิรฉายากุล และวราพรรณ น้อยสวนธรรม (2546 : 67) กล่าวว่า ในทางพุทธศาสนา พระไตรปิฎกและพุทธธรรม กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง ความรัก ความรู้คิด

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่คุณยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งเกิดจากส่วนร่วมและการศึกษา การปฏิบัติ ฝึกรอบรม การกระทำจนเคยชินเกิดเป็นลักษณะนิสัย เป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม

ส่วนคำว่า “จริยธรรม” นั้น มีนักการศึกษานักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้มากมาย ซึ่งจะกล่าวถึงพอสังเขป ดังนี้

จริยธรรม โดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับจริยศาสตร์ (Ethics) ในเรื่องของปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องที่ค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติในสังคมว่า อย่างไรถือว่าถูกหรือดีควรประพฤติ และอย่างไรถือว่าผิด ถือว่าชั่วไม่ควรประพฤติ แล้ววางหลักกำหนดเป็นมาตรฐาน (สุกัญญา สดบรรทัด, 2540)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543 : 113) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ระบบการทำความดี ละเว้นความชั่ว

พระธรรมปิฎก (2546 : 7) กล่าวว่า ความหมายทางธรรม จริยธรรม เป็นเรื่องใหญ่ซึ่งขอแปลว่า เรื่องของการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตนี้หมายถึง เรื่องของชีวิตที่เป็นอยู่ทั้งหมด ถ้าพูดตามหลักศาสนาก็หมายถึง

1. เรื่องของความสัมพันธ์กับโลกภายนอกด้วยกาย วาจา และด้วยอินทรีย์ต่าง ๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย การเห็น การได้ยิน ฯลฯ แยกออกไป คือ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ อย่างหนึ่ง ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างหนึ่ง
2. เรื่องของจิตใจ
3. เรื่องของปัญญา ความรู้ ความคิด

ชัชชัย ชัยจิราภยากุล และวราพรธม น้อยสุวรรณ (2546 : 69) กล่าวว่า จริยธรรม เป็นคำที่ใช้ควบคู่กับคุณธรรม เพราะมีความหมายสัมพันธ์กันใกล้เคียงชนิดกันมีข้อคิดของบุคคลต่าง ๆ เกี่ยวกับจริยธรรมดังนี้ บุญมี แทนแก้ว กล่าวว่า จริยธรรมเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดีงาม อันเป็นสิ่งประสงค์ของสังคม จริยธรรมจะมีได้ต้องปลูกฝัง ฝึกหัด โดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณธรรม พันธ หันนาคินทร์ อธิบายว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันถึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจะต้องประกอบด้วยกันทั้งความรู้สึทางจิตใจ และการปฏิบัติทางกายอันสอดคล้องกับความรู้สึทางจิตใจ

ความหมายของจริยธรรมโดยส่วนใหญ่จะเห็นใกล้เคียงกันว่า จริยธรรมคือสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความดีงามที่ควรยึดเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม

สรุปได้ว่า **คุณธรรมจริยธรรม** หมายถึง การประพฤติปฏิบัติการกระทำของบุคคลที่ดีอันสูงสุดที่ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงามของคน ตลอดจนความรู้สึที่นึกคิดอันถูกต้องของบุคคลที่ควรในสิ่งนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองและบุคคลอื่นโดยทั่วไปในสังคม ซึ่งอยู่ในจิตสำนึกอยู่ในความรับผิดชอบชั่วหรือดีของบุคคลนั้น ๆ อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งและควบคุมความประพฤติของบุคคลที่แสดงออกเพื่อสนองในสิ่งที่ปรารถนา เช่น ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความมีวินัย ความกตัญญู และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

#### **หลักการคุณธรรมจริยธรรม**

หลักการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ของนักเรียน ได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ยังเด็กจากครอบครัวแล้วค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปตามลำดับ ความเจริญเติบโตและวุฒิภาวะในโลกแห่งการเติบโตของเด็ก เด็กย่อมจะได้รับบทเรียนหรือประสบการณ์แตกต่างกัน ทำให้มองแง่มุมต่าง ๆ ในการปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมเหล่านั้นแตกต่างกันไป สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 33 บัญญัติให้มีการจัดทำแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งจะเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “แผนการศึกษาแห่งชาติ” ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 9 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ก : 8-9) ได้ระบุคุณภาพการศึกษาใช้ประเมินคุณภาพภายในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เฉพาะมาตรฐานด้านผู้เรียนรวม 7 เรื่อง คือ ความรู้ ทักษะ

กระบวนการ ลักษณะนิสัย **คุณธรรมจริยธรรม** ค่านิยมที่พึงประสงค์ และด้านผู้เรียนกับนักเรียน และจากแนวคิด ได้ใช้มาตรฐานการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ มาตรฐานด้านผู้เรียน มีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งมีตัวบ่งชี้ประกอบด้วย การมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู ผู้วิจัยได้นำมากำหนดกรอบแนวคิด เพื่อศึกษาการรับรู้ของนักเรียนในการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 ที่กำหนดว่าการจัดการศึกษาต้อง เป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และเพื่อให้ สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจุดประสงค์ของ หลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ มีทักษะ มีเจตคติที่ดี มีความคิดสร้างสรรค์ มีพฤติกรรมที่ดี มี บุคลิกภาพที่ดี ให้เห็นคุณค่าและดำรงไว้ในความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ให้เป็นไป ตามระบอบประชาธิปไตย (หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544) จากจุดประสงค์ของ หลักสูตรที่กล่าวมา ไม่สามารถนำมาสู่การปฏิบัติได้ หากครูผู้สอนทุกคนไม่ตระหนักในเรื่องคุณธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อนักเรียนเมื่อจบการศึกษาออกไป

พระธรรมปิฎก (2544 : 94) กล่าวว่า ถ้ามุขยขาดศีลธรรมหรือจริยธรรมเสียอย่างเดียว แทนที่จะก่อคุณอย่างทีคาดหวัง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมักจะกลายเป็นช่องทางและเป็นเครื่องมือ เสริมกำลังสำหรับทวีโทษภัยให้แก่มนุษย์และโลกทั้งหมด

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 : 34) ได้กำหนดขอบข่ายของ คุณธรรม จริยธรรมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ไว้ว่า คุณธรรม จริยธรรมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ของคนไทยได้แก่ ความมีเมตตา กรุณา ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ความประหยัด และความกตัญญู กตเวทิตี ซึ่งจัดหมวดหมู่ได้ 2 ประการคือ

1. ความไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งได้แก่ การแบ่งปัน ความปรารถนาดี เห็นแก่ประโยชน์ ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ความเมตตา กรุณา และความกตัญญู กตเวทิตี
2. ความรับผิดชอบ ซึ่งได้แก่ ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน พากเพียร ละเอียครอบคอบ ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เคารพกฎระเบียบ มีวินัยในตนเอง ความตรงต่อเวลา และการยอมรับผลการกระทำของตนเองเสมอ

จากการศึกษาขอบข่ายของคุณธรรม จริยธรรมที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สรุปได้ว่า มนุษย์เราจะอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ติดต่อกับผู้อื่นตลอดเวลาเมื่อคน รวมกันเข้าเป็นหมู่คณะอยู่กันหมู่มา ก็ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม จึงจะอยู่กันได้อย่างมีความสุข ซึ่งได้แก่ความมีเมตตา กรุณา ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ

ความประหยัดและความกตัญญูทวาทิซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัย ได้ดำเนินการตามขอบข่ายของ คุณธรรม จริยธรรมตามแนวของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

จากที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า คุณธรรม จริยธรรม เป็นคุณลักษณะที่พึงปรารถนาในอันที่จะ สร้างสรรค์ประโยชน์ คุณค่าตลอดจนความดีความงามให้เกิดขึ้นในสังคม คุณลักษณะเหล่านี้ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความสามัคคี ความเมตตากรุณา สำหรับในการศึกษา ครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวัดคุณธรรม จริยธรรมในเหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งเป็นการรู้จักใช้เหตุผลในการเลือก การกระทำ หรือไม่กระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อมีสถานการณ์บังคับ เหตุผลนี้จะแสดงให้เห็นทราบ ถึงเหตุจูงใจ หรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ บุคคลที่มีจริยธรรมในระดับที่ต่างกัน อาจมีเบื้องหลังการกระทำที่แตกต่างกัน หรือการกระทำที่เหมือนกัน

#### ลักษณะของคุณธรรมจริยธรรม

ลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมได้มีผู้กล่าวถึงในลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

1. พัฒนาการทางจริยธรรมเกิดจากการเจริญเติบโตของการคล้อยตามกฎเกณฑ์ จริยธรรม ของสังคม ทั้งทางความประพฤติ และอารมณ์ มากกว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง สมอง (Cognitive Structure Change)
2. แรงจูงใจพื้นฐานที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางจริยธรรมทุกจุดมีรากฐานจากความต้องการ ทางชีวภาพ หรือความต้องการรางวัลจากสังคมและการหลีกเลี่ยงการลงโทษ
3. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม
4. พื้นฐานทางจริยธรรม (Basic Moral Norm) เกิดขึ้นภายในจิตใจโดยมีสาเหตุจาก กฎเกณฑ์วัฒนธรรมภายนอก
5. สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางจริยธรรมมากเท่าใดขึ้นอยู่กับปริมาณของ รางวัล การลงโทษ การห้าม และการเห็นแบบอย่างของพ่อแม่และบุคคลอื่นซึ่งเป็นตัวแทนของ สังคม (Socializing Agent)
6. แรงจูงใจเบื้องต้นเกี่ยวกับจริยธรรมคือ แรงจูงใจเกี่ยวกับการยอมรับ (Acceptance) การมีความสามารถ (Competence) การเคารพตนเองหรือเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ (Self Esteem or Self Actualizat) มากกว่าจะเป็นความต้องการทางกายหรือการลดความวิตกกังวลเกี่ยวกับความกลัว
7. ลักษณะสำคัญของพัฒนาการทางจริยธรรม คือ พัฒนาการจะเป็นสากล มีขั้นตอน เหมือนกันทุกวัฒนธรรม เพราะในทุกวัฒนธรรมมีการปฏิสัมพันธ์กันในสังคม มีการสวมบทบาท (Role Taking) และมีความขัดแย้งในสังคม ซึ่งต้องการการบูรณาการทางจริยธรรม (Moral Integration) เช่นเดียวกัน

8. กฎและเกณฑ์ปกติเบื้องต้นของจริยธรรม เกิดจากประสบการณ์ที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าเกิดจากการสร้างกฎเกณฑ์ภายในตนเอง จึงไม่นิยมขึ้นพัฒนาการจากกฎภายใน แต่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับคนอื่น

9. สิ่งแวดล้อมมีผลต่อพัฒนาการทางจริยธรรม พิจารณาจากคุณภาพ และขอบเขตโดยทั่ว ๆ ไป ของสิ่งเร้าทางพุทธิปัญญาและทางสังคม ตลอดช่วงการพัฒนาการของเด็กมากกว่าเกิดจากประสบการณ์เฉพาะอย่าง จากพ่อแม่หรือประสบการณ์ที่ได้จากวินัย การลงโทษ หรือรางวัล

ลักษณะคุณธรรมจริยธรรม เป็นลักษณะของบุคคลที่ดีมีจิตวิญญาณของความเป็นคน เป็นกัลยาณมิตร แก่สังคมประพฤติกฎปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม และมีศาสตร์และศิลป์ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่สังคม

### องค์ประกอบของคุณธรรมจริยธรรม

กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนและคนไทยทุกคน ให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี มีความสุข โดยมีองค์ประกอบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543ก : 8-9) ดังนี้

1. กำหนดลำดับความสำคัญของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ที่จะต้องเร่งสร้างเสริมให้เกิดขึ้นกับคนไทยทุกคนในช่วงแรก และช่วงเวลาต่อ ๆ ไป อาทิ มีความเพียร รู้จักเก็บออม มีคุณธรรมจริยธรรม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู ชื่นชมคนดี/คนสุจริต มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม รักชาติ รักแผ่นดิน เป็นต้น และกำหนดให้เป็นนโยบายแห่งชาติที่จะต้องดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่องตลอดไป

2. ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรแกนกลาง โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้มีสาระของความรู้เกี่ยวกับความจริงของชีวิตและธรรมชาติ หลักธรรมของศาสนา คุณธรรมจริยธรรม วัฒนธรรมของระบบวิถีชีวิต เอกลักษณะไทย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญที่กำหนดไว้ โดยบูรณาการอย่างเหมาะสมตามวัยของผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา

3. ส่งเสริมให้สถานศึกษา สถาบันศาสนา และองค์กรต่าง ๆ ที่จัดและร่วมจัดการศึกษาจัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ทางศาสนาและวิชาสามัญเข้าด้วยกันอย่างสมดุล มีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดีงาม แก่ผู้เรียนที่เหมาะสมกับวัยอย่างต่อเนื่องทุกระดับ รวมทั้งส่งเสริมให้ครู คณาจารย์ พระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ ความเข้าใจศาสนาอย่างถ่องแท้เป็นผู้สอนวิชาศาสนา และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4. ส่งเสริม สนับสนุน ให้สถาบันศาสนาจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา และพัฒนาจิตใจที่สำคัญของเยาวชน ศาสนิกชน และประชาชนคนไทยทุกคน เพื่อให้คนไทยเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมไทยในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

5. กำหนดนโยบาย แผนงาน และโครงการเพื่อสนับสนุนและพัฒนาให้ศาสนบุคคลได้แก่ พระภิกษุ นักบวช ผู้นำทางศาสนา และผู้ทรงความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย มีความรู้ ความสามารถในการสอน ฝึกอบรม และถ่ายทอดความรู้หลักศาสนธรรมศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้เป็นผู้สอนหรือเป็นวิทยากรในสถานศึกษา

6. ดำเนินการให้มีแผนงานและโครงการในการปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมในวิถีชีวิตที่ดำรง โดยให้สถาบันสังคมในท้องถิ่นที่รับผิดชอบ ได้เข้ามามีส่วนร่วมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้คนไทยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความสุข และเป็นสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน

7. จัดกระบวนการเรียนการสอนด้านศาสนาและหลักธรรมศาสนาในทุกระดับการศึกษา ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับศาสนาที่ผู้เรียนนับถือทั้งด้านเนื้อหา การปฏิบัติ และการประยุกต์ใช้ รวมทั้งมีการบูรณาการการเรียนการสอนทางด้านศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมไว้ในทุกวิชาอย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน

8. สถานศึกษาจัดให้มีการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านศาสนาและความรู้ทั่วไปเข้าด้วยกันอย่างสมดุล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนจัดให้ครู พระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ ความเข้าใจศาสนธรรมอย่างถ่องแท้ เป็นผู้สอนวิชาศาสนา และศีลธรรมในสถานศึกษา การมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู คู่กับคุณธรรมจริยธรรม

9. จัดให้มีการอบรม ประชุมกันอย่างสม่ำเสมอในหมู่ครู คณาจารย์ และผู้บริหารในเรื่องความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถบูรณาการด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย ในกระบวนการเรียนรู้ได้มากขึ้น รวมทั้งสามารถอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน และประพฤติปฏิบัติตนเป็นต้นแบบที่ดีของสังคม

10. จัดให้มีแผนงานและโครงการที่สนับสนุนให้ศาสนบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถอย่างแท้จริงในศาสนธรรม เป็นผู้สอนหรือเป็นวิทยากรวิชาศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน เพื่อปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน

#### **ทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม**

ทฤษฎีเกี่ยวกับต้นกำเนิดและพัฒนาการทางจริยธรรมบุคคลนั้น ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543 : 40-41) ได้กล่าวแยกไว้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม นักสังคมวิทยา เชื่อว่าสังคมมีส่วนในการทำให้มนุษย์มีลักษณะต่าง ๆ กัน ตามแต่ว่ามนุษย์นั้นจะอยู่ในกลุ่มใดในสังคม และนักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ก็กำลังเห็นความสำคัญของสังคม ในการก่อตั้งลักษณะทางจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมนั้น โดยที่ทฤษฎีนี้ระบุว่าเด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่วจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมด้วยกระบวนการเทียบเคียง (Identification) เด็กจะใช้วิธีการเลียนแบบจากผู้ที่มิอำนาจและผู้ที่ยกย่อง จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติของตนโดยอัตโนมัติ นักทฤษฎีส่วนมากยอมรับว่า จริยธรรมจะถูกปลูกฝังตั้งแต่บุคคลยังอยู่ในวัยทารกและวัยเด็กเล็ก เป็นวัยแห่งการเตรียมตัวเพื่อเข้าเป็นสมาชิกในสังคมใหญ่ ในช่วงแรกของชีวิตนี้เด็กจะได้รับการปลูกฝังทางจริยธรรมมากกว่าในช่วงอื่น ๆ ของชีวิต กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังจริยธรรมให้เด็กมากที่สุดคือ สมาชิกในครอบครัวของเด็กเอง รองลงมาคือ โรงเรียนอนุบาลและประถมศึกษา นอกจากนี้ในปัจจุบันก็ยังมีสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และวารสารต่าง ๆ

2. ทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม นักทฤษฎี ที่เชื่อว่าการพัฒนาทางสติปัญญาและอารมณ์ เป็นรากฐานของการพัฒนาทางจริยธรรม คือ เพียเจท์ (Piaget) และโคลเบอร์ก (Kohlberg) นักทฤษฎีทั้งสองท่านเชื่อว่าจริยธรรมของเด็กจะเจริญขึ้นตามความเจริญของความสามารถทางการเรียนรู้ (Cognitive Ability) สติปัญญาและอารมณ์ของเด็ก ในบุคคลปกติที่สติปัญญาไม่เจริญถึงขีดสุด จะมีจริยธรรมในขั้นสูงสุดไม่ได้เช่นกัน โคลเบอร์ก ได้พบความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับลักษณะอื่น ๆ ของมนุษย์ ในการศึกษาผลงานของนักวิจัยต่าง ๆ ที่สำคัญคือความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับระดับสติปัญญาทั่วไป และความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับความสามารถที่จะบรรลุได้ที่ดีกว่าในอนาคต นอกจากนั้นผู้ที่มีจริยธรรมสูงยังเป็นผู้ที่มีสมาธิดี มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตน และมีความภาคภูมิใจในตนเองและสภาพแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่มีจริยธรรมต่ำ โคลเบอร์กจึงสรุปว่าความเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเกิดจากความสามารถในการควบคุมตนเองในด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปด้วย

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม คือ ทฤษฎีที่อธิบายวิธีการและขบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม ที่ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะทางคุณลักษณะทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน ทฤษฎีประเภทนี้ได้นำเอาหลักการเสริมแรง (Principle of Reinforcement) และหลักการเชื่อมโยง (Principle of Association) มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ในการอธิบายต้นกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงจริยธรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ ได้เน้นการเรียนรู้ด้วยบังเอิญและการเลียนแบบเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แปลกใหม่ หรือแตกต่างไปจากเดิมได้โดยง่าย โดยทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ ซึ่งจะเป็เครื่องกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นไปในที่สุด สิ่งทีกระตุ้นให้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ได้คือ การหวังความพอใจและการหลบหลีกความทุกข์การเลียนแบบลักษณะและการกระทำของบุคคลอื่น เป็นบ่อเกิดของการยอมรับ

ลักษณะทั้งที่ดีและไม่ดี จากบุคคลได้อย่างง่ายดาย และเกิดได้กว้างขวางในสถานการณ์ทั่วไป ตั้งแต่เด็กเลียนแบบบิดา มารดา เพื่อน วัยรุ่นเลียนแบบคารา เด็กเลียนแบบพ่อ แม่ผู้เลี้ยงดูที่ตนเองรักใคร่ จะทำให้เด็กเกิดความพอใจเหมือนว่าตนได้อยู่ใกล้ชิด ผู้เลี้ยงดูในขณะนั้น เด็กและวัยรุ่นเลียนแบบเพื่อนในวัยเดียวกัน เพื่อขจัดความขัดแย้งในใจที่ตนเองมีลักษณะแตกต่างไปจากกลุ่ม การเลียนแบบคนแปลกหน้าเกิดขึ้นน้อยมาก แต่อาจเกิดขึ้นได้ ถ้าสังเกตเห็นว่าตัวแบบมีพฤติกรรมใดก็ตามแล้วได้รับผลตอบแทนที่น่าพอใจ ผู้สังเกตเห็นก็อยากได้รับความพอใจนั้นด้วย ก็จะยอมเลียนแบบตัวแบบนั้นบ้าง

ทฤษฎีแหล่งกำเนิดของจริยธรรมทั้งสามดังกล่าว มีลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกันมากนัก แต่เป็นทฤษฎีที่ช่วยสร้างภาพการวิเคราะห์จริยธรรมให้ชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น กล่าวถึง บทบาทของสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคลที่มีต่อการปรุงแต่งลักษณะจริยธรรมของบุคคล ทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรมให้ความสำคัญกับพันธุกรรมในการมีส่วนส่งเสริม หรือขัดขวางพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคล แต่ทฤษฎีทั้งสองก็ยังเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมของบุคคลเช่นกัน สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ช่วยอธิบายขบวนการยอมรับกฎเกณฑ์ทางสังคม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะบุคคล

### ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์

เพียเจท์ (Piaget) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ เป็นผู้ริเริ่มทางความคิดว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น เพียเจท์ได้แบ่งขั้นตอนของการพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์เป็น 3 ขั้น คือ

1. ขั้นก่อนจริยธรรม พัฒนาการขั้นนี้เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ เด็กในขั้นนี้ยังไม่มีความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดลอมอย่างละเอียด แต่มีความอยาก ความต้องการทางกายซึ่งต้องการที่จะได้รับการบำบัด โดยไม่คำนึงถึงกาลเทศะใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อเด็กมีความสามารถในการพูด ก็จะเริ่มรู้สภาพแวดล้อมและบทบาทของตนเองต่อบุคคลอื่น ๆ
2. ขั้นยึดคำสั่ง พัฒนาการขั้นนี้อยู่ช่วงอายุ 2-8 ปี เด็กจะมีความเกรงกลัวผู้ใหญ่และเห็นว่าคำสั่งของผู้ใหญ่คือประกาศิตที่ตนต้องกระทำตาม
3. ขั้นยึดหลักแห่งตน จะอยู่ช่วงเวลา 8-10 ปี เพียเจท์ เชื่อว่า เกิดขึ้นจากพัฒนาการทางสติปัญญาและประสบการณ์ในการมีบทบาทในกลุ่มเพื่อนเด็กด้วยกัน ความเกรงกลัวอำนาจภายนอกจะกลายเป็นหลักภายในจิตใจของเด็ก เกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งหมายถึงการแลกเปลี่ยนกัน และความเท่าเทียมกันของบุคคลในช่วงอายุ 8-10 ปี เด็กที่อยู่ในสภาพสังคมปกติจะบรรลุถึงขั้นที่ 3 แต่อาจมีเด็กบางคนพัฒนาช้ากว่านี้ หรือในบางกรณีพัฒนาการคงหยุดชะงักอยู่ในขั้นที่ 2 เนื่องด้วยการบีบบังคับอย่างผิดปกติของผู้เลี้ยงดูหรือสังคม

### ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก ได้ศึกษาจริยธรรมตามแนวทฤษฎีของเพียเจท์ และพบความจริงว่า มนุษย์มีพัฒนาการทางจริยธรรมหลายขั้นตอน ทฤษฎีของโคลเบอร์กเป็นทฤษฎีที่มีประโยชน์ในการเข้าใจพัฒนาการทางจริยธรรมได้ดีซึ่งที่สุดในปัจจุบัน โคลเบอร์กได้แบ่งจริยธรรมของบุคคลออกเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้ คือ

1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Level) ระดับนี้ เด็กจะสนองตอบตามเกณฑ์ภายนอก ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับร่างกาย เช่น การลงโทษ การให้รางวัล หรือเปลี่ยนแปลงความพึงพอใจ เด็กจะดูผลที่ได้รับเป็นเกณฑ์ในการประเมินจริยธรรม ซึ่งอาจสรุปได้ว่าถ้าตนเองถูกลงโทษแสดงว่าการกระทำของตนเองไม่ดี และตนเองได้รับรางวัลแสดงว่าตนเองทำดี ซึ่งผู้มีอำนาจเหนือกว่าเป็นผู้กำหนดว่าสิ่งใดเลวสิ่งใดดี ส่วนมากเด็กมีอายุ 4-10 ปี แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 มุ่งไม่ให้ตนเองถูกลงโทษทางกาย เพราะกลัวความเจ็บปวดที่จะได้รับและยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่ที่มีอำนาจเหนือตน โดยไม่เอาใจใส่ความหมายหรือคุณค่าใด ๆ

ขั้นที่ 2 ยินยอมทำเพื่อให้ได้รางวัล หรือให้ได้รับสิ่งที่พอใจ ตลอดจนแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน แต่เด็กในระดับนี้จะตีความเกี่ยวข้องกับรางวัลเท่านั้น มิใช่คำนึงถึงความกตัญญูหรือความยุติธรรม

2. ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) ระดับนี้ คนเราจะยอมรับความมุ่งหวังกฎเกณฑ์ทางครอบครัว กลุ่ม และประเทศชาติว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีความถูกต้องและจะพยายามปฏิบัติให้เหมาะสมกับบทบาทของตนเองในกลุ่ม ในการกระทำความดีละเว้นความชั่ว บุคคลจะถูกควบคุมโดยกลุ่มสังคมจริยธรรมระดับนี้ จะเกิดกับบุคคลอายุ 11-16 ปี แบ่งเป็นขั้นต่อเนื่อง 2 ขั้น กับระดับก่อนดังนี้ คือ

ขั้นที่ 3 เกณฑ์เด็กดี บุคคลยังไม่เป็นตัวของตัวเอง คล้อยตามการชักจูงของผู้อื่น เช่น การทำให้ผู้อื่นพอใจ การช่วยเหลือผู้อื่น และทำให้ผู้อื่นพอใจ ซึ่งก็จะตรงกับความคิดเห็นส่วนใหญ่หรือยินยอมทำตามเพื่อหลีกเลี่ยงการไม่เห็นด้วยหรือความไม่เห็นชอบจากบุคคลอื่น

ขั้นที่ 4 บุคคลรู้ถึงหน้าที่การใช้ระเบียบ การกระทำตามระเบียบของสังคมพฤติกรรมที่ถูกต้องจะประกอบด้วยปฏิบัติตามหน้าที่ การแสดงความเคารพต่ออำนาจหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคมกำหนด คล้อยตามเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกประณามจากสังคม ยินยอมทำตามเพื่อหลีกเลี่ยงการตำหนิจากผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมาย

3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional Level) เป็นระดับที่การตัดสินใจขัดแย้งด้านจริยธรรม ขึ้นอยู่กับตนเองมากที่สุด การตัดสินใจจริยธรรมจะใช้หลักแห่งเหตุผลกระทำตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล ไม่ขัดกับสิทธิอันพึงได้ของผู้อื่น มีความเชื่อมั่นในตนเองแยกตัวออกจากอิทธิพล

ของกลุ่มเมื่อมีเหตุผล โดยไม่คล้อยตามถ้าผู้อื่นไม่มีเหตุผลพอระดับนี้เป็นจริยธรรมขั้นสูงสุดจะปรากฏในบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่ อายุประมาณ 16 ปีขึ้นไป แบ่งระดับนี้ได้เป็น 2 ชั้น ต่อเนื่องกับชั้นก่อน ๆ เช่นกัน คือ

ขั้นที่ 5 บุคคลจะทำตามคำมั่นสัญญาและการกระทำที่ถูกต้องโดยทั่วไปที่เห็นกับคนหมู่มาก ควบคุมตนเองได้ คำนึงถึงคุณค่าทางความคิดเห็นที่สัมพันธ์กับส่วนบุคคลและส่วนรวม เช่น เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ประชาธิปไตย จะหาข้อยุติธรรมโดยคำนึงถึงผลทางคุณค่าและความคิดเห็นทางสติปัญญา ที่จะออกมาเป็นกฎหมายที่เป็นประโยชน์ของสังคม

ขั้นที่ 6 ยินยอมทำตามเพื่อหลีกเลี่ยงการติเตียนตนเอง เป็นขั้นการตัดสินใจตามเหตุผลของการรับผิดชอบ สร้างคุณธรรมประจำที่นอกเหนือกฎเกณฑ์ทางสังคม จริยธรรมเป็นนามธรรม ไม่ใช่กฎเกณฑ์ทางศาสนา แต่เป็นอุดมคติสากลของสังคมส่วนรวม ยอมรับสิทธิเท่าเทียมกันของมนุษย์ที่มีศักดิ์และสิทธิเท่าเทียมกันทุกคน ควรนับถือซึ่งกันและกัน

#### เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรม

การตัดสินเชิงจริยธรรมนั้น จำเป็นที่จะต้องมีกฎเกณฑ์สำหรับการตัดสินว่า สิ่งที่ได้ว่าพฤติกรรมใดมีความถูกต้อง เหมาะสมในลักษณะใดนั้น ซึ่งได้มีการตั้งกฎเกณฑ์ในการพิจารณาจริยธรรมที่เหมาะสม โดยสามารถพิจารณาตัดสินเชิงจริยธรรมได้ตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

#### เกณฑ์การตัดสินตามหลักจริยศาสตร์

1. การตัดสินจริยธรรมด้วยเหตุผลและเจตนาดี (Deontological Theory) ตามแนวคิดของคานท์ (Kantian's Ethic) ซึ่งได้เสนอทฤษฎีทางจริยธรรม (Mortality) โดยมีแนวคิดที่เน้นศักดิ์ศรีของมนุษย์และสิทธิของมนุษย์ที่จะได้เคารพศักดิ์ศรีและสิทธิดังกล่าวมาจากอิสรภาพของมนุษย์ หรือมีพื้นฐานมาจากความสามารถที่จะฝืนความปรารถนา หรือสิ่งที่เรียกว่า ความโน้มเอียงหรือความเบี่ยงเบน (Inclinations) และทำตามเหตุผล ทำตามกฎศีลธรรมที่เป็นสากล การมีชีวิตอิสระถือได้ว่าเป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์ กฎศีลธรรมจะต้องเป็นกฎที่เป็นกลาง เป็นสากล ไม่อิงอยู่กับลักษณะเฉพาะ หรือสถานการณ์เฉพาะของปัจเจก (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2539 : 4-5)

จุดเริ่มต้นของจริยธรรมตามแนวคิดของคานท์นั้น จะเริ่มต้นจากสิ่งที่เราทุกคนรู้แล้วเกี่ยวกับจริยธรรม และเราสามารถดึงเอาหลักการพื้นฐานของจริยธรรมเอามาได้ คานท์ได้เริ่มจากการพิจารณาสามัญสำนึกของเราเกี่ยวกับจริยธรรมว่า สิ่งที่เราคิดว่ามีค่าสูงสุด ซึ่งได้แก่เจตนาดี (Good Will) ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการใช้เหตุผลของบุคคลที่จะตัดสินใจว่าเขาควรจะทำอะไร เจตนาดีของบุคคลจะดีในทางจริยธรรมหรือศีลธรรมได้ จะต้องดีในทุกสถานการณ์อย่างไม่มีเงื่อนไข เจตนาดีเป็นคุณลักษณะทางจริยธรรม กล่าวคือ เมื่อบุคคลหนึ่งทำสิ่งที่เขาเชื่อว่าถูกต้องหรือสิ่งที่มันเป็นพันธะหน้าที่ที่ต้องทำ ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะปราศจากความรู้สึกเมตตา หรือแม้แต่ปราศจากความสนใจใฝ่ดี

ในประโยชน์ส่วนตนหรือประโยชน์ของผู้อื่น ก็ถือได้ว่าบุคคลนั้นมีความคิดที่เป็นคุณลักษณะทางจริยธรรมอยู่ คือ มีเจตนาดี โดยคุณค่าของบุคคลที่มีเจตนาดีนั้น จะขึ้นอยู่กับหลักการที่ทำให้เกิดเจตนาที่จะกระทำการนั้น ซึ่งบุคคลที่มีเจตนาดีจะกระทำการจากสาเหตุของแรงจูงใจด้านความเคารพในศีลธรรม จริยธรรม หรือความเคารพในความถูกต้อง (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2539 : 4-5)

แนวคิดการให้เหตุผลทางปฏิบัติ หรือเหตุผลทางจริยธรรม (Pure Practical Reason) นั้น ค้ำยันให้แนวคิดว่าเป็นความสามารถที่จะกำหนดว่า เราควรทำอะไร และเป็นความสามารถที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการกระทำตามสิ่งที่เห็นว่าควรทำ เหตุผลทางศีลธรรมเป็นความสามารถในการเป็นสาเหตุให้เกิดแรงจูงใจ ให้กระทำการตามความรู้้นั้น โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความปรารถนาหรือแรงจูงใจอื่น และความสามารถที่จะกระทำการตามความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกต้อง หรือศีลธรรมนั้น ทำให้มนุษย์ต่างจากสิ่งอื่นที่ไม่มีเหตุผล การประพฤติตนที่เหมาะสม หรือพฤติกรรมจริยธรรมนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่เกิดจากหน้าที่มิใช่เกิดจากแรงโน้มที่มาจากประสบการณ์ แต่มาจากหลักการที่เป็นรูปแบบซึ่งมาจากเหตุผลบริสุทธิ์หรือหลักความรอบคอบ

2. การตัดสินจริยธรรมตามแนวประโยชน์นิยม (Utilitarianism) หรือยึดหลักประโยชน์สุขหรือผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ (Teleological Theory)

แนวคิดจริยธรรมตะวันตกตามแนวประโยชน์นิยม ได้มีผู้เสนอแนวคิดนี้ได้แก่ จอห์น สจวต มิลล์ (John Stuart Mill) และ เจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham) โดยมีแนวคิดว่าการแก้ปัญหาทางจริยธรรมนั้น จะเกิดจากการคำนวณประโยชน์สุขของผลที่จะได้จากการตัดสินใจ เป็นทางออกที่ทำให้เกิดความทุกข์น้อยที่สุด แนวคิดนี้เชื่อว่า การกระทำจะถูกต้องทางศีลธรรมได้ ก็ต่อเมื่อนำมาซึ่ง “มหาสุขสู่มหาชน” หรือเมื่อนำมาซึ่งความสุขมากที่สุด และมีความทุกข์น้อยที่สุดของคนจำนวนมากที่สุดนั่นเอง

ดาวอลล์ (Darwall, 1998 : 109-120) ได้เสนอแนวคิดว่าการกระทำต้องมีจุดหมายและจะต้องมีกฎ หรือจะต้องเป็นไปเพื่อจุดหมายนั้น หน้าที่ของนักปราชญ์จะต้องหาจุดหมายของการกระทำก่อนเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นจุดหมายของจริยธรรม คือ การส่งเสริมให้เกิดมหาสุขสู่มหาชนในสังคม เป็นการจัดระเบียบ และการทดสอบความถูกต้อง ความผิด ของการกระทำก่อนเป็นอันดับแรก และการทดสอบความถูกต้อง ความผิดของการกระทำจะต้องดูว่าการกระทำดังกล่าว จะนำมาซึ่งจุดหมายนั้น ๆ หรือไม่ นอกจากนี้ การตัดสินทางจริยธรรมนั้น จำเป็นต้องมีกฎทั่วไปที่ได้มาจากหลักการแรกทางศีลธรรม โดยพิจารณาว่า “ประโยชน์” หรือ “ความสุข” เป็นสิ่งดีในตัวเอง สิ่งใดก็ตามที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นสิ่งดีก็โดยแสดงให้เห็นว่า สิ่งนั้นนำไปสู่บางสิ่งบางอย่างที่ยอมรับว่าดี โดยปราศจากการพิสูจน์ โดยได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสุขไว้ว่า ความสุขของแต่ละคน ความสุขของทุกคน หรือความสุขของสาธารณะ เป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่ดีในตัวเอง หรือนำพึงปรารถนาในฐานะเป็นจุดหมาย

สรุปได้ว่า แนวคิดนี้ตัดสินคุณค่าทางศีลธรรม อยู่กับการตัดสินการกระทำและผลของการกระทำ มิใช่อยู่ที่การตัดสินคุณค่าของคน และความสุขจะต้องพิจารณาทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพของความสุขด้วย โดยคำนึงถึงผลประโยชน์หรือความสุขของแต่ละคน และส่วนรวม การพิจารณาจะยึดสิ่งที่เป็นของส่วนรวมมากกว่าความสุขของคนส่วนน้อย

### การตัดสินจริยธรรมตามแนวทฤษฎีพันธสัญญา (Contractarianism)

ทฤษฎีพันธสัญญา มองพันธะหน้าที่ทางจริยธรรมว่า เป็นผลของการทำสัญญาในหมู่ผู้มีส่วนได้เสีย โดยคนเหล่านี้ยินยอมพร้อมใจที่จะสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา เพื่อคอยกำกับพฤติกรรมของตน การยินยอมพร้อมใจกันนั้น เป็นเพียงการสมมติขึ้นมา หรือเป็นเพียงจินตนาการเท่านั้น สัญญาดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ กฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง โดยข้ออ้างที่ว่า ผู้ที่มีเหตุผล จะเห็นพ้องกับกฎเกณฑ์เหล่านี้ หากตกอยู่ในสถานการณ์สมมติ หรือสถานการณ์อุดมคติแบบหนึ่ง (Abelson & Friquegnon, 1995 : 35-42)

โทมัส ฮอบส์ (Hobbes, 1968) ได้เสนอแนวคิดทางพันธสัญญาไว้ว่า มีความแตกต่างอย่างสำคัญทางจริยธรรมระหว่างการเมืองชีวิตที่อยู่ในสังคมรัฐที่มีระเบียบ กับการเมืองชีวิตอยู่ในภาวะธรรมชาติ คือ

1. ในสังคมรัฐที่มีระเบียบ สมาชิกได้ยอมตกลงที่จะเคารพบรรทัดฐานทางจริยธรรมของสังคม ซึ่งจะกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม โดยมีสังคมเป็นผู้กำกับให้สมาชิกจะทำตามพันธะหน้าที่ทางจริยธรรมของตน

2. สภาวะธรรมชาติ เป็นสภาวะที่ไร้อารยธรรม เป็นสภาวะป่าเถื่อน เป็นสภาวะที่ผู้คนยังไม่ได้รวมตัวกันสร้างสังคมรัฐที่มีระบบระเบียบ ในสภาวะดังกล่าวไม่มีอะไรเลย ดังนั้นจึงไม่อาจคาดหวังให้คนทำตามจริยธรรมได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีจริยธรรมในสภาวะธรรมชาติ ทุกคนสามารถที่จะทำทุกอย่างเพื่อความอยู่รอดของตนเองได้ทั้งสิ้น

3. คนจะหลุดออกจากสภาวะธรรมชาติและเข้าสู่สภาวะสังคมรัฐ ก็ได้โดยการตกลงยอมรับร่วมกันที่จะเคารพ และทำตามปทัสถานทางจริยธรรม โดยมีอำนาจกลางเข้ามากำกับพันธสัญญาดังกล่าว จะผูกมัดคนในสังคมเข้าร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จริยธรรมจะมีความหมายก็แต่ในบริบทของสังคมที่มีระเบียบเท่านั้น

แนวคิดของฮอบส์ จะเริ่มจากสภาวะที่มนุษย์ปราศจากกฎเกณฑ์ และองค์กรที่มีอำนาจทางการเมือง อันเป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยมีความเท่าเทียมกันทั้งทางร่างกาย และความสามารถทางปัญญา มนุษย์อยู่ในสภาวะธรรมชาตินั้น มีแต่ความทุกข์ ปราศจากที่ที่จะปกป้องตนเองให้อยู่รอด (Self Preservation) จึงนำไปสู่ความปรารถนาความสุข เป็นกฎธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมีแนวคิด คือ มนุษย์อยู่ในสภาวะธรรมชาติ มนุษย์จะไขว่คว้าหาสันติภาพ และมนุษย์สามารถทำตามได้ แม้ไม่มีสังคม

รัฐหรือรัฐบาล และก็เป็นผลประโยชน์ของมนุษย์เอง ที่จะกระทำตามกฎหมายนี้ ดังนั้น แนวคิดของ ฮอบส์ จึงเสนอเกี่ยวกับจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมได้มาจากการยอมสละอิสรภาพตามธรรมชาติของมนุษย์ ความยุติธรรมหรือจริยธรรมนั้นเกิดจากการทำตามกฎ เป็นข้อตกลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อตกลงที่ให้ทำตามกฎที่ผู้ปกครองวางไว้ให้ แต่กฎจะเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะ

เมื่อบุคคลผู้ร่วมทำสัญญาตกอยู่ในเงื่อนไขที่ทำให้เขาต้องมีเหตุผล โดยทำให้เขาไม่รู้ผลประโยชน์เฉพาะของตน แต่ในขณะที่เดียวกันก็รู้ถึงจิตวิทยาทั่ว ๆ ไปของมนุษย์ รู้ว่าแต่ละคนอาจมีจุดหมายในชีวิตต่าง ๆ กันไป รู้ว่าไม่ว่าจุดหมายชีวิตของแต่ละคนจะเป็นอะไร การบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าว จะต้องอาศัยความร่วมมือของทุกคน ผู้ร่วมทำสัญญาย่อมต้องพยายามหาข้อตกลงที่ทุกคนยอมรับได้ อันเป็นข้อตกลงที่จะประสานผลประโยชน์ของทุกคนไม่ว่าบุคคลนั้น จะมีลักษณะที่เป็นเฉพาะอะไรก็ตาม จริยธรรมตามแนวคิดของรอลส์นั้น จริยธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกเพื่อเป็นแนวทางในการร่วมมือกันของมนุษย์ และเพื่อช่วยให้ชีวิตในชุมชนหรือสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่น

#### **เกณฑ์การตัดสินตามศาสนา (Religious Absolutism)**

ศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งทางสังคม ที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม มีอิทธิพลต่อสังคมและสมาชิกในสังคม ในเรื่องทัศนคติ และการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ศาสนาได้ทำหน้าที่ให้คำสั่งสอน ให้คำปรึกษา ทุกศาสนาจะมีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการครองตนอยู่ในศีลธรรม ซึ่งศาสนาเป็นคู่กับคุณธรรม จริยธรรม

จริยธรรมที่ถูกต้องตามเกณฑ์ตัดสินทางศาสนานั้น จะอาศัยการยึดศรัทธาของศาสนานั้นเป็นหลัก เชื่อหรือเคารพในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ สร้างแรงจูงใจด้วยการปฏิบัติตามพระเจ้าหรือศาสดาของศาสนา ให้ผู้ที่เคารพในศาสนาได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน เพื่อให้สมาชิกดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างสันติสุข แต่ถึงแม้ว่าศาสนาจะถูกมองว่าเป็นประโยชน์นิยม หรือปฏิบัตินิยมที่เห็นว่าเป็นสิ่งต่าง ๆ มีความสำคัญ เนื่องจากมันให้ประโยชน์และเป็นเครื่องมือช่วยให้ได้รับประโยชน์ แต่ศาสนาก็มีความสำคัญในตัวเอง และมีคำประกาศในรูปของธรรมะว่าอะไรคือสิ่งที่ดี และคนดีในทัศนะของศาสนานั้นเป็นอย่างไร ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธ มีคำสอนที่เป็นฐานธรรมะทั้งปวง ตลอดจนมีความหมายครอบคลุมถึงระบบจริยธรรมของพุทธศาสนา คือ มรรค 8 หรือวิธีการดับทุกข์ ซึ่งแต่ละข้อจะมีความสัมพันธ์และเป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน ซึ่งกล่าวรวมได้เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ศาสนาพุทธยังมีเบญจศีล เบญจธรรม ที่เป็นคำสอนของศาสนาใกล้ชิดกับวิถีชีวิตความเป็นไทย เป็นต้น เกณฑ์การตัดสินทางพุทธศาสนาว่าอะไรผิด อะไรถูก มีหลักการพิจารณาตัดสินมีอยู่หลายประการ คือ

1. พิจารณาที่เจตนา หรือความจงใจในการกระทำ
2. พิจารณาตามบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

3. พิจารณาที่ฐานของจิตซึ่งเป็นฐานของพฤติกรรม
4. พิจารณาที่ผลของการกระทำว่ามีคุณประโยชน์ในลักษณะใด
5. พิจารณาที่ผลของการปฏิบัติโดยตรง

ข้อกำหนดทางศีลธรรมนับว่าเป็นเกณฑ์แต่ละเกณฑ์ ในการตัดสินการกระทำของคน ที่นับถือศาสนานั้น ๆ และเป็นแนวทางของความประพฤติที่นับว่าถูกต้อง คนโดยทั่วไปคุ้นเคยอยู่กับความคิดที่ว่า การปฏิบัติตามศาสนาแล้ว ทำให้สังคมอยู่อย่างปกติสุข เพราะมีข้อกำหนดทางศีลธรรม ซึ่งมีความถูกต้องในตัวเอง เป็นสังขรณ์ที่ได้รับการเปิดเผย โดยศาสดาของศาสนาหรือพระผู้เป็นเจ้าของข้อกำหนดเหล่านั้นมีอำนาจอยู่ในตัวเอง คือ บุญและบาป ซึ่งเป็นผลที่ผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามจะได้รับ

เกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมนั้น เป็นการตัดสินพฤติกรรมที่ถูกต้องในลักษณะของความเชื่อฟังในลักษณะของพ่อกับลูก เป็นแบบวิธีของการสร้างความตระหนักทางจริยธรรม เด็กเรียนรู้ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ถูกต้องกับสิ่งที่ผิด จากผู้ปกครองอนุญาตหรือห้ามไม่ให้กระทำและในขณะเดียวกัน เด็กจะประเมินเกณฑ์การตัดสินทางจริยธรรมของผู้ใหญ่ด้วย ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างศาสดาของศาสนากับบุคคลนั้น เปรียบเหมือนกับพ่อและลูก เป็นลักษณะของอำนาจหน้าที่เป็นของผู้ปกครอง (Parental Authority) เป็นมาตรฐานทางจริยธรรมเพื่อการตัดสินใจของเด็กในการกระทำสิ่งที่ถูกหรือสิ่งที่ผิด (Abelson & Friquegnon, 1995 : 7-8)

#### **เกณฑ์ตัดสินโดยวัฒนธรรมและสังคม (Cultural and Social Relativism)**

เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะมีชีวิตที่เห็นคุณค่าอยู่ได้ จะต้องมีชีวิตอยู่ในสังคมเท่านั้น ภายในตัวสังคมประกอบด้วย องค์ประกอบต่าง ๆ เช่น คน สถาบัน ระเบียบกฎเกณฑ์ ประเพณี บรรทัดฐาน และค่านิยม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะมาช่วยในการตัดสินการกระทำของบุคคลในสังคม การกระทำอย่างหนึ่ง อาจได้รับการยอมรับในสังคมหนึ่ง แต่ไม่ได้รับการยอมรับในอีกสังคมหนึ่ง

สังคมแต่ละสังคมมีเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อให้สมาชิกใหม่ในสังคม ได้มีบุคลิกภาพในทางที่สังคมต้องการ กระบวนการนี้เริ่มตั้งแต่ในครอบครัว โดยมีบิดามารดาและสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว เป็นผู้รับผิดชอบ และดำเนินติดต่อกันไปตลอดชีวิตของบุคคล และเครื่องมือที่สำคัญของการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญคือ โรงเรียน และมหาวิทยาลัย เพราะถึงแม้ว่าจะมีพลเมืองของสังคมเป็นจำนวนมาก ที่ไม่ได้ผ่านระบบการศึกษา แต่โดยเฉลี่ยแล้ว พลเมืองส่วนใหญ่จะได้มีโอกาสใช้ชีวิตอยู่ในระบบการศึกษาประมาณ 6-16 ปี ซึ่งโรงเรียนจะทำหน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการ คุณธรรม และสร้างสรรค์ลักษณะพลเมืองที่พึงประสงค์ของสังคมให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เป็นการจัดให้สมาชิกของสังคม

ได้เรียนรู้เกณฑ์การกระทำของสังคม พร้อมกับวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ซึ่งสังคมนั้นเห็นว่าดีและเหมาะสม

เกณฑ์การตัดสินทางวัฒนธรรมและสังคมนั้น ให้การยอมรับด้วย กฎ ระเบียบ ทางจริยธรรมว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ กฎหมาย (Laws) ธรรมเนียมปฏิบัติ (Customs) และข้อตกลง (Agreement) ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี ของกลุ่มชนในสังคม ซึ่งตัดสินเกี่ยวกับพฤติกรรม บุคคลไม่สามารถที่จะให้ความเห็นว่าถูกหรือผิด แต่สามารถระบุได้ว่า เป็นกฎหมายหรือขนบธรรมเนียม ประเพณีของสังคม จึงเป็นความถูกต้องที่ได้รับการนิยาม โดยยึดเหตุผลที่มาจากวัฒนธรรมและสังคม (Abelson & Friquegnon, 1995 : 8-9)

### **เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมตามแนวอัตถิภาวนิยม (Existentialism) โดยยึดตัวบุคคลหรือปัจเจกนิยม**

จริยศาสตร์ตามแนวอัตถิภาวนิยมนี้ ซาร์ต (Sartre) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสได้ให้หลักการตายตัวที่มีลักษณะก่อนประสบการณ์หรือไม่อาศัยประสบการณ์ เป็นแนวทางในการตัดสินใจ บุคคลไม่สามารถตัดสินสิ่งที่คน ๆ หนึ่งเลือกได้ว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เพราะไม่มีคุณค่าตายตัว และคุณค่าเป็นผลของอิสรภาพของมนุษย์ เป็นงานสร้างของมนุษย์ แนวคิดของซาร์ตจะเน้นอิสรภาพ ซึ่งเป็นอิสรภาพของการเลือกที่ไม่ได้มีอะไรมากำหนด แม้กระทั่งเหตุผล และเนื่องจากการเลือกเป็นการเลือกคุณค่า ดังนั้น คุณค่ามิได้ถูกกำหนดโดยมีเหตุผลสากล มนุษย์เป็นอิสระจากการกำหนดของเหตุผลด้วย

แนวคิดของซาร์ตคล้ายกับแนวคิดของคานท์ในแง่ที่ว่า ทั้งคู่เน้นอิสรภาพของการเลือกด้วยเหตุนี้ ทั้งคู่จึงมิได้มองว่ามนุษย์เป็นอิสระที่จะทำตามสิ่งที่ตนเองเลือก กล่าวคือ อิสรภาพที่จะเลือกกับอิสรภาพที่จะทำตามสิ่งที่ตนเลือกเป็นคนละเรื่องกัน ดังนั้น คุณค่าจึงไม่เกี่ยวกับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของความพยายามที่จะทำตามสิ่งที่ตนเลือก เราจะตัดสินคนได้ โดยการดูว่าเขาเลือกอย่างไร เวลาที่เขาเลือกนั้น เขาเลือกโดยหลอกตัวเองว่าเขามิได้เลือกอย่างอิสระ แต่สถานการณ์กำหนดให้เขาเลือกหรือเขาเลือกโดยยอมรับว่า สิ่งที่เขาเลือกคือผลงานสร้างของเขาเองหรือไม่

ดังนั้นแนวคิดจริยศาสตร์ของซาร์ต จะเชื่อว่า มีจริยศาสตร์ปทัสถาน เพราะคุณค่าคือสิ่งที่สร้างของมนุษย์ (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2539 : 39-48)

### **ค่านิยมเชิงจริยธรรม**

การศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมเชิงจริยธรรมนั้น ก็เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสมรรถภาพในการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบูรณาการค่านิยมเชิงจริยธรรมสู่สาระในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ค่านิยมเชิงจริยธรรม เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคล เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถกำหนดพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

การที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเชิงจริยธรรมนั้น จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อ ความรู้สึกหรือ ค่านิยมต่อสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้บุคคลสนองตอบ

### ความหมายของค่านิยม

ได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของค่านิยมไว้ดังต่อไปนี้

ศักดิ์ ระพี (2543 : 55) ได้สรุปความหมายของค่านิยมไว้ว่า เป็นการตัดสินใจที่เรากระทำในชีวิต ซึ่งขึ้นอยู่กับรากฐานของค่านิยมที่เรายึดถือ เพราะฉะนั้น คำถามหนึ่งที่สำคัญที่จะต้องถามตนเองก็คือ เราเข้าใจแจ่มแจ้งถึงค่านิยมที่เรายึดถือแล้วหรือไม่ เป็นมาตรฐาน เป็นบรรทัดฐานหรือเป็นกฎเกณฑ์ ซึ่งได้ให้แนวทางในการตกลงตัดสินใจที่แน่นอนว่า มนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร เป็นเป้าหมายสูงสุดของการผสมผสานทางความคิด ความเชื่อ ออกมาเป็นการปฏิบัติหรือความตั้งใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของคนเรา

แนวคิดที่เป็นความหมายของค่านิยมของนักวิชาการชาวตะวันตกนั้น แฟรงเกิล (Fraenkel, 1977 : 6-7) ได้ให้ความหมายของค่านิยม คือ ความคิดรวบยอดหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่บุคคลคิดว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิต เมื่อบุคคลยอมรับค่านิยมแก่บางสิ่งบางอย่างนั้น จะต้องเกิดจากความรู้สึก ความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่า ซึ่งหมายถึง คุณค่าของการมี คุณค่าของการกระทำ คุณค่าของการได้รับ

เอสเตบาน (Esteban, 1989 : 7 อ้างถึงใน ศักดิ์ ระพี, 2543 : 55) ได้กล่าวถึง ค่านิยมเชิงจริยธรรม (Moral Values) ว่า เป็นความจริงที่เป็นสากล ซึ่งบุคคลสามารถยึดถือเพื่อให้เกิดความดี และมีความสำคัญต่อชีวิต เป็นกฎระเบียบทางจริยธรรม ซึ่งบุคคลสามารถที่จะได้รับและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นแนวคิดหรืออุดมคติ ซึ่งอยู่เหนือธรรมชาติตลอดเวลาและทุกพื้นที่ เป็นความเที่ยงแท้สำหรับมนุษย์ โดยไม่ได้มีความแตกต่างทางด้านผิวพรรณ เชื้อชาติ หรือศาสนา เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลรวมกันเป็นหนึ่งเดียวของครอบครัว ชนชาติและมนุษย์ทุกคนเป็นคนดี ค่านิยมเชิงจริยธรรม ได้แก่ ความรัก การเคารพในเกียรติของบุคคล การรักความจริง ความยุติธรรม ความสงบสุข การเคารพในสิทธิ และทรัพย์สิน ความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว การเคารพต่อชีวิต ความอิสระ และหน้าที่การงาน และค่านิยมเชิงจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่จริง เป็นสากล และคงอยู่ชั่ววันรันดร

จากแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า ค่านิยม หมายถึง ความเชื่อของบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมที่ยึดถือ ซึ่งเชื่อถือว่าสิ่งหนึ่งมีค่า มีความสำคัญและเป็นที่ยอมรับ ในขณะที่ยังอื่น ๆ มีค่าและความสำคัญน้อยกว่าหรือไม่เป็นที่ปรารถนา ค่านิยมจึงเป็นมาตรฐานการรับรู้ การประเมิน การเลือก และการตัดสินใจของบุคคลว่า ควรทำหรือไม่ทำ มีค่าหรือไม่มีค่า สำคัญหรือไม่สำคัญ นอกจากนี้ ค่านิยมยังทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดเป้าหมาย และสร้างแรงจูงใจให้บุคคลมุ่งสู่เป้าหมายที่ต้องการ โดยไม่มีเงื่อนไขว่าจะต้องทำให้เกิดความดีแก่สังคมหรือไม่

## ประเภทของค่านิยม

ค่านิยมสามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ที่ยึดถือ ซึ่งได้มีผู้แบ่งประเภทของค่านิยมไว้ดังต่อไปนี้

### 1. จำแนกตามการยึดถือของพระศาสดาของศาสนา จะแบ่งออกเป็น

1.1 ค่านิยมที่เป็นศีลธรรม (Morality) หมายถึง ค่านิยมที่เป็นศีลและธรรม ได้แก่ ศีลธรรม (Moral Values) และคุณธรรม (Ethical Values) ซึ่งถือว่าศาสตร์หรือพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาได้กำหนดไว้แล้ว

1.2 ค่านิยมที่เป็นข้อตกลง (Convention) หมายถึง ค่านิยมที่ประชาชนในชาติได้ตกลงเห็นชอบกำหนดขึ้นเอง ไม่ว่าจะป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม ตามยุคสมัย ได้แก่ ธรรมเนียม ประเพณี อุดมการณ์ วินัย กฎหมาย เป็นต้น

### 2. จำแนกตามวิชาชีพ (Professional) แบ่งออกเป็น

2.1 ค่านิยมพื้นฐาน (Basic Values) ประกอบด้วย ค่านิยม คือ ศีลธรรม (Moral Values) คุณธรรม (Ethical Values) ธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม (Cultural Values) และกฎหมาย (Legal Values)

2.2 ค่านิยมวิชาชีพ (Professional Values) ประกอบด้วยค่านิยม คือ อุดมการณ์ประจำวิชาชีพของตนวินัย ประจำวิชาชีพของตน มารยาท ประจำวิชาชีพของตน พระราชบัญญัติประจำวิชาชีพของตนโดยเฉพาะ

นอกจากนั้น ลักษณะของค่านิยมเป็นเรื่องของสภาพ (Condition) และการกระทำ (Action) บางประการ และเป็นเรื่องสิ่งตรงกันข้าม ซึ่งเป็นคู่กัน (Dichotomy) เช่น ความจน ความรวย ความทุกข์ ความสุข เป็นต้น

นอกจากนั้น ออลพอร์ต เวอร์นอน และลินด์เซย์ (Allport, Vernon & Lindzey, n.d., 1991 : 159) ให้ความหมายว่า ค่านิยมเป็นความเชื่อที่บุคคลแสดงออกมาให้เห็นโดยความชอบ ได้สร้างแบบสอบถามเพื่อวัดค่านิยมโดยอาศัยหลักการแบ่งชนิดของค่านิยมของ สแปรงเจอร์ (Spranger) นักปราชญ์ชาวเยอรมัน ซึ่งเชื่อว่าการดำรงชีวิตของคนเราจะเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งในค่านิยม 6 ประเภท ดังนี้

1. ค่านิยมด้านทฤษฎีทางวิชาการ (Theoretical Value) เป็นเรื่องการหาความจริง โดยวิธีการให้เหตุผล เป็นแรงจูงใจให้บุคคล ต้องการศึกษาหาความรู้ ความจริง

2. ค่านิยมด้านเศรษฐกิจ (Economic Value) เป็นค่านิยมที่ช่วยกระตุ้นให้บุคคลพอใจสนใจในการได้รับความสะดวกทางกาย นำไปสู่ความมั่งคั่ง เช่น งานเกี่ยวกับธุรกิจ การผลิต การตลาด และการค้า ซึ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์และการปฏิบัติ

3. ค่านิยมด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Value) เกี่ยวกับรูปแบบ (Form) และความกลมกลืน (Harmony) เป็นค่านิยม ที่จะช่วยให้บุคคลเกิดความพึงพอใจในประสบการณ์ที่เกิดจากประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ความสวยงาม ความกลมกลืนกัน เป็นต้น

4. ค่านิยมด้านสังคม (Social Value) เกี่ยวข้องกับความรักของคนหมู่มาก เป็นค่านิยม ที่สร้างแรงจูงใจให้บุคคลสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และการเข้าร่วมสังคม มีความรักเพื่อนมนุษย์ บุคคลพวกนี้มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่บุคคลอื่น เป็นบุคคลที่มีความกรุณา เห็นใจผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว

5. ค่านิยมด้านการเมือง (Political Value) เกี่ยวกับเรื่องการใช้อำนาจ และอิทธิพลค่านิยม ประเภทนี้จะช่วยให้ บุคคลเกิดแรงจูงใจในการเข้าสู่ระบบการปกครอง สนใจในเรื่องของการปกครอง ในสังคม เพื่อการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง

6. ค่านิยมทางศาสนา (Religious Value) เป็นค่านิยมที่ช่วยให้บุคคลสนใจศึกษาค้นคว้า เรื่อง ระเบียบของส่วนรวม ปราบปรามจะนับถือศาสนา จะถือคำสั่งสอนของศาสนาเป็นสรณะอย่างเคร่งครัด เพื่อความมั่นคงในชีวิต

สรุปได้ว่า การจำแนกประเภทของค่านิยมนั้น สามารถจำแนกค่านิยมออกเป็นหลายประเภทด้วยกัน ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้จำแนกค่านิยมว่าจะให้หลักเกณฑ์อย่างไร อย่างไรก็ตาม การจำแนกประเภทของค่านิยมตามที่มีผู้จำแนกประเภทของค่านิยมดังกล่าวมาแล้ว ทำให้มองเห็นได้ว่า ค่านิยมนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ สังคม ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาค่านิยมเชิงจริยธรรมต่อไป

#### **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาค่านิยมเชิงจริยธรรม**

เคอร์สเชนบäum (Kirschenbaum, 1995 : 15-23) ได้เสนอคุณลักษณะของบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัย ที่มีผลต่อการพัฒนาค่านิยมของบุคคลว่า บุคคลจะสามารถพัฒนาค่านิยมเชิงจริยธรรมนั้น จะต้องอาศัย องค์ประกอบภายในบุคคล เพื่อเป็นแนวทางที่ช่วยให้บุคคลได้ตัดสินใจ รู้จักนำไปประยุกต์ใช้ แสดง หรือมีพฤติกรรม และการใช้ค่านิยมในชีวิต เป็นกระบวนการที่มุ่งนำไปใช้ในชีวิตจริงประกอบด้วย

1. การรู้จักตนเอง (Knowing Oneself) เป็นคุณลักษณะที่สำคัญในการแสวงหาทักษะชีวิต (Life Skills) รวมทั้งความตระหนักถึงความรู้สึกของผู้อื่น ความเชื่อ สิทธิความเป็นเจ้าของ และค่านิยม รู้จักจุดแข็งจุดอ่อน และศักยภาพของตนเอง รู้จักรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคล และมีความซื่อสัตย์

2. การเคารพตนเอง (Self Esteem) มีความหมายรวมถึง การยอมรับตนเอง และการชื่นชมตนเอง การมีทักษะการเคารพตนเอง เป็นทักษะที่สำคัญ หากพบว่าบุคคลมีการเคารพตนเองต่ำ จะทำให้ บุคคลรู้สึกว่าตนเองมีค่าต่ำ และทำให้บุคคลเกิดความไม่ใส่ใจต่อตนเอง ไม่รู้จักการตั้งเป้าหมาย หรือไม่สามารถหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่เป็นอันตรายหรือไม่ถูกต้อง ไม่เกิดความพึงพอใจต่อตนเอง หรือ ความหมายของชีวิต

3. ความสามารถการตั้งเป้าหมาย (Goal Setting Ability) เป็นการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นจริงมากที่สุด การตั้งเป้าหมาย ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ยากหรือง่ายที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จ แต่จะช่วยให้บุคคลได้พบกับความสำเร็จในการครองชีวิตและช่วยส่งเสริมทั้งการทำงานและชุมชนอีกด้วย

4. ทักษะการคิด (Thinking Skill) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อการวิพากษ์วิจารณ์ และการสร้างสรรค์ในสังคม เป็นความสามารถที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับข้อมูลใหม่ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking Skill) การคิดวิเคราะห์ แยกแยะ สังเคราะห์ และประเมินต่อข้อมูลที่ได้รับ นอกจากนี้ ยังต้องการทักษะทางการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking Skill) เพื่อช่วยให้ปฏิบัติการทางความคิดสถานการณ์ใหม่ และการแก้ปัญหาที่ดีกว่าของบุคคล

5. ทักษะการตัดสินใจ (Decision Making Skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อชีวิตที่จะต้องอาศัยโครงสร้าง การออกแบบและกระบวนการที่ต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่ดี นั่นคือ สามารถทำให้บรรลุเป้าหมาย ทักษะการตัดสินใจนั้นประกอบด้วย การกำหนดปัญหา การตั้งเป้าหมาย การเก็บรวบรวมข้อมูล การเสาะแสวงหาทางเลือก การเลือกผลที่ตามมา การตัดสินใจ และการประเมิน ผลลัพธ์

6. ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกอย่างอิสระ การรับฟังผู้อื่นตามมุมมองและประสบการณ์ที่แตกต่างกัน การแก้ปัญหา ความขัดแย้งอย่างชาญฉลาด การเรียนรู้สิ่งที่เราเชื่อและต้องการจากตัวเราเองและบุคคลอื่น

7. ทักษะทางสังคม (Social Skills) เป็นทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้สู่ความสำเร็จของบุคคล เช่น การเรียนรู้การขอร้อง การตอบรับอย่างมีมารยาทในสังคม เป็นตัวอย่างหนึ่งของทักษะทางสังคมที่จำเป็น ซึ่งบางครั้งโรงเรียนไม่ได้สอนให้เกิดทักษะนี้ โดยเฉพาะการมีเจตคติและพฤติกรรมที่เหมาะสม

8. ความรู้ทางวิชาการและเกี่ยวกับโลก (Academic and Worldly Knowledge) เป็นความรู้ที่จำเป็นต่อการบรรลุถึงค่านิยมในชีวิต รวมทั้งเป็นความรู้ที่ได้จากสถาบันทางการศึกษา และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับโลกที่แท้จริง เพื่อให้สัมพันธ์กับค่านิยมที่ต้องการบรรลุ เช่น ความรู้เรื่องของระบบที่ถูกต้อง ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง เป็นต้น

9. ความรู้ที่เป็นนามธรรมเหนือธรรมดา (Transcendental Knowledge) การรับรู้ค่านิยมที่แท้จริงได้นั้น ต้องมาจากทั้งสุขภาพที่สมบูรณ์ ความคิดอย่างมีเหตุผล หลักการที่ถูกต้อง การตัดสินใจที่ดี มีความสัมพันธ์เชิงบวก การหยั่งรู้ มุมมองที่เป็นจิตวิญญาณของชีวิต ความรู้ที่เป็นนามธรรมเหนือธรรมดานั้น เป็นการเรียนรู้ทั้งภายในสถานการศึกษา และภายในสถานอื่นในสังคม เช่น บ้าน วัด กลุ่มเพื่อน เป็นต้น

สรุปได้ว่า องค์ประกอบภายในบุคคลนั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาค่านิยมเชิงจริยธรรมของบุคคล ซึ่งบุคคลจะต้องมีการรู้จักตนเอง การเคารพตนเองมีความสามารถตั้งเป้าหมาย

มีทักษะการคิด ทักษะการตัดสินใจ ทักษะการสื่อสาร ทักษะทางสังคม มีความรู้ทางวิชาการและเกี่ยวกับโลก มีความรู้ที่เป็นนามธรรม ความเห็นอกเห็นใจบุคคลอื่น มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง จะทำให้บุคคลมีการพัฒนาค่านิยมเชิงจริยธรรมได้ดี

### จริยธรรมและค่านิยมเชิงจริยธรรมที่จำเป็น

จริยธรรมไทยที่สมควรได้รับการพัฒนาส่งเสริม สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อให้มีจริยธรรมที่อยู่ในระดับดีนั้น ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมไทยในแต่ละท้องถิ่นว่า มีความต้องการจำเป็นที่จะต้องพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนในด้านใด อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้วิเคราะห์เกี่ยวกับจริยธรรมไทยที่ควรส่งเสริม ซึ่งได้มาจากการศึกษาปัญหาเชิงจริยธรรมนั้นไว้อย่างหลากหลายดังต่อไปนี้

คณะกรรมการการศึกษาจริยธรรมไทย โครงการศึกษาจริยธรรมไทย ได้เสนอจริยธรรมหลักที่สำคัญ ได้แก่ (สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, 2540 : 60)

1. การใฝ่สัตย์ธรรม คือ การแสวงหาความจริง ยึดถือแต่ความจริง เชื่อแต่ในสิ่งที่มีเหตุมีผล
2. ความไม่ประสาธ คือ การปฏิบัติตนด้วยการวางแผนอย่างรอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ และควบคุมได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ
3. การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา คือ ความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างมีระบบ ด้วยการรู้สภาพปัญหา สาเหตุ กำหนดเป้าหมายที่จะขจัดปัญหา และรู้วิธีการแก้ปัญหา
4. เมตตากรุณา คือ การเสียสละส่วนตน เพื่อเกื้อกูลบุคคลอื่น กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม
5. สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกรู้ตัวอยู่เสมอว่า ตนกำลังทำอะไร มีความว่องไวในการตัดสินใจ ปฏิบัติตนด้วยความรอบคอบ และระมัดระวังอยู่เสมอ
6. ความซื่อสัตย์สุจริต คือ การไม่ประพฤติดีความดี ดำเนินชีวิตด้วยความจริง ด้วยความถูกต้อง รักษาवासัตย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบตามระเบียบ และกฎเกณฑ์ทางสังคม
7. ความขยันหมั่นเพียร คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความใจจดจ่อไม่ย่อท้อ ขยันอดทน เพื่อให้งานบรรลุผลตามเป้าหมาย
8. หิริ โอตตปปะ คือ ความละอายและเกรงกลัวต่อการทำผิดคิดไม่ซื่อ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (เสริมศรี ไชยสร, 2539 : 132-133) ได้วิเคราะห์จริยธรรมที่ควรเร่งพัฒนาส่งเสริมให้เกิดขึ้นในระดับประถมศึกษา ควรพัฒนาจริยธรรม 3 ประการ คือ ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต และความขยันหมั่นเพียร ส่วนระดับมัธยมศึกษาควรพัฒนาทั้ง 3 ระดับ และเพิ่มจริยธรรมอีก 2 อย่าง คือ การใฝ่สัตย์ธรรม และการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา ซึ่งกรมวิชาการได้กำหนดพฤติกรรมจริยธรรมต่าง ๆ ไว้ดังต่อไปนี้

1. การใฝ่สังขรณ์ ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเลือกแนวทางการเชื่อ ที่มีเหตุผล การแสดงความพอใจกับคำกล่าวที่มีเหตุผล การแสดงความพอใจกับการยึดถือและยอมรับความจริง การแสดงความพอใจกับการแสวงหาความจริง การซักถาม ค้นคว้า เพื่อตอบข้อสงสัย การซักถาม ค้นคว้า เพื่อหาความรู้คำอธิบายเพิ่มเติม

2. การใช้ปัญญาแก้ปัญหา ได้แก่ พฤติกรรมทางการเลือกแนวทางแก้ปัญหา หรือ ดำเนินงานอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์ตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ได้ การพอใจแนวทางแก้ปัญหา หรือแนวปฏิบัติที่มีเหตุผล การปฏิบัติงานแก้ปัญหา เช่น ทำแบบฝึกหัด ทำรายงาน ค้นคว้า สำเร็จ เป็นที่น่าพอใจ การตอบคำถามที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทำไม” “เราควรทำอย่างไร” ได้อย่างมีเหตุผล

3. ความเมตตากรุณา เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับนิมิตการช่วยเหลือ แบ่งปัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น พื่อใจในการเป็นผู้ให้เพื่อผู้อื่นเป็นสุข ไม่รบกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยคำพูด ไม่รบกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยการกระทำ

4. ความซื่อสัตย์สุจริต ได้แก่ พฤติกรรมทางด้านนิมิตการปฏิบัติตรงต่อความจริงและความถูกต้อง ไม่ละเมิดฝ่าฝืนระเบียบของห้องเรียน ส่งงานตามกำหนดเวลา ไม่ลอกงาน หรือแอบอ้างผลงานจากเพื่อน

5. ความขยันหมั่นเพียร เป็นความพอใจในระเบียบ พยายามทำงานให้ลุล่วง ทำการบ้าน หรืองานอื่น ที่ครูมอบหมายครบถ้วน ร่วมกิจกรรมในชั้นเรียนด้วยความสนใจและเอาใจใส่

จากการวิเคราะห์หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สามารถจำแนกค่านิยมเชิงจริยธรรมที่ต้องการให้เกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. สาระการเรียนรู้ภาษาไทย ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความอดทน ความเพียรพยายาม รักการเขียน รักการอ่าน ความสามัคคี

2. สาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ได้แก่ มีเหตุผล ทำงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ มีวินัย มีความรอบคอบ มีความรับผิดชอบ มีวิจารณ์ญาณ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ตระหนักถึงคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3. สาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความสนใจใฝ่รู้ ความมุ่งมั่น อดทน รอบคอบ กระตือรือร้นความซื่อสัตย์ ประหยัด การร่วมแสดงความคิดเห็น และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความมีเหตุผล การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ ใช้กระบวนการแก้ปัญหา มีความเมตตา กรุณา ดูแลรักษาโลกธรรมชาติ มีความพอใจ ซาบซึ้ง ความสุขในการสืบเสาะหาความรู้และรักการเรียนรู้ ตลอดชีวิต

4. สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้แก่ รู้จักตนเอง พึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย มีความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน เป็นผู้ผลิตที่ดี มีความพอดีในการบริโภค เห็นคุณค่าของการทำงาน รู้จักคิดวิเคราะห์ ทำงานเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ศรัทธา ในหลักธรรมของศาสนา ยึดถือวิถีประชาธิปไตย

5. สาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ได้แก่ มีวินัย เคารพสิทธิ กฎ กติกา มีน้ำใจ นักกีฬา เห็นคุณค่าและมีทักษะในการสร้างเสริมสุขภาพ มีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิของตนเอง และผู้อื่น ให้ความร่วมมือกับผู้อื่น และทำงานร่วมกลุ่ม

6. สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ได้แก่ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รักการงาน ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา เอื้อเฟื้อ เสียสละ มีวินัยในการทำงาน เห็นคุณค่าความสำคัญของงานและอาชีพสุจริต

7. สาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้แก่ รักความสวยงาม รักความเป็นระเบียบ เห็นคุณค่า ความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติ มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ความเชื่อมั่นในการพัฒนาตนเอง มีสมาธิ มีระเบียบ วินัย ความรับผิดชอบ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

8. สาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ได้แก่ รักการเขียน รักการอ่าน ซื่อสัตย์ มีระเบียบ วินัย ขยัน ทำงานเป็นกลุ่ม ยึดถือวิถีประชาธิปไตย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ภาควิชาภาษาไทย

สรุปได้ว่า จริยธรรมที่ควรพัฒนาและส่งเสริมให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาชั้นต้น สามารถเลือกพัฒนาจริยธรรมที่ต้องการได้ตามความต้องการทางสังคม โดยมีแนวคิดที่เป็นหลักในการพัฒนา จริยธรรมไว้ ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นในแต่ละบริบท ของแต่ละท้องถิ่น ว่ามีความต้องการที่จำเป็นอย่างไรบ้าง ในงานวิจัยนี้ จะได้นำแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับจริยธรรมไทยที่ควรส่งเสริม ตามความต้องการของท้องถิ่น โดยการวิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมหลัก ที่จำเป็นในบริบทของสังคมไทย และใช้เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟายเทคนิค เพื่อหาความต้องการจำเป็น ที่ต้องการพัฒนาจริยธรรมในแต่ละสาระการเรียนรู้ ซึ่งจะทำได้ข้อสรุปเกี่ยวกับจริยธรรมที่ต้องการ พัฒนาในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เพื่อนำเอา แนวคิดนั้นมาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนในแต่ละสาระ เป็นการบูรณาการจริยธรรม ในหลักสูตร ให้มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้กับชีวิตจริงของนักเรียน

## บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็ก

### หมวดบุคคล

1. แม่กองธรรมสนามหลวง หมายถึง พระเถระที่สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม มีหน้าที่รับผิดชอบการศึกษาพระปริยัติธรรมและแผนกธรรมศึกษา เช่น การกำหนดหลักสูตร งานทะเบียนข้อมูล งานบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม การวัดและประเมินผล รวมทั้งงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. แม่กองบาลีสนามหลวง หมายถึง พระเถระที่สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม มีหน้าที่รับผิดชอบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เช่น การกำหนดหลักสูตร งานทะเบียนข้อมูล งานบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การวัดและประเมินผล รวมทั้งงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. พระปริยัตินิเทศก์ หมายถึง พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้ง (จากเจ้าคณะจังหวัด โดยความเห็นชอบของกรมการศาสนา) ให้ทำหน้าที่ด้านการนิเทศการศึกษา การศาสนศึกษา และการศึกษาสังเคราะห์พระปริยัตินิเทศก์ ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

3.1 เป็นเปรียญอย่างต่ำเปรียญโท หรือศาสนศาสตรบัณฑิต หรือพุทธศาสตรบัณฑิต

3.2 เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม หรือธรรมศึกษา หรือครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียน หรือครูสอนพระปริยัติธรรมอาสาติดต่อกันไม่น้อยกว่า 3 ปี

4. ครูสอนพระปริยัติธรรม หมายถึง พระภิกษุ หรือสามเณรเปรียญ และหรือสามเณรที่ผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรมของกรมการศาสนา ที่ทำการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม (เจ้าสำนักเรียนเสนอเรื่องการแต่งตั้งครูสอนพระปริยัติธรรมผ่านเจ้าคณะปกครองตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้งหรือถอดถอน) ครูสอนพระปริยัติธรรม ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

4.1 ครูสอนธรรมชั้นตรีหรือธรรมศึกษาตรี อย่างต่ำต้องเป็นนักธรรมชั้นโท หรือเป็นนักธรรมชั้นตรีที่เคยเข้าสอบนักธรรมชั้นโทในสนามหลวงมาแล้ว หรือเป็นเปรียญ

4.2 ครูสอนธรรมชั้นโทหรือธรรมศึกษาโท อย่างต่ำต้องเป็นนักธรรมชั้นเอก หรือเป็นนักธรรมชั้นโทที่เคยเข้าสอบนักธรรมชั้นเอกมาแล้ว หรือเป็นเปรียญ

4.3 ครูสอนธรรมชั้นเอก ต้องเป็นนักธรรมชั้นเอก หรือเป็นเปรียญ หรือผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ของกรมการศาสนา

4.4 ครูสอนบาลี ต้องเป็นเปรียญ หรือผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของกรมการศาสนา

4.5 ในท้องถิ่นที่กัณฑ์การ ถ้าเป็นการสมควรและจำเป็นจะให้ครูมีวิทยฐานะไม่ต่ำกว่า  
ชั้นที่สอนเป็นครูก็ได้

5. ครูสอนธรรมศึกษา หมายถึง พระภิกษุหรือสามเณรเปรียญ และหรือสามเณรที่ผ่าน  
การอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรมของกรมการศาสนา ที่ทำการสอนพระปริยัติธรรม  
ในสถานศึกษาครูสอนธรรมศึกษา ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

5.1 ครูสอนธรรมชั้นตรีหรือธรรมศึกษาตรี อย่างต่ำต้องเป็นนักธรรมชั้นโท หรือ  
เป็นนักธรรมชั้นตรีที่เคยเข้าสอบนักธรรมชั้นโทในสนามหลวงมาแล้ว หรือเป็นเปรียญ

5.2 ครูสอนธรรมชั้นโทหรือธรรมศึกษาโท อย่างต่ำต้องเป็นนักธรรมชั้นเอก หรือ  
เป็นนักธรรมชั้นโทที่เคยเข้าสอบนักธรรมชั้นเอกมาแล้ว หรือเป็นเปรียญ

5.3 ครูสอนธรรมชั้นเอก ต้องเป็นนักธรรมชั้นเอก หรือเป็นเปรียญ หรือผ่าน  
การอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ของกรมการศาสนา

5.4 ครูสอนบาลี ต้องเป็นเปรียญ หรือผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอน  
พระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของกรมการศาสนา

5.5 ในท้องถิ่นที่กัณฑ์การ ถ้าเป็นการสมควรและจำเป็นจะให้ครูมีวิทยฐานะไม่ต่ำกว่า  
ชั้นที่สอนเป็นครูก็ได้

6. ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน หมายถึง พระภิกษุหรือสามเณรเปรียญและ  
หรือสามเณรที่ผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรมของกรมการศาสนา ที่ทำการสอน  
วิชาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษา ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้  
ต้องเป็นนักธรรมชั้นเอกหรือเป็นเปรียญ หรือผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรม  
ของกรมการศาสนา

7. ครูสอนพระปริยัติธรรมอาสา หมายถึง ครูสอนพระปริยัติธรรมที่สอน แผนกบาลี  
ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดน พื้นที่ชนบทยากจน หรือพื้นที่  
ทุรกันดาร (เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจแต่งตั้งโดยความเห็นชอบของกรมการศาสนา) ครูสอน  
พระปริยัติธรรมอาสา ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้ ต้องเป็นเปรียญตั้งแต่ ป.ธ. 3 ขึ้นไป หรือสำเร็จ  
การศึกษาศาสตรบัณฑิตหรือพุทธศาสตรบัณฑิต

8. พระจริยานุเทศก์ หมายถึง พระภิกษุที่ปฏิบัติงานเป็นนักวิชาการประจำสำนักงาน  
เจ้าคณะจังหวัด งานศาสนศึกษา งานสถิติข้อมูล พร้อมทั้งปฏิบัติหน้าที่ด้านอื่น ๆ เช่น การอบรมด้าน  
คุณธรรมจริยธรรม ฯลฯ พระจริยานุเทศก์ ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้

8.1 เป็นนักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม 6 ประโยคขึ้นไป หรือ

8.2 เป็นนักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม 4 ประโยคขึ้นไป และสำเร็จการศึกษา ศาสนศาสตรบัณฑิตหรือพุทธศาสตรบัณฑิต

8.3 ได้รับการเสนอแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่จากผู้บังคับบัญชา ตามระเบียบ กรรมการศาสนา

9. พระวิปัสสนาจารย์ หมายถึง พระภิกษุผู้ทำการสอนการปฏิบัติกรรมฐานตามหลัก คำสอนของพระพุทธศาสนา พระวิปัสสนาจารย์ ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้

9.1 ได้รับการคัดเลือกให้เข้ารับการอบรมโดยผู้บังคับบัญชาระดับจังหวัด

9.2 ผ่านการอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ จากกรรมการศาสนา

10. พระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง พระภิกษุที่ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา อบรมด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน และเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน พระนักเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้

10.1 น.ธ.เอก หรือ ป.ธ. 3 ขึ้นไป หรือพระครูสัญญาบัตร หรือเป็นพระสังฆาธิการ ระดับใดระดับหนึ่ง

10.2 อายุไม่เกิน 50 ปี

10.3 มีพรรษา 5 พรรษาขึ้นไป

10.4 มีบุคลิกลักษณะดี ไม่พิการทางร่างกาย

10.5 มีอุดมการณ์รักงานเผยแผ่

11. พระนักเทศน์ หมายถึง พระภิกษุที่ปฏิบัติหน้าที่สอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป โดยการแสดงธรรม (เทศน์) และจะต้องผ่านการฝึกอบรมเป็นพระ นักเทศน์ตามหลักสูตรของมหาเถรสมาคมแต่งตั้ง มี 2 ประเภท คือ

11.1 พระนักเทศน์แม่แบบ คือ พระนักเทศน์ที่ผ่านการอบรมจากคณะกรรมการ ฝึกอบรมพระนักเทศน์ที่มหาเถรสมาคมแต่งตั้ง เพื่อไปจัดอบรมพระนักเทศน์ประจำจังหวัด

11.2 พระนักเทศน์ประจำจังหวัด คือ พระนักเทศน์ที่ผ่านการอบรม ปฏิบัติหน้าที่ เทศน์ภายในจังหวัดที่สังกัดหรือสถานที่ที่ทายกอาราธนา พระนักเทศน์ แต่ละประเภทต้องมีคุณสมบัติ ต่อไปนี้

1) พระนักเทศน์แม่แบบ

(1) เป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะตำบลขึ้นไป

(2) เป็นพระนักเทศน์ที่ได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์ในจังหวัด

(3) สามารถดำเนินการฝึกอบรมพระนักเทศน์ในจังหวัด ภายใต้การควบคุม ดูเลขของเจ้าคณะจังหวัดได้

## 2) พระนักเทศน์ประจำจังหวัด

(1) เป็นพระสงฆ์ฆราวาสที่ช่วยเจ้าอาวาสขึ้นไปหรือพระภิกษุ ที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสในการเทศน์ประจำวัด

(2) มีความรู้ในกรรม (คือสอบได้นักธรรมชั้นตรีขึ้นไป)

12. พระธรรมทูต หมายถึง พระภิกษุที่ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา อบรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน เยาวชน และประชาชนทั่วไป ในเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ (คือจังหวัด อำเภอ ตำบล หรือพื้นที่ที่กำหนด) มี 3 ประเภท คือ

12.1 พระธรรมทูตทั่วไป ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ทั่วไป (จังหวัด อำเภอ ตำบลหรือพื้นที่ที่กำหนด)

12.2 พระธรรมทูตเฉพาะกิจ ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ถิ่นทุรกันดาร ห่างไกลความเจริญ

12.3 พระธรรมทูตบนพื้นที่สูง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตพื้นที่สูง (ภูเขาและพื้นที่สูงโดยมีเป้าหมายคือเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา ใน 7 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย น่าน ตาก พิษณุโลก เพชรบูรณ์) พระธรรมทูต ต้องมีคุณสมบัติต่อไปนี้

1) ได้รับการคัดเลือกให้เข้ารับการอบรมโดยผู้บังคับบัญชาระดับจังหวัด

2) ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์ฝึกอบรมพระธรรมทูต

### หน้าที่เจ้าอาวาส

ความสามารถในการทำหน้าที่เจ้าอาวาส - การบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและการปกครองและอบรมสาธุศิษย์เริ่มออกบรรยายอบรมหน้าที่เจ้าอาวาสแก่พระสงฆ์ หน้าที่เจ้าอาวาสต้องทำคือการ “บำรุงรักษาดูแลวัดและพระภิกษุ จัดกิจการและศาสนาสมบัติของวัด ให้เป็นไปด้วยดี” ศาสนาสมบัติของวัดซึ่ง ให้เจ้าอาวาสจัดให้ ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทิน ให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจราคาดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้องและเจ้าอาวาสก็ต้องปฏิบัติงานหลายอย่างจนเจริญรุ่งเรือง มีผู้ให้ความเคารพ ศรัทธาท่านเป็นอันมาก ท่านเป็นพระที่สมณะ มีวัตรปฏิบัติเรียบง่ายปฏิบัติกิจดูแลวัดอยู่ตลอดเวลา แม้ท่านจะเหนื่อยเหมือนล้อไถไหนก็ตาม ใครจะเข้าพบ ไปเยี่ยมเยือนท่านก็ต้อนรับง่ายไม่ยุ่งยากให้ ความเป็นกันเองกับทุกคนที่ไปพบ ท่านเป็นนักพัฒนาศาสนาบุคคล มีเมตตาแสวงหาสร้างสรรค์บุคคล ให้ได้รับความเจริญรุ่งเรือง ด้วยการปลุกฝัง แนะนำพร่ำสอน ให้การศึกษา ซึ่งทางสว่างให้ คอยดูแลติดตาม สอบถามสุขทุกข์ ให้การสงเคราะห์เอื้อเฟื้อด้วยปัจจัยลาภและธรรมที่จำเป็นไม่ทอดธุระปล่อยปละละเลย แม้จะอยู่ในฐานะใดๆ ก็ตาม ปรากฏเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าศิษยานุศิษย์หรือบุคคลที่อยู่ในข่ายได้รับการพัฒนาตามแนวทางของท่านแล้ว จะได้รับความสำเร็จในชีวิต และมีความเจริญก้าวหน้า ตั้งตนได้มั่นคงเป็นหลักฐาน ตามความรู้ความสามารถที่จะพึงมีพึงได้ ทั้งใน

สายบรรพชิต และสายคฤหัสถ์ ซึ่งมีอยู่ในขณะนี้เป็นจำนวนมากพอสมควร ท่านได้หน้าที่เจ้าอาวาสอย่างดีแล้วนั่นเอง

ในองค์กรปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ผู้บัญชาการเป็นต้นไว้โดยชัดเจน ดังนี้

### 1. อำนาจหน้าที่ผู้บัญชาการ

สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีอำนาจหน้าที่บัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคม ตามอำนาจแห่งกฎหมายและพระธรรมวินัย ทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม

### 2. อำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคม

มหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรปกครองคณะสงฆ์สูงสุด มีอำนาจหน้าที่ตามความในมาตรา 15 ดังนี้

“มาตรา 15 มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

2.1 ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม

2.2 ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร

2.3 ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์

2.4 รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

2.5 ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือ กฎหมายอื่น เพื่อการนี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมาย มหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติ หรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย ใช้บังคับได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใด หรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา 19 เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้

### 3. อำนาจหน้าที่เจ้าคณะ

อำนาจหน้าที่เจ้าคณะทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค คือ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ได้กำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 (พ.ศ.2541) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ข้อ 7, 10, 15, 20 และ 25 ตามลำดับ ทุกข้อเหมือนกันเกือบทั้งหมด จึงขอยกมาเฉพาะข้อ 15 ดังนี้

ข้อ 15 เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดของตน ดังนี้

(1) ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน

(2) ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

(3) ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยชั้นเจ้าคณะอำเภอ

(4) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะอำเภอให้เป็นไปโดยชอบ

(5) ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดจนพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชา หรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

(6) ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตน

อำนาจหน้าที่ตามข้อ 15 เป็นอำนาจหน้าที่โดยภาพรวม ส่วนอำนาจหน้าที่โดยส่วนย่อย ยังมีในบทบัญญัติอื่น ๆ อีก ส่วนรองเจ้าคณะชั้นต่าง ๆ มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าคณะมอบหมาย เพราะมีฐานะเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะในชั้นนั้น ๆ

#### 4. หน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสและผู้รักษาการแทน

โดยที่วัดเป็นสถาบันหลักในการปกครองและการดำเนินกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนา ที่สำคัญสุด กฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล และให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัดในกิจการทั่วไป ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัด เจ้าอาวาสนั้น มีฐานะเป็นผู้ปกครองวัดและมีฐานะเป็นผู้แทนวัด ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้มีความสำคัญ ต่อความเสื่อมความเจริญของคณะสงฆ์และพระศาสนา แม้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ก็มีฐานะอย่างเดียวกับเจ้าอาวาส เพราะความสำคัญดังกล่าว จึงบัญญัติหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสไว้โดยชัดเจนในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มาตรา 37 และ 38 ดังนี้

มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

- (1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- (2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม
- (3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
- (4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา 38 เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

- (1) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
- (2) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
- (3) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัด

หรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้น ประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

อนึ่ง เพราะวัดจะต้องมีเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ซึ่งอาจปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ว่างเว้นเลย จึงมีบทบัญญัติโดยชัดเจนในมาตรา 39 ดังนี้

มาตรา 39 ในกรณีที่ไม่มีเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

หน้าที่และอำนาจตามมาตรา 37 และ 38 เป็นหน้าที่และอำนาจโดยภาพรวม ส่วนอำนาจและหน้าที่โดยส่วนย่อย ยังมีในบทบัญญัติอื่น ๆ อีก

ส่วนรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส มีอำนาจหน้าที่ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย

## อุดมการณ์และหลักการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

### อุดมการณ์ของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

อุดมการณ์ของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน โดยรัฐต้องจัดให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยทุกคนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งในฐานะที่เป็นพลเมืองไทยและพลเมืองของโลก เพื่อเป็นรากฐานที่พอเพียงสำหรับการใฝ่รู้ใฝ่เรียนตลอดชีวิต รวมทั้งเพื่อการพัฒนาหน้าที่การทำงานและการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนตนและครอบครัว และเพื่อสร้างเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งสำหรับการสร้างสรรค์สังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนในอนาคต

### หลักการสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ยึดหลักที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ ดังนี้

1. **หลักการพัฒนาผู้เรียนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์** ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม เป็นผู้มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ใฝ่รู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ที่พอเพียงต่อการพัฒนางานอาชีพและคุณภาพชีวิตส่วนตน สามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทันและชาญฉลาด และมีความเป็นประชาธิปไตย

2. **หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทย** ให้มีความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นและประเทศชาติ มีความรู้และทักษะพื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพสุจริต มีความมุ่งมั่น ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีลักษณะนิสัยและทัศนคติที่พึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมไทยและสังคมโลก

3. **หลักแห่งความเสมอภาค** คนไทยทั้งปวงต้องมีสิทธิ์เสมอกันในการรับการศึกษา ขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี อย่างทั่วถึงเท่าเทียม ควบคู่ไปกับการมีคุณภาพ โดยไม่แบ่งชนชั้นหรือความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม

4. **หลักการมีส่วนร่วม** องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการศึกษา ร่วมกับคณะกรรมการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ สักดิ์ศรี และตอบสนองความต้องการท้องถิ่นตามนโยบายของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 เกี่ยวกับการกระจายอำนาจ

5. **หลักแห่งความสอดคล้อง** อุดมการณ์ หลักการ และมาตรฐานในการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานต้องสอดคล้องระหว่างสาระบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 นโยบายการศึกษาของรัฐบาลที่แถลงต่อรัฐสภา สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติ และสัมพันธ์เชื่อมโยงกับมาตรฐานการอาชีวศึกษา และมาตรฐานการอุดมศึกษา

**มาตรฐานการศึกษา และตัวบ่งชี้ เพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกระดับการศึกษา**  
ขั้นพื้นฐาน : ประถมและมัธยมศึกษา รอบที่สอง (พ.ศ. 2549-2553)

**มาตรฐานด้านผู้เรียน มี 7 มาตรฐาน ได้แก่**

มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ (1, 2)

มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี (7)

มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา (8)

มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์ (4)

มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร (5)

มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (6)

มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต (3)

**ตัวบ่งชี้ในแต่ละมาตรฐาน มีดังนี้**

**มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มี 6 ตัวบ่งชี้ คือ**

- 1.1 ผู้เรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ (1.1)
- 1.2 ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์สุจริต (1.2)
- 1.3 ผู้เรียนมีความกตัญญูกตเวที (1.3)
- 1.4 ผู้เรียนมีความเมตตา กรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และไม่เห็นแก่ตัว (1.4)
- 1.5 ผู้เรียนมีความประหยัด และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า (1.5)
- 1.6 ผู้เรียนปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม (2 , 2.1, 2.2, 1.4)

**มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี มี 5 ตัวบ่งชี้**

- 2.1 ผู้เรียนรู้จักดูแลสุขภาพ สุขนิสัย และออกกำลังกายสม่ำเสมอ (7.1)
- 2.2 ผู้เรียนมีน้ำหนัก ส่วนสูง และมีสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์ (7.2)
- 2.3 ผู้เรียน ไม่เสพหรือแสวงหาผลประโยชน์จากสิ่งเสพติด และสิ่งมอมเมา หลีกเลียงสภาวะที่เสี่ยงต่อความรุนแรง โรคร้าย และอุบัติเหตุ รวมทั้งปัญหาทางเพศ (7.3)
- 2.4 ผู้เรียนมีความมั่นใจ กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสมและให้เกียรติผู้อื่น (7.4)
- 2.5 ผู้เรียนร่าเริงแจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อน ครู และผู้อื่น และชอบมาโรงเรียน (7.5)

**มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา มี 4 ตัวบ่งชี้ คือ**

- 3.1 ผู้เรียนมีความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปะ (8.1)
- 3.2 ผู้เรียนมีความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมด้านดนตรี/นาฏศิลป์ โดยไม่ขัดหลักศาสนา (8.2)
- 3.3 ผู้เรียนมีความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมด้านกีฬา/นันทนาการ (8.3)
- 3.4 ผู้เรียนสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่งดงามของท้องถิ่นและของไทย (1.6, 15.5, 15.6)

**มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์ มี 3 ตัวบ่งชี้ คือ**

4.1 ผู้เรียนมีทักษะการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ สรุปความคิดอย่างเป็นระบบ และมีการคิดแบบองค์รวม (4.1)

4.2 ผู้เรียนมีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และคิดไตร่ตรอง (4.2, 4.3)

4.3 ผู้เรียนมีทักษะการคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ (4.4) 5 มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ ประถม มัธยมศึกษา หน้า วันที่ 15 ธันวาคม 2548

**มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร มี 8 ตัวบ่งชี้ คือ**

คะแนนเฉลี่ยผลการทดสอบรวบยอดระดับชาติในระดับดี (ถ้าไม่มีผลระดับชาติให้ใช้ผลการทดสอบระดับเขตพื้นที่ หรือผลการเรียนระดับสถานศึกษาตามลำดับ) ใน 8 กลุ่มสาระ ในระดับชั้น ป.3 ป.6 ม.3 และ ม.6

5.1 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

5.2 กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์

5.3 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์

5.4 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

5.5 กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา

5.6 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

5.7 กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี

5.8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ

**มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มี 3 ตัวบ่งชี้**

6.1 ผู้เรียนมีนิสัยรักการอ่าน สนใจแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ รอบตัว (6.1)

6.2 ผู้เรียนใฝ่รู้ ใฝ่เรียน สนุกกับการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ (6.2)

6.3 ผู้เรียนสามารถใช้ห้องสมุด ใช้แหล่งความรู้ และสื่อต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกสถานศึกษา (6.3) 6 มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ ประถม มัธยมศึกษา หน้า วันที่ 15 ธันวาคม 2548

**มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต มี 3 ตัวบ่งชี้**

7.1 ผู้เรียนสามารถวางแผน ทำงานตามลำดับขั้นตอน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (3.1, 3.4)

7.2 ผู้เรียนรักการทำงาน สามารถปรับตัวและทำงานเป็นทีมได้ (3.3, 3.4)

7.3 ผู้เรียนมีความรู้สึกที่ดีต่ออาชีพสุจริตและหาความรู้เกี่ยวกับอาชีพที่ตนสนใจ (3.5)

## มาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ

### ความจำเป็นที่ต้องมีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 31 กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริม และกำกับดูแลการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท กำหนดนโยบาย แผนและมาตรฐานการศึกษา รวมทั้งการติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการจัดการศึกษา มาตรา 33 กำหนดให้สภาการศึกษามีหน้าที่พิจารณาเสนอแผนการศึกษาแห่งชาติ และพิจารณาเสนอแนะนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษา เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ และมาตรา 34 กำหนดให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการอาชีวศึกษา และคณะกรรมการอุดมศึกษา มีหน้าที่พิจารณาเสนอแนะนโยบาย แผนพัฒนา มาตรฐาน และ/หรือหลักสูตรแต่ละระดับ ที่สอดคล้องกับความต้องการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ และแผนการศึกษาแห่งชาติ

มาตรฐานการศึกษาของชาติ เป็นสาระเกี่ยวกับอุดมการณ์ เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ การจัดการศึกษาของชาติที่พึงประสงค์ มิใช่เป็นหลักสำหรับคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการอาชีวศึกษา และคณะกรรมการอุดมศึกษา นำไปใช้กำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดการศึกษา เพื่อประกันว่าผู้เรียนทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ เดิมตามศักยภาพและตรงตาม ความต้องการอย่างคุ้มค่า เสมอภาคและเป็นธรรม

ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีมาตรฐานการศึกษาของชาติ มีแต่มาตรฐานสำหรับการประเมินคุณภาพภายนอกของสถาบันการศึกษาทุกระดับ จำเป็นต้องมีมาตรฐานการศึกษาของชาติ ที่ครอบคลุมมาตรฐานการศึกษาทุกประเภท (การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย) และทุกระดับ (การศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาระดับอาชีวศึกษา และการศึกษาระดับอุดมศึกษา)

### ประโยชน์ที่จะได้รับจากการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของชาติ มีดังนี้

1. หน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการ และเอกชน ผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาแต่ละประเภท และแต่ละระดับ ใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติเป็นหลักในการกำหนดนโยบาย แผนการพัฒนาและจัดการศึกษา รวมทั้งมาตรฐานการศึกษาแต่ละประเภทและแต่ละระดับ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาอย่างมีมาตรฐานในภาพรวม และมีการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาอย่างคุ้มค่า มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

2. กระทรวงศึกษาธิการมีประเด็นสาระสำคัญ และตัวบ่งชี้ เป็นแนวทางสำหรับการกำกับดูแล การติดตามตรวจสอบ การประเมินผล และการประกันคุณภาพการจัดการศึกษา

3. ประชาชน และผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษา มีความมั่นใจว่าจะได้รับการศึกษาตามสิทธิ และมีคุณภาพไม่ต่ำกว่ามาตรฐานการศึกษาของชาติ และมีแนวทางในการร่วมตรวจสอบการจัดการศึกษาของชาติ

4. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา มีข้อมูลเป็นฐานอย่างหนึ่งในการพิจารณากำหนดเป้าหมายและมาตรฐานการศึกษาของชาติในช่วงเวลาต่อไป

5. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) มีข้อมูลเป็นฐานสำหรับการกำหนดวิธีการ การกำหนดเกณฑ์ และการดำเนินงานการประเมินคุณภาพสถานศึกษา

#### **วัตถุประสงค์ของการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของชาติ**

สภาการศึกษา พิจารณาเสนอมาตรฐานการศึกษาของชาติ ต่อกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีวัตถุประสงค์ของการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของชาติ ดังนี้

1. เป็นเป้าหมาย และแนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาของชาติระดับมหภาค ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญที่การพัฒนาผู้เรียน

2. เป็นหลักและเป็นแนวทาง สำหรับการกำหนดนโยบาย แผนการพัฒนาและจัดการศึกษา รวมทั้งมาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับอาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา

3. เป็นพื้นฐานสำหรับการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของชาติในช่วงเวลาต่อไป

4. เป็นเครื่องมือกำกับการตรวจราชการ การนิเทศ การติดตามและประเมินผล และการประกันคุณภาพ เพื่อให้ทราบสถานภาพและความก้าวหน้าในการจัดการศึกษาของชาติระดับมหภาค

5. เป็นมาตรฐานสำหรับการประเมินคุณภาพภายนอกในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา

#### **สาระของมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ**

สภาการศึกษาพิจารณากำหนดกรอบมาตรฐานการศึกษาของชาติ จากข้อมูลสารสนเทศต่อไปนี้เป็น แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ เกี่ยวกับนโยบายด้านการศึกษา ตามสารบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 หมวด 5 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 วิสัยทัศน์/ทิศทางการพัฒนาการศึกษาของไทย คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ สภาพแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ความคิดเห็นของนักวิชาการและประชาชน และมาตรฐานการศึกษาของชาติของประเทศต่าง ๆ เพื่อนำมาต่อ ยอดและประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของไทย

#### **มาตรฐานการศึกษาของชาติ ประกอบด้วยสาระสำคัญ 4 ประเด็น**

1. อุดมการณ์ หลักการในการจัดการศึกษาของชาติ

2. คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ทั้งในฐานะพลเมืองไทยและพลโลก

3. การจัดการศึกษา
4. แนวนำสู่การปฏิบัติ

### แนวทางการใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติ

เนื่องจากมาตรฐานการศึกษาของชาติเป็นเรื่องใหม่ ที่เริ่มใช้เป็นครั้งแรก สภาการศึกษา จึงวางแนวทางการใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติ ดังนี้

1. มาตรฐานการศึกษาของชาติฉบับนี้ กำหนดเป้าหมาย และยุทธศาสตร์การศึกษา ในระดับมหภาคช่วงระยะเวลา 5 ปี ซึ่งสอดคล้องตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2548-2553
2. สภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ มีความประสงค์ให้ส่วนราชการทุกกระทรวง กรม สำนัก สถานศึกษา และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ได้ใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และมีความประสงค์ให้ผู้เรียนทุกกลุ่มทุกระดับ ได้ใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติ เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบว่าตนได้รับการศึกษาเต็มตามสิทธิของตน
3. มาตรฐานการศึกษาของชาติฉบับนี้ เป็นมาตรฐานหลักโดยไม่มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำ จึงมีความยืดหยุ่นเพียงพอที่หน่วยปฏิบัติแต่ละหน่วยสามารถกำหนดเกณฑ์มาตรฐานที่มีลักษณะเฉพาะ สอดคล้องกับสภาพความพร้อม และช่วงเวลาได้

**มาตรฐานที่ 1** อุดมการณ์ หลักการในการจัดการศึกษาของชาติ การศึกษาตลอดชีวิต เพื่อทุกคน และทุกคนเพื่อการศึกษา

การศึกษาตลอดชีวิต เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตและสังคมที่บูรณาการอย่างสมดุลระหว่าง ปัญญาธรรม คุณธรรมและวัฒนธรรม เพื่อคนไทยทุกคน โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ที่มีคุณค่า เต็มตามศักยภาพ ตรงตามความต้องการ แต่ต้นทุนต่ำ รัฐสนับสนุนการจัดการศึกษามุ่งสร้าง พื้นฐานที่ดีในวัยเด็ก ปลูกฝังความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในวัยเรียน และพัฒนาทรัพยากรบุคคล วัยทำงานที่มีคุณภาพ โดยให้สังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และตรวจสอบได้อย่างมั่นใจว่า การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตและสังคม เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ให้สามารถแข่งขันได้ในระดับนานาชาติจริง

### ตัวบ่งชี้

1. อุดมการณ์
  - ทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดและรับการศึกษาเข้าใจและถือปฏิบัติตามแนวทางการจัดการศึกษา ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม
2. การศึกษาเต็มตามสิทธิ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม
  - คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ที่รัฐจัดให้อย่างทั่วถึง

- คนไทยส่วนใหญ่รู้ ใช้สิทธิ และได้รับสิทธิในการศึกษาทุกระดับอย่างเสมอภาค และเป็นธรรม

### 3. หลักการจัดการศึกษาในภาพรวม

- การจัดการศึกษาทุกระบบ (การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย) มีคุณภาพเทียบเท่ามาตรฐานสากล และสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงกัน

- ขอบข่ายและปริมาณความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน องค์กร และชุมชน เพิ่มมากขึ้นทุกปี ทั้งในด้านการจัด การกำกับ สนับสนุน และการตรวจสอบผลการจัดการศึกษา

- ผลการจัดอันดับคุณภาพระบบการศึกษาของไทย ไม่ด้อยกว่าประเทศที่มีงบประมาณทางการศึกษาใกล้เคียงกัน และอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน

**มาตรฐานที่ 2** คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ทั้งในฐานะพลเมืองและพลโลก คนไทยเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข

เป้าหมายของการจัดการศึกษา อยู่ที่การพัฒนาคนไทยทุกคนให้เป็น “คนเก่ง คนดี และมีความสุข” โดยมีการพัฒนาที่เหมาะสมกับช่วงวัย เต็มตามศักยภาพ และตรงตามความต้องการ ทั้งในด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ ปัญญา ความรู้และทักษะ คุณธรรมและจิตสำนึกที่พึงประสงค์

คุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ ประกอบด้วยเบญจคุณ หรือ คุณ 5 ประการ

1. คุณลักษณะ มีรูปลักษณะ (สุขภาพ บุคลิกภาพ) กิจลักษณะ (พฤติกรรม ทักษะ ความสามารถ) ดี

2. คุณค่า มีประสบการณ์จากการเรียนรู้ สัมพันธ์เชื่อมโยงกับการพัฒนาชีวิต

3. คุณประโยชน์ มีชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ร่วมสร้างและให้สิ่งดีแก่สังคม

4. คุณภาพ มีชีวิตร่มเย็นเป็นสุข พออยู่พอกิน เป็นสมาชิกครอบครัว พลเมืองและพลโลกที่ดี

5. คุณธรรม มีความดี เข้าถึงความงามและความจริง ดำเนินชีวิตโดยกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต

เบญจคุณ อันเป็นลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยดังกล่าว จักเกิดขึ้นได้ด้วยการจัดการเรียนรู้ของครู และวิถีการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อสร้างผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตาม “พรพระราชทาน 3 ประการ คือ ขอบใจมีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม กำลังกายที่สมบูรณ์” (จาก...การวิเคราะห์คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย เพื่อตอบคำถามว่า “เราจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้อะไร?” จากข้อมูลหลายแหล่ง และการบูรณาการตามแนวพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องพระมหาชนก (สุมน อมรวิวัฒน์, 2545) ดังนี้

## 5.1 ความเพียรที่บริสุทธิ์ (pure perseverance) ประกอบด้วย

5.1.1 ความสามารถ (performance and skills) เป็นผู้รัก ใส่ใจในหน้าที่การงาน มีทักษะทางภาษา ทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงาน ทักษะทางสังคม ทักษะชีวิต ทักษะการคิดคำนวณ ทักษะการค้นคว้าทดลองพิสูจน์เหตุผล ทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการจัดการ

5.1.2 คุณธรรมและจิตสำนึก (morality and conscience) มีคุณธรรมในการกระทำ ด้านความสะอาดซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูรู้คุณ ความไม่เห็นแก่ตัว ความปรารถนาดีเอื้อเฟื้อต่อกัน ความจริงใจ และความขยันหมั่นเพียร และมีจิตสำนึกในการกระทำ ด้านจิตสำนึกความรับผิดชอบ จิตสำนึกในคุณค่าของตนและผู้อื่น จิตสำนึกความเป็นไทย จิตสำนึกประชาธิปไตย

## 5.2 ปัญญาที่เฉียบแหลม ประกอบด้วย

5.2.1 ความฉลาดรู้ (Knowledge and wisdom) เป็นผู้รู้จักจริง รู้ครบถ้วน รู้เหตุผล รู้เท่าทัน รู้เชื่อมโยงความเป็นไทยกับสากล รู้จักตนเอง รู้จักสังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รู้วิธีทำมาหากิน และสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต

5.2.2 สติปัญญาและความคิด (Intelligence and thinking) จิตและสมองมีการทำงานเกิดการรับรู้ จดจำ และการคิดอย่างถูกต้องแยกแยะ สามารถคิดวิเคราะห์วิจารณ์ คิดริเริ่ม และสร้างสรรค์ คิดต่อเนื่องเชื่อมโยง คิดสุจริต คิดมีเหตุผล คิดเป็นระบบ คิดเร็ว คิดคล่อง คิดละเอียด คิดมีจินตนาการ สามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อสื่อสารแก่ผู้อื่นได้

## 5.3 กำลังกายที่สมบูรณ์ (Completely physical health) ประกอบด้วย

5.3.1 มีสุขภาพกายและจิต (Physical, Mental and Spiritual Health) รวมทั้ง สุขภาวะ (Well being) ทางกายและจิต มีร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรค มีภูมิคุ้มกัน ภาวะโภชนาการดี บริหารกาย เล่นกีฬา ทำทางคล่องแคล่วว่องไว และมีสภาพจิตใจที่แจ่มใส ไม่เครียด มีสุขภาพจิตดี มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีสุนทรียภาพ มีทักษะทางดนตรี ศิลปะ และใช้เวลาว่างอย่างเกิดประโยชน์

### ตัวบ่งชี้

1. กำลังกายกำลังใจที่สมบูรณ์
  - คนไทยส่วนใหญ่มีสุขภาพกายและจิตที่ดี มีพัฒนาการด้านร่างกาย สมองและสติปัญญา และด้านจิตใจ เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ตามเกณฑ์การพัฒนาในแต่ละช่วงวัย
2. ความรู้และทักษะที่จำเป็นและเพียงพอในการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคม
  - คนไทยส่วนใหญ่ได้เรียนรู้เต็มตามศักยภาพของตนเอง

- คนไทยส่วนใหญ่มีงานทำ และนำความรู้ไปใช้ในการสร้างงานและสร้างประโยชน์ให้สังคม
  - ชุมชนหรือสังคมส่วนใหญ่มีการใช้หรือสร้างภูมิปัญญาที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
3. ทักษะการเรียนรู้และการปรับตัว
    - คนไทยส่วนใหญ่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ รู้ทันโลก และปรับตัวได้
  4. ทักษะทางสังคม
    - คนไทยส่วนใหญ่มีทักษะและความสามารถ ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข
  5. คุณธรรมและจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก
    - คนไทยส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตโดยกายสุจริต วาจาสุจริต และเมโนสุจริต

### มาตรฐานที่ 3 การจัดการศึกษา

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน และการบริหารที่เน้นสถานศึกษาเป็นสำคัญ การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (ผู้เรียนเห็นแบบอย่างที่ดี ได้ฝึกการคิด และได้เรียนจากประสบการณ์ตรงที่หลากหลาย ได้เรียนตรงตามความสนใจ และมีความสุขในการเรียน ครูรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคล ครูเตรียมการสอนและสื่อที่ผสมผสานความรู้สากลกับภูมิปัญญาไทย ครูจัดบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้ จัดหาและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และการพัฒนาความคิดผู้เรียนเป็นระบบที่สร้างสรรค์) ความสำเร็จของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยด้านการบริหาร ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยด้านบุคคล ผู้เรียนได้รับการเตรียมให้มีความพร้อมที่จะเรียน ครูเป็นปราชญ์บุคคล และเป็นกัลยาณมิตร อุทิศตนเพื่อพัฒนาผู้เรียนและสังคม ผู้บริหารเป็นผู้นำที่เชี่ยวชาญ ผู้จัดการที่ถ่อมตน และปราชญ์บุคคล ผู้ปกครองและสมาชิกชุมชนมีสำนึก ใส่ใจ และเต็มใจให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมตรวจสอบในการพัฒนาผู้เรียน และการจัดการศึกษา
2. ปัจจัยด้านการบริหาร การบริหารจัดการทั้งในระดับชาติ เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา มีเอกภาพด้านนโยบาย แต่หลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจลงสู่ระดับสถานศึกษา โดยใช้หลักการบริหารจัดการตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 หลักธรรมาภิบาล โปร่งใส เป็นธรรม (Good Governance) ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ 7 ประการ คือ หลักประสิทธิภาพ หลักความคุ้มค่า หลักประสิทธิผล หลักความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ หลักคุณภาพ หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักนิติรัฐ/นิติธรรม

ความสำเร็จของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน และการบริหารที่เน้นสถานศึกษาเป็นสำคัญ อยู่ที่ผลการดำเนินงานระดับชาติ รัฐดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษา การเพิ่มช่องทางและโอกาสการเรียนรู้ด้วยตนเอง แก่หน่วยงานที่รับผิดชอบทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยสนับสนุนทั้งด้านวิชาการและด้านงบประมาณ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม กำกับติดตามให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ระดับกระทรวงและเขตพื้นที่การศึกษา มีการติดตามกำกับ สนับสนุนให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่รับผิดชอบทั้งการศึกษาในระบบ และศึกษานอกระบบ มีแผนพัฒนาหน่วยงาน มีจำนวนผู้เรียนเข้าเรียนครบตามเกณฑ์ มีอาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกตามเกณฑ์ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี บรรยากาศร่มรื่น มีสภาพเป็นองค์กรการเรียนรู้ที่ปลอดภัย มีความก้าวหน้าล้ำสมัย และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และระดับสถานศึกษา มีหลักสูตรแบบบูรณาการที่สอดคล้องกับท้องถิ่น มีการบริหารวิชาการที่สนับสนุนให้เอื้อต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง โดยผู้เรียน มีระบบการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ และเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ มีระบบการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา มีระบบบริหารการเงินงบประมาณที่โปร่งใสตรวจสอบได้ และมีระบบประกันคุณภาพการศึกษา

### ตัวบ่งชี้

#### 1. ผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

- ผู้เรียนทุกกลุ่ม สำนึกคุณค่าการเรียนรู้ สนใจใฝ่เรียนรู้ มีความสุขในการเรียนรู้ และได้เรียนรู้ตรงตามความต้องการของตนเองและชุมชน อย่างเต็มตามศักยภาพ
- ครู ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษาส่วนใหญ่ มีคุณธรรม มีความพึงพอใจในการทำงาน และผูกพันกับงาน มีอัตราการออกจากงานและอัตราความผิดทางวินัยลดลง
- หน่วยงานที่ให้บริการทางการศึกษามีคุณภาพติดอันดับคุณภาพตามเกณฑ์ระดับนานาชาติ มีสภาพแวดล้อม อาคารสถานที่ และความปลอดภัยตามเกณฑ์
- มีการพัฒนาสื่อและการให้บริการเทคโนโลยีสื่อสารสารสนเทศทุกรูปแบบเพิ่มขึ้น ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเองของคนไทยทุกคน

#### 2. ผลการบริหารที่สถานศึกษาเป็นสำคัญ

- ผู้เรียน ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง และสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มีความเต็มใจ ตั้งใจมีส่วนร่วมปฏิบัติหน้าที่ของตน ส่งผลให้ผู้รับบริการ/ผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่มมีความพึงพอใจต่อการจัดบริการการศึกษา
- ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยงานที่ให้บริการการศึกษา ส่วนใหญ่ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ มีความปลอดภัย ลดความขัดแย้ง มีสันติสุข และมีการพัฒนาก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

- มีแนวโน้มในการรวมตัวจัดตั้งองค์กรอิสระ เพื่อสร้างเกณฑ์มาตรฐานเฉพาะกลุ่ม และติดตามการดำเนินงานของสถานศึกษา และหน่วยงาน ตลอดจนการสัง้องค์ความรู้ที่หลากหลาย

#### มาตรฐานที่ 4 แนวนำสู่การปฏิบัติ

การสร้างวิถีการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ให้เข้มแข็ง และการใช้มาตรฐานการศึกษา เพื่อให้การพัฒนาการศึกษาบรรลุผลตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ ควรต้องมีแนวนำสู่การปฏิบัติ 3 ประการ ดังนี้

1. การสร้างวิถีการเรียนรู้ของคนไทยให้เข้มแข็งในด้านต่อไปนี้ การสร้างสำนึกให้คนไทยเห็นคุณค่าของการศึกษา โดยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ การสร้างโอกาสการเรียนรู้ โดยการจัดสรรแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งในระบบ นอกระบบ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสร้างลักษณะชีวิต โดยการวางรากฐานนิสัยตั้งแต่เด็กให้รักการอ่าน รักการค้นคว้า ส่งเสริมให้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองชอบ การสร้างกำไร ให้คนไทยสามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปทำประโยชน์ต่อชีวิต และสังคมได้

2. การสร้างความเข้มแข็งให้แหล่งเรียนรู้และกลไกการเรียนรู้ ในระบบครอบครัว ชุมชน กลุ่มเพื่อนร่วมวัย องค์กร/สถาบันทางศาสนา แหล่งอาชีพ สื่อมวลชน องค์กรความรู้ในสังคม ระบบสถานศึกษา โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้จากการวิจัยปฏิบัติการเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ใหม่ เป็นเครื่องมือสืบทอดและผสมผสานความรู้สากลกับภูมิปัญญาไทย และเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพของครู ผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา องค์กรและสังคม

3. กระทรวงศึกษาธิการต้องเป็นผู้นำในการใช้มาตรฐานการศึกษาของชาติ จัดลำดับความสำคัญ ติดตามกำกับดูแลการปฏิบัติงานและประเมินผลการปฏิบัติงานตามมาตรฐาน สื่อสารและเผยแพร่ให้ผู้เกี่ยวข้องรู้และเข้าใจบทบาทของมาตรฐานการศึกษา วางระบบการจัดทำมาตรฐานการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบงาน พัฒนากลไกที่จะช่วยพัฒนาให้กิจกรรมการดำเนินงานทั้งหมดมีมาตรฐานตามที่กำหนด

#### ตัวบ่งชี้

- มีการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ของคนไทยทุกวิถีทาง
- มีการวิจัยศึกษาสร้างเสริม และมีการสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ และกลไกการเรียนรู้ทุกประเภท
- มีการปรับปรุงมาตรฐานการศึกษาชาติ ที่เชื่อมโยงระหว่างภาคเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา สอดคล้องกับลำดับความสำคัญของความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาสังคม และเหมาะสมทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลก

- มีการจัดตั้ง และกำกับ การดำเนินงาน ขององค์กรที่รับผิดชอบประสานงานระหว่าง องค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสถานศึกษาทั้งหมด เพื่อพัฒนาปรับปรุง ติดตามกำกับ และประเมิน มาตรฐานการศึกษาของชาติ

## แนวคิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน

### ความหมายของคุณลักษณะศึกษา

“คุณลักษณะศึกษา” เป็นคำที่แปลมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Character Education” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับและคล้ายคลึงกับ “Moral Education” และ “Virtue Education” คำเหล่านี้มักจะใช้แทนกัน และใช้ในความหมายเดียวกันในเชิงการจัดการศึกษาหรือกระบวนการจัดเกลาทางสังคมที่มุ่งเน้น การพัฒนาบุคคลให้มีพฤติกรรมและความคิดที่ดั่งงามตามอุดมคติที่สังคมพึงประสงค์ ความหมายของ คุณลักษณะศึกษาที่ประมวลจาก Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary (1991) Chicago Public Schools (1998) McBrien และ Brandt (1997) Educational Materials Center (2003) หมายถึง กระบวนการ เรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มุ่งพัฒนาความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมที่ดี ในบุคคลเพื่อสร้างสรรค์สังคมที่ดีต่อไป นิยามข้างต้นชี้ให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของ เด็กและเยาวชนมีขอบข่ายครอบคลุมแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และ พฤติกรรม ตามกรอบของค่านิยม จารีต ประเพณี คุณธรรม ศีลธรรมตามหลักศาสนา มาตรฐาน กฎเกณฑ์และข้อบังคับต่าง ๆ ในสังคม ตลอดจนสภาพในอุดมคติที่ควรจะเป็นทั้งในระดับบุคคล คือ ใน เด็กและเยาวชน ตลอดจนในระดับสังคมและประเทศต่อไป (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 25)

### คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทย

คุณลักษณะที่ดีของคนไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดในมาตรฐานการศึกษาชาติคือ คุณธรรมและจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก โดยคนไทยต้องมีการดำเนินชีวิตโดยกาย สุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต สำหรับการวิจัยนี้ได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ คุณลักษณะด้านคุณธรรม คุณลักษณะด้านสังคม และคุณลักษณะด้านการเรียนรู้

1. คุณลักษณะด้านคุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นสภาพความดีงามในด้านต่างๆ และ หากยึดชุดของคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมตามแนวพระราชดำริของพระ บาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากการวิเคราะห์ของไกรยุทธ ชีรตยาคินันท์ (2531 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัย ขอนแก่น, 2551 : 25) ซึ่งใช้เป็นกรอบในงานวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และนงลักษณ์ วิรัชชัย (2543 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 25) พบว่าคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อความสำเร็จในการดำเนิน ชีวิตและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมี 4 ชุด ได้แก่

1.1 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยแรงผลักดัน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความสามารถพึ่งตนเอง และความมีวินัย

1.2 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่อง เช่น ฉันทะ ความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความกตัญญู

1.3 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยยึดประวิงหรือตักเตือนให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เช่น ความมีสติและรอบคอบ และความตั้งใจให้ดี

1.4 คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยส่งเสริมให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เช่น ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อต่อกัน ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เอาใจเปรียบผู้อื่น ความอะลุ่มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัย

2. คุณลักษณะด้านสังคม หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความมีกิริยามารยาท การปรับตัว ความตรงต่อเวลา ความสุภาพ การมีสัมมาคารวะ การพูดจาไพเราะ และความอ่อนน้อมถ่อมตน

3. คุณลักษณะด้านการเรียนรู้ หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหาความรู้ การทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ความรักโรงเรียน และความรักการอ่าน

#### แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี

Berkowitz (2006 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 26) เสนอว่า คุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไม่ควรใช้การเพิ่มโปรแกรมหรือกิจกรรมเข้าไปในโรงเรียน หากแต่ควรแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมของโรงเรียนและการดำเนินชีวิต ในขณะที่ Michigan State University Extension (2005, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 26) ได้เสนอ แนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมของเด็กและเยาวชนของมูลนิธิจริยธรรมโจเซฟิน (Josephine Institute of Ethics) โดยจัดเป็นโครงการต่าง ๆ ที่พัฒนาจริยธรรมต่าง ๆ ให้แก่เด็กและเยาวชนตามโรงเรียนและองค์กรต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีชุดกิจกรรมที่เรียกว่า “Character Counts” ที่ใช้ในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กในช่วงอายุต่าง ๆ 5 ช่วง ได้แก่ 4-6 ปี, 6-9 ปี, 9-11 ปี และ 11-13 ปี และวัยรุ่น โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญ 6 ประการ (six pillars of character) ที่มุ่งสร้างเสริมให้เกิดกับนักเรียน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเคารพผู้อื่น ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม การดูแลเอาใจใส่เกื้อกูล และความเป็นพลเมืองที่ดี อย่างไรก็ตาม Gholar (2006 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 25) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กผ่านการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็ก โดยจัดเป็นศูนย์

คุณลักษณะศึกษา เพื่อการศึกษาและสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน นอกจากนี้ยังเน้นการเสริมสร้างการยอมรับตนเอง (Self-esteem) ให้แก่เด็ก แนวคิดดังกล่าวเน้นการพัฒนาการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมทั้งทางสติปัญญา (Cognitive area) ในด้านความรู้ความเข้าใจในคุณลักษณะที่ดี ตลอดจนการพัฒนาด้านจิตใจ (Affective area) ของนักเรียน ซึ่งจะส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติตนของเด็ก แนวทางนี้หมายถึงรวมถึงการบูรณาการการสอนและการสอดแทรกเรื่องคุณลักษณะที่ดีในการสอนวิชาต่าง ๆ ให้กับเด็กด้วย กิจกรรมที่บูรณาการและสอดแทรกเข้ากับหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนปกติเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็กมีลักษณะที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองจากกิจกรรมการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่หลากหลาย ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative learning) การแสดงบทบาทสมมติ (Role playing) กิจกรรมที่เน้นการคิดสร้างสรรค์ (Creative thinking) และกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง ที่เกิดระหว่างบุคคลสำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณลักษณะของเด็กนั้น Character Education Partnership (2005 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 27) เสนอว่าไม่สามารถระบุวิธีการใดวิธีการหนึ่งได้อย่างเฉพาะเจาะจงว่าจะมีประสิทธิภาพในการจัดคุณลักษณะศึกษา แต่มีหลักการสำคัญ 11 ประการในการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนที่ควรยึดถือ ประกอบด้วย

หลักการที่ 1 ส่งเสริมและให้ความสำคัญกับค่านิยมเชิงจริยธรรม โดยทำให้นักเรียนเห็นความสำคัญของการมีจริยธรรมเป็นคุณสมบัติของคนดีหรือคนที่มีคุณลักษณะที่ดี

หลักการที่ 2 ให้นิยามคำว่า “คุณลักษณะ ให้เข้าใจง่าย โดยรวมความหมายในเชิงความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมเข้าเป็นองค์ประกอบของคุณลักษณะต่าง ๆ

หลักการที่ 3 ใช้วิธีการพัฒนาคุณลักษณะที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้พัฒนาตนเองโดยตรงอย่างรอบด้าน และมีประสิทธิภาพ

หลักการที่ 4 สร้างเครือข่ายโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน

หลักการที่ 5 เปิดโอกาสและจัดประสบการณ์การแสดงออกในทางคุณธรรมให้แก่นักเรียน

หลักการที่ 6 ผนวกการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนเข้ากับหลักสูตรวิชาการในที่สอน

หลักการที่ 7 พยายามส่งเสริมแรงจูงใจในตัวนักเรียน

หลักการที่ 8 จัดให้บุคลากรทางการศึกษามีโอกาสพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเช่นเดียวกับที่พัฒนานักเรียน

หลักการที่ 9 ส่งเสริมการเป็นผู้นำในด้านคุณธรรมของนักเรียนและให้การสนับสนุนการจัดคุณลักษณะศึกษาอย่างต่อเนื่อง

หลักการที่ 10 จัดให้สมาชิกในครอบครัวชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างคุณลักษณะที่ดีให้แก่เด็ก

หลักการที่ 11 ประเมินคุณลักษณะต่าง ๆ ของนักเรียนทั้งโรงเรียนและการดำเนินการของบุคลากรของโรงเรียนในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ ของนักเรียน

Ryan (2002 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 27) เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (The Six E's of Character Education) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การยกตัวอย่างและปฏิบัติเป็นแบบอย่าง (Example) แนวทางการยกตัวอย่างของการประพฤติ ปฏิบัติที่สะท้อนคุณลักษณะที่พึงประสงค์นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนเพื่อยกตัวอย่างพฤติกรรมที่ดีและไม่ดี พร้อมผลของการปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจ รวมถึงการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครูเพื่อให้นักเรียนเห็นด้วย การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีถือเป็นการยกตัวอย่างที่ดีที่สุดที่นักเรียนสามารถเห็นและเลียนแบบการกระทำ ความประพฤติต่าง ๆ ได้โดยตรง

2. การสอนอธิบายให้รู้จักใช้เหตุผล (Explanation) ต้องปรับเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน จากเดิมที่ควบคุมความประพฤติโดยเน้นการท่องกฎแล้วปฏิบัติตามกฎโดยขาดเหตุผล มาเป็นการใช้อธิบายให้รู้จักใช้เหตุผลและผลในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์หรือสนทนาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีและไม่ดี พร้อมอธิบายเหตุผลประกอบเพื่อสร้างความตระหนักและการปรับพฤติกรรมอันสะท้อนถึงคุณลักษณะของเด็กออกมา

3. การเชิญชวนให้ทำความดี (Exhortation) การชี้แนะ เชิญชวน โดยใช้การเสริมแรงทางบวกควบคู่กับการพัฒนาความกล้าหาญเชิงจริยธรรม (Moral courage development) โดยให้กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่อายหรือกลัวที่จะทำในสิ่งที่ควร

4. การจัดสิ่งแวดล้อมเชิงคุณธรรม (Ethos or Ethical Environment) เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ไม่มีสิ่งยั่วยุให้ไปในทางเลื่อม โดยเฉพาะในห้องเรียนซึ่งเป็นสังคมย่อยเล็ก ๆ ที่นักเรียนจะต้องสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ครูสามารถจำลองสังคมใหญ่ภายในห้องเรียนได้ สร้างบรรยากาศเชิงคุณธรรม

5. การจัดประสบการณ์ (Experience) การเปิดโอกาสให้เด็กได้สัมผัสสังคมภายนอกอย่างจริงจังนอกโรงเรียนจะช่วยให้เด็กเรียนรู้และซึมซับแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างพึงประสงค์

6. การคาดหวังความเป็นเลิศ (Expectations of Excellence) การวางเป้าหมายของตนเองของเด็ก เป็นเสมือนการกำหนดหลักชัยในการพัฒนาคุณลักษณะของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

Educational Materials Center (2003 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 25) เสนอกลยุทธ์การปฏิบัติที่เป็นเลิศ (best practice) ของการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนไว้ 10 ประการ โดยแยกการปฏิบัติด้วยวิธีการต่าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่ม รายละเอียดมีดังนี้

กลุ่มที่ 1 การนำหลักสูตรคุณลักษณะศึกษาเพิ่มเติมเข้าไปกับความรู้อันที่ครูสอน และสนับสนุนการเข้าใจคุณลักษณะต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศประกอบด้วยแนวทางที่ 1 เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมือนชีวิตจริงที่มีโอกาสได้พบ และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ตอบสนองต่อสถานการณ์นั้น ๆ อย่างหลากหลาย และแนวทางที่ 2 ทำให้คุณลักษณะศึกษาเป็นเสมือนเครื่องมือที่นำนักเรียนไปสู่เป้าหมายในการเรียน ไม่ใช่ให้คุณลักษณะศึกษาเข้ามาเพิ่มจากการเรียนการสอนปกติ แนวทางที่ 3 จัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้สะท้อนตนเองและกิจกรรมการเรียนแบบร่วมมือ เพื่อช่วยให้นักเรียนพัฒนาคุณลักษณะการยอมรับตนเองและผู้อื่นอย่างสมดุล

กลุ่มที่ 2 การจัดกิจกรรมการสอนทักษะต่างๆ ให้นักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศแนวทางที่ 4 คือให้นักเรียนได้ฝึกฟังและทำความเข้าใจความเชื่อของผู้อื่นๆ และเคารพในความคิดของผู้อื่น ซึ่งหมายรวมถึงการยอมรับความแตกต่างของผู้อื่นด้วย แนวทางที่ 5 จัดกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะ โดยใช้กิจกรรมกลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อให้นักเรียนเรียนรู้การวางแผน การจัดกิจกรรม และสะท้อนผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมร่วมกัน

กลุ่มที่ 3 การจัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพในตัวเองและการยอมรับตนเองของนักเรียน แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ แนวทางที่ 6 จัดโอกาสให้นักเรียนได้กำหนดสัญญากับตนเอง ในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ แนวทางที่ 7 จัดโอกาสที่ช่วยให้นักเรียนเชื่อมั่นในตนเอง

กลุ่มที่ 4 การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนช่วยสังคม แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศแนวทางที่ 8 จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทัศนคติและการปฏิบัติตนในทางที่ดีให้แก่ นักเรียน แนวทางที่ 9 จัดโอกาสการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้อุทิศหรือบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม แนวทางที่ 10 ให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักการและแนวปฏิบัติในการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน แบ่งออกได้เป็น 4 แนวทาง (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 29)

แนวทางที่ 1 การพัฒนาหลักสูตรวิชาเฉพาะเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน คือ วิชาหลักพลเมือง ซึ่งหมายถึง วิชาสำคัญหรือวิชาบังคับที่จัดให้นักเรียนได้เรียนรู้คุณลักษณะและการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดี โดยจัดให้มีหลักสูตรวิชาดังกล่าวแยกต่างหากจากกลุ่มสาระวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตรปกติ

แนวทางที่ 2 การบูรณาการกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปกับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เป็นการสอดแทรกการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปในการจัดการเรียนรู้ในทุกกลุ่มสาระวิชา โดยเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนกับคุณลักษณะที่ต้องการเสริมสร้างพัฒนาให้เหมาะสม เป็นการบูรณาการการพัฒนา

คุณลักษณะที่ดีกับการจัดการเรียนรู้ปกติ ให้นักเรียนมีความรู้ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

แนวทางที่ 3 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร หมายถึง กิจกรรมที่จัดนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ไม่ยึดติดกับเนื้อหาวิชา แต่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักสูตรหรือส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน และเป็นกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

แนวทางที่ 4 การจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน แตกต่างจากกิจกรรมเสริมหลักสูตรตรงที่กิจกรรมพิเศษจะจัดขึ้นเป็นครั้งคราว ตามวาระ ไม่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และกิจกรรมดังกล่าวมักเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง หรือการให้สัญญากับตนเองหรือสาธารณชนในการพัฒนาตนเอง โดยกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้อาจเป็นกิจกรรมที่ให้สถาบันที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน เช่น สถาบันครอบครัว โดยให้พ่อแม่ผู้ปกครองปลูกฝังและพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนเมื่ออยู่ในครอบครัว หรือสถาบันศาสนา และพระมหากษัตริย์ สามารถใช้สถานที่สำคัญทางศาสนาทำกิจกรรมพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนได้ ทั้งนี้ควรมีการประเมินเพื่อกำกับติดตามความก้าวหน้าในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กในกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งจะเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

#### แนวคิด หลักการ และกลยุทธ์หรือนวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะ

จากผลการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และคณะ (2549 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 30) พบว่าแนวคิดและหลักการสำหรับการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของนักเรียนมีดังต่อไปนี้

1. การสร้างตัวแบบ/ผู้นำ การพัฒนาคุณลักษณะต้องมีการสร้างตัวแบบที่ดี ทั้งพ่อแม่ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ หรือบุคคลตัวอย่างในสังคม
2. การพัฒนาคุณธรรมและคุณลักษณะอื่น ๆ ให้เป็นวิถีชีวิต มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ตอกย้ำให้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการพัฒนาที่บูรณาการสอดแทรกอยู่ในชีวิต การเรียน การปฏิบัติงาน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับธรรมชาติ โยงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน
3. การพัฒนาตัวตนของนักเรียน ด้วยการจัดพื้นที่สร้างสรรค์และเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนให้นักเรียนได้แสดงออกถึงความสามารถ ศักยภาพ และการปฏิบัติตนตามความเชื่อ ตามแนวทางที่ตนเองคิดสร้างสรรค์ และอยู่ในบริบทของการทำความดี มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม ให้เด็กมีการปฏิบัติและพัฒนาตนเองอย่างเข้าใจความหมาย เห็นบทบาทและคุณค่าของตนเองมากขึ้น

4. การสร้างระบบค่านิยมให้เด็กและเยาวชนเห็นได้ชัดเจนว่าแก่นของเด็กไทยคืออะไร ต้องประพฤติและปฏิบัติตนอย่างไร กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาชัดเจนและตั้งสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเด็ก ทำให้เด็กมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ปรับเปลี่ยนจริยธรรม เช่น การสำรวจพฤติกรรมการปฏิบัติตนของตนเองในแต่ละวัน และต้องยอมรับว่าค่านิยมต้องมาจากตัวแบบที่ดี

5. การสร้างความร่วมมือรวมพลังทั้งจากผู้บริหาร/ครูอาจารย์ในโรงเรียน พ่อแม่ ผู้ปกครองในครอบครัว ชุมชน สังคม ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทย กำหนดคุณธรรมที่เป็นเป้าหมาย การให้ครอบครัว ชุมชนมีการทำกิจกรรมร่วมกัน

6. การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนต้องสอดคล้องกับลักษณะของโรงเรียน ธรรมชาติ บริบท และช่วงวัยของเด็ก

7. การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน และซึมซับวิธีคิดและการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันผ่านกระบวนการ เป็นธรรมชาติในระบบของชุมชน

8. โรงเรียนต้องมีนโยบายที่ไม่เน้นวิชาการอย่างเดียว โรงเรียนมีครูเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ดึงชุมชนเข้ามา สร้างชุมชนที่สร้างสรรค์ ซึ่งให้เห็นปัญหาของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อบุคลากร

9. ต้องมีการสร้างแนวร่วม มีเครือข่ายที่ช่วยเสริมกำลังใจให้เด็กทำความดี เด็กที่ได้รับการพัฒนาทำให้เขาดีไปแล้ว ก็มีเด็กรุ่นใหม่เรื่อย ๆ ต้องสร้างเครือข่าย การให้รางวัลไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน เพียงแค่คำชมก็ได้

จากแนวคิด และหลักการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนข้างต้น สรุปเป็นกลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะได้ดังนี้ (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 30)

1. กลยุทธ์การสร้างนโยบายสาธารณะด้านการพัฒนาคุณลักษณะ โดยการให้ความสำคัญกับองค์กรฐานรากของสังคม คือ สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา ในฐานะแกนกลางการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และการรวมพลังจากการเชื่อมประสานทุกภาคส่วนของสังคม ให้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ตั้งแต่ระดับบุคคล เช่น ควรมีการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน และการช่วยอบรมตักเตือนโดยผู้อาวุโส ระดับกลุ่มบุคคล เช่น การรวมตัวจัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการปลูกฝังคุณลักษณะระดับองค์กร เช่น การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ด้านคุณลักษณะผ่านสื่อมวลชน การลดการเสนอข่าวความรุนแรง เป็นต้น

2. กลยุทธ์การปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยการบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน ทั้งนี้กระทรวงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม

เขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานอื่น ๆ ต้องร่วมกันกำหนดเป้าหมาย วางนโยบาย และวางแผน การเสริมสร้างคุณลักษณะอย่างมีระบบ มีกลไกนำแผนสู่การปฏิบัติ และมีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง สม่าเสมอ เพื่อนำผลการประเมินมาพัฒนาแผนงานในช่วงต่อไป พันธกิจที่สำคัญ คือ การดำเนินงาน โดยความร่วมมือกับสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา องค์กรเอกชน มูลนิธิ และสถาบันอื่นในสังคม เพื่อการประสาน ส่งเสริม สนับสนุน ให้โรงเรียน/สถานศึกษาสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาคุณลักษณะ ที่พึงประสงค์ของนักเรียน ให้ได้โรงเรียน/สถานศึกษาต้นแบบการพัฒนาคุณลักษณะ ที่สามารถขยายผล ต่อไปได้

3. กลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนอย่างมีระบบ โดยเริ่มตั้งแต่ ขึ้นการวิจัยสำรวจความต้องการจำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณลักษณะ การวางแผนและการออกแบบ กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะ การดำเนินการตามแผนการพัฒนาคุณลักษณะ การติดตามกำกับผลการ ดำเนินงานตามแผนงานรวมทั้งการประเมินคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประสิทธิภาพของการดำเนินงาน และ การนำผลการประเมิน ไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงแผนงานกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะ

4. กลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning organization) ประกอบด้วย กลยุทธ์การสอดแทรกการเรียนรู้เข้าไปในการปฏิบัติงานจริง การจัดประชุมเกี่ยวกับอนาคตเพื่อสร้าง วิสัยทัศน์ร่วมกัน การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ที่หลากหลาย การสร้างทักษะการเรียนรู้เป็นทีม การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงอย่างต่อเนื่องสม่าเสมอ และการสนับสนุนอย่างจริงจังโดยผู้บริหาร ที่มีวิสัยทัศน์และภาวะผู้นำ

5. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างกระแสสังคม ให้เกิดสำนึกสาธารณะ เชิดชูคุณธรรม จริยธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน รวมทั้งการสร้างกระแสสังคมให้เกิด การเชื่อมประสาน เสริมหนุน และการขยายเครือข่ายขององค์กรภาคีในด้านการพัฒนาคุณลักษณะที่ พึงประสงค์อย่างต่อเนื่อง

6. กลยุทธ์การวิจัยและการจัดการองค์ความรู้ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน เช่น การวิจัยพัฒนานวัตกรรมการจัดการความรู้ และกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนา คุณลักษณะ การวิจัยนำร่องเพื่อพัฒนารูปแบบ/กิจกรรมเพื่อเพิ่มพูนคุณธรรมจริยธรรม หล่อหลอมให้เกิด คุณลักษณะที่พึงประสงค์ การวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ผ่านสถาบัน ทางสังคม การวิจัยเพื่อสืบค้นและจัดทำแผนที่นักเรียน/โรงเรียน/สถานศึกษาที่มีคุณลักษณะ

#### **นวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี**

ผลการดำเนิน โครงการทำให้ครูอาจารย์ใน โรงเรียน ได้มีการพัฒนานวัตกรรมการคุณลักษณะ ศึกษาซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้ (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551 : 33)

1. นวัตกรรมหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integrated Curriculum Innovation) การจัดกิจกรรมบูรณาการแบบเน้นคุณธรรม (Moral-focused activity) โดยการสอดแทรกการพัฒนาคุณธรรมระหว่างการพัฒนาทักษะความสามารถของนักเรียนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดในหลักสูตร
2. นวัตกรรมกระแสนิยม (In Trend Innovation) การจัดกิจกรรมใช้การสร้างสรรค์หรือการนำคำนิยมที่เกิดขึ้นตามกระแสในช่วงนั้นมาใช้เป็นสื่อในการออกแบบกิจกรรมเพื่อดึงความสนใจของนักเรียน หรือการกำหนดกิจกรรมที่มีลักษณะการแข่งขัน เพื่อลดช่องว่างระหว่างสถานภาพของบุคคลหรือชนชั้น
3. นวัตกรรมขบวนการบูรณาการ (Integrated Process Innovation) การจัดกิจกรรมที่มีการบูรณาการกระบวนการดำเนินงานของนักเรียนในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ มิใช่จัดกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งแล้วหยุด แล้วเริ่มทำกิจกรรมอื่นต่อไปที่ไม่สัมพันธ์กับกิจกรรมเดิม
4. นวัตกรรมริเริ่มจากนักเรียนรื้อแบบ (108 Student Initiations Innovation) การจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนเป็นผู้คิดริเริ่มและออกแบบกิจกรรม เพื่อให้ได้กิจกรรมและการขยายผลที่นำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะ
5. นวัตกรรมที่ทำให้เข้าระบบสถาบัน (Institutionalized Innovation) การจัดกิจกรรมที่กำหนดเป้าหมายของการดำเนินงานในระดับสูง และทำให้เป็นการกิจปกติของโรงเรียนโดยกำหนดเป็นแผนงานหลัก
6. นวัตกรรมอิงการเรียนรู้จากการบริการ (Service Learning-Based Innovation) การจัดกิจกรรมที่จัดโอกาสให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้จากการทำงานที่เป็นการให้บริการแก่สังคม
7. นวัตกรรมการประชุม (Forum Innovation) การจัดกิจกรรมที่ทำให้ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ผ่านการประชุมในรูปแบบของสมัชชาหรือการเสวนา เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน
8. นวัตกรรมคุณค่าเพื่อชีวิต (Living Values Innovation) การจัดกิจกรรมโดยใช้แนวคิด “คุณค่าเพื่อชีวิต” ซึ่งพัฒนาโดยนักวิชาการชาวตะวันตก บนพื้นฐานแนวคิดของการพัฒนาจิตใจของนักเรียนให้มีความสุข และเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า
9. นวัตกรรมที่เป็นนิสัยประจำ (Routine Habit Innovation) การจัดกิจกรรมโดยครูเป็นผู้กำหนด คุณลักษณะที่จำเป็นต้องพัฒนาในตัวนักเรียนและฝึกปฏิบัติเป็นนิสัยในชีวิตประจำวัน
10. นวัตกรรมการพัฒนาตนเอง (Self-Development Innovation) การจัดกิจกรรมโดยการฝึกให้นักเรียนรู้จักประเมินตนเอง และมีการพัฒนาตนเองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการเพาเกิลส ให้นักเรียนเขียนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมที่ตนเองได้ปฏิบัติบนกระดาษ

11. นวัตกรรมการประยุกต์ในโลกแห่งความเป็นจริง (Real World Application Innovation) การจัดกิจกรรม โดยการนำพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงมาใช้กับการแสดงพฤติกรรมในโรงเรียน อารุณ จันทวานิช เลขธิการสภาการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) กล่าวถึงการพัฒนาคูณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยว่า สกศ. ได้ศึกษาเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย ซึ่งเป็นงานส่วนหนึ่งในโครงการวิถีการเรียนรู้ของคนไทย โดยเริ่มโครงการมาในสมัยที่ นายปลอด อดิเรกสาร ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีที่กำกับดูแลงานด้านการศึกษา ขณะนี้ได้ผลสรุปจากการทำวิจัยในโครงการ แบ่งเป็น 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ

1. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย มี 2 ลักษณะ ได้แก่
  - 1.1 คุณลักษณะร่วม คือ ลักษณะที่คนไทยควรมี มี 9 ประการ ดังนี้
    - 1.1.1 มีความใฝ่รู้
    - 1.1.2 ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ
    - 1.1.3 ความสามารถด้านการวิเคราะห์และสังเคราะห์
    - 1.1.4 วินัยในตนเอง
    - 1.1.5 ความอาหารต่อชุมชนและระบบนิเวศ
    - 1.1.6 ความซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม
    - 1.1.7 ฉันทะและวิริยะในการทำงาน
    - 1.1.8 มีความสามารถในการปรับตัว
    - 1.1.9 มีความสามารถในการทำงานเป็นทีม
  - 1.2 คุณลักษณะเฉพาะ คือ คนไทยควรมีลักษณะเฉพาะที่อาจแตกต่างจากชาติอื่น ดังนี้
    - 1.2.1 มีความสามัคคี
    - 1.2.2 ประณีประนอมและรู้จักให้อภัย
    - 1.2.3 อดกลั่น
    - 1.2.4 เมตตากรุณา
    - 1.2.5 ละอายต่อการทำชั่ว
    - 1.2.6 มีความรักและยึดมั่นในสัจจะ
    - 1.2.7 กล้าหาญทางจริยธรรม
    - 1.2.8 รับผิดชอบต่อครอบครัวและชุมชน
    - 1.2.9 รักและยึดมั่นในอหิงสาธรรม

2. ยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทย มี 9 ประการ
  - 2.1 เสริมความเข้มแข็งและความเป็นปึกแผ่นให้กับระบบครอบครัว
  - 2.2 เสริมสร้างความเข้มแข็งและความเป็นปึกแผ่นให้กับ “สมาคมคนร่วมวัย”
  - 2.3 สร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกการเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชุมชน
  - 2.4 สร้างและส่งเสริมองค์กรเรียนรู้สมัยใหม่ในชุมชน
  - 2.5 จัดหรือสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือประเภทการปลูกฝังคุณค่าและประวัติบุคคล
  - 2.6 สนับสนุนและส่งเสริมรายการที่สร้างคุณค่าและการสร้างแบบอย่างที่ดีที่พึงประสงค์ผ่าน

#### สื่อมวลชน

- 2.7 เสริมความเข้มแข็งให้กับสถาบันศาสนา
- 2.8 ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน
- 2.9 เสริมสร้างความเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชน

3. การพัฒนาคุณลักษณะตามช่วงวัย การจะสร้างหรือปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยทั้งคุณลักษณะร่วมและคุณลักษณะเฉพาะควรใช้หลักคิด 4 ประการ ประกอบด้วย

3.1 หลักพัฒนาการ ในช่วงวัย 3 -5 ปี คุณลักษณะที่ควรปลูกฝังคือ การรู้จักควบคุมอารมณ์ การรู้จักถูก / ผิด ในช่วงนี้ครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด ในช่วง 6 -11 ปี ควรปลูกฝังในเรื่องการใฝ่รู้ใฝ่เรียน ความรับผิดชอบ การมีวินัยและรู้จักประหยัด ซึ่งช่วงนี้โรงเรียนจะมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุดและในช่วง 12 -19 ปี ควรปลูกฝังในเรื่องอัตลักษณ์ทางสังคมและทางเพศ ช่วงนี้เพื่อนจะมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด นอกจากนี้สื่อยังมีอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนมากขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่วัยอนุบาลถึงวัยรุ่น

3.2 ความเป็นไทย ความเป็นไทยถือเป็นต้นทุนทางสังคมทำให้ทุกศาสนา สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับการปลูกฝังเท่าที่ควร

3.3 ความรู้ทันโลก หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์และการมีความคิดสร้างสรรค์

3.4 การแก้ไขจุดอ่อนของสังคมไทย เช่น ความมีวินัย ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เป็นต้น ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับแต่ละช่วงวัย มีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้ วัยอนุบาล 3- 5 ปี นี้ เด็กควรได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ถูกผิดและความสามารถในการควบคุมอารมณ์ได้ วัยเรียน 6 -11 ปี เด็กควรได้รับการพัฒนาให้ความความเพียรพยายามในการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น มีวินัย ประหยัด มีคุณธรรม จริยธรรม และควบคุมตัวเองได้ และวัยรุ่น 12 -19 ปี เยาวชนวัยรุ่นควรพัฒนาให้มีอัตลักษณ์ทางเพศและจิตลักษณะทางสังคมที่มีความรับผิดชอบ พร้อมไปกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย ใฝ่รู้และความประหยัด

## แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการมีส่วนร่วม

### ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานนั้น นับว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยให้ประชาชนในชนบทมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2547 : 31) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์ (2545 : 41-42) กล่าวว่า แนวคิดในการมีส่วนร่วมของประชาชนและสังคมในการเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบมักจะเกิดขึ้นจากสาเหตุหลัก 3 ประการด้วยกัน คือ

1. ความสนใจและความกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและได้พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่ถึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกัน จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มการทำการสนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมขึ้น

ลิสก์ เฟรนคไลย (Lisk Franklyn, 1997 อ้างถึงใน มัลลิกา เจริญเกิด, 2550 : 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมีความสัมพันธ์กับแนวคิดของการเชื่อใจ และการยอมรับตนเอง เพื่อที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสังเกตได้จากระดับความพึงพอใจระดับความไว้วางใจและต้องครอบคลุมถึงทัศนคติ ความคาดหวังและกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน

จากความหมายของการมีส่วนร่วมข้างต้น สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง กระบวนการกระทำที่ประชาชนสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมกันทำกิจกรรมหรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามทิศทางที่ต้องการ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอน โดยร่วมคิดหาแนวทางวิธีการในการดำเนินงาน ร่วมดำเนินการ ร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง หรือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมติดตามการดำเนินงานในกิจกรรมที่ทำร่วมกันรวมทั้งรับประโยชน์จากกิจกรรมนั้นด้วย

### ลักษณะและกระบวนการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม มีผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้หลายทัศนะ และมีหลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ดังนี้

มัลลิกา เจียวเกิด (2550 : 10) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหานั้นเองมาจากเหตุผลพื้นฐาน คือ ชาวบ้านประสบปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ กิจกรรม เพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ผู้ที่เลือกแนวทางในการพัฒนา การเป็นประชาชนในชุมชนนั่นเอง ไม่ใช่บุคคลภายนอกเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรกับศักยภาพในการพัฒนาชุมชนนั้น
3. มีส่วนร่วมในการลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านแรงงาน การร่วมแรงในการประกอบกิจกรรมจะทำให้ประชาชนมีความผูกพันกันมากขึ้น และก่อให้เกิดการร่วมกันเป็นเจ้าของกิจกรรม และผลงานที่ปรากฏซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนบำรุงรักษาให้ดำรงอย่างสมบูรณ์และมีประโยชน์
4. มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อหาข้อดีและข้อบกพร่องอันเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งได้นำมาเป็นบทเรียนในการหาทางปรับปรุงแก้ไขเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

จากการศึกษาลักษณะและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม และควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา การวางแผนดำเนินกิจกรรมการลงทุน และการปฏิบัติงาน การติดตาม และประเมินผล

### รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีหลายรูปแบบ เพราะจุดมุ่งหมายในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนนั้นย่อมแตกต่างกันไปตามความต้องการของตนเองและท้องถิ่น ได้มีผู้จัดรูปแบบและลักษณะของการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชนไว้หลายท่าน ดังนี้

โคเฮน อัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1996 อ้างถึงใน สุชาดา กรเพชรปานิ และคณะ, 2550 : 7) ได้แบ่งลักษณะของการเข้าร่วมออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ลักษณะพื้นฐานการเข้าร่วม มีทั้งการเข้าร่วมด้วยความเต็มใจ การได้รางวัลตอบแทนจากการเข้าร่วม รวมถึงการถูกบีบบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรม
2. รูปแบบการเข้าร่วม โดยมีการเข้าร่วมทางตรงและการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรชุมชน

3. ขอบเขตการเข้าร่วม ซึ่งจะมีความถี่ในการเข้าร่วม และระยะเวลาในการเข้าร่วมเข้ามาเกี่ยวข้อง

4. ผลของการเข้าร่วมจะทำให้เป็นการเสริมพลังหรือเสริมอำนาจให้แก่องค์กร รวมทั้งเป็นการปฏิสัมพันธ์ระดับธรรมดา

รูปแบบของการมีส่วนร่วม เพื่อการบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องของการบริหารงานองค์กรภาครัฐ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ชัชวาลย์ ทัดศิวัช, 2551 : 37)

1. การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารงาน ซึ่งหมายถึง การกำหนดนโยบายและการวางแผนปฏิบัติการ โดยการเปิดกว้างให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นในการรักษาผลประโยชน์ของตน

2. การทำ ประชาพิจารณ์หรือการมีมาตรการเพื่อรับฟังความคิดเห็นต่างๆ อันมีฐานะเป็นกระบวนการทางกฎหมายหรือมีกฎหมายกำหนดบัญญัติไว้ เพื่อเป็นช่องทางในการรวบรวมข้อมูลประกอบการตัดสินใจของรัฐ

3. การให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ซึ่งหมายความถึงการที่บุคคลมีสิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะที่อยู่ในความครอบครองของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น อันเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ.2540

4. การกระจายอำนาจทางการบริหารและการดูแลทรัพยากรให้แก่ท้องถิ่น หมายถึง การรับรองสิทธิของชุมชน และท้องถิ่นในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และ โครงการต่างๆ เช่น การเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ มีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินโครงการของรัฐ เป็นต้น

5. การให้องค์กรอิสระสามารถเข้ามาตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรหรือหน่วยงานภาครัฐ

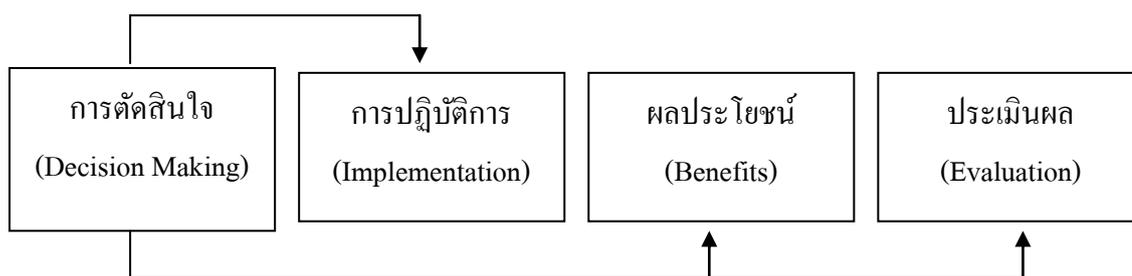
6. การพัฒนาชุมชน (Community Development) ซึ่งเป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งในแง่ของการตัดสินใจ และการดำเนินการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการตอบสนองประโยชน์ส่วนตน และส่วนรวมด้วยกระบวนการกลุ่ม และกระบวนการสร้างจิตสำนึก เพื่อให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ

7. การสำรวจความต้องการ เพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชน อันเป็นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการบริการสาธารณะที่พึงประสงค์ เพื่อที่จะกำหนดนโยบายสาธารณะ แผนงาน และ โครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

### ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมจะแบ่งเป็นหลายขั้นตอนแตกต่างกัน ตามที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ เช่น โคเฮน อัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1996 อ้างถึงใน กิ่งกาญจน์ ชมอินทร์, 2549 : 16-17) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

ภาพที่ 2.2 วงจรการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff



(Cohen and Uphoff, 1996 อ้างถึงใน กิ่งกาญจน์ ชมอินทร์, 2549 : 16-17)

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นการมีส่วนร่วม ที่เป็นการแสดงออกด้านความคิดเกี่ยวกับการจัดระบบ หรือกำหนดระบบของโครงการ เป็นการประเมินปัญหาหรือทางเลือก ที่จะสามารถเป็นไปได้ที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาโดยการประเมินสภาพที่เป็นอยู่และสาเหตุของปัญหา ซึ่งในขั้นตอนนี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1.1 การมีส่วนร่วมในขั้นต้น (Initial Decision) เป็นการค้นหาความต้องการที่แท้จริง ซึ่งเป็นวิธีการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมของโครงการ

1.2 การมีส่วนร่วมในขั้นเตรียมการ (Ongoing Decision) เป็นการหาโอกาสหรือช่องทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งลำดับความสำคัญของโครงการที่จะต้องดำเนินการ

1.3 การมีส่วนร่วมในขั้นการตัดสินใจปฏิบัติการ (Operation Decision) เป็นการหาบุคลากรเข้ามาปฏิบัติการ ได้แก่ อาสาสมัคร ผู้ประสานงาน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันตามประเพณี เช่น กลุ่มสตรี หรือกลุ่มหนุ่มสาว เพื่อที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยการเป็นสมาชิกร่วมดำเนินการ คัดเลือกผู้นำ และการสร้างพลังอำนาจให้แก่องค์กร

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการดำเนินงานตามโครงการ และแผนงานและเป็นการก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ปรากฏในขั้นตอนนี้ยังแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ

2.1 การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) ได้แก่ การมีส่วนร่วม สละแรงกาย การสละเงิน การให้วัสดุอุปกรณ์ และการให้คำแนะนำ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้จะช่วยให้ด้วยความเต็มใจ

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Administration and Coordination) จะมีส่วนร่วมโดยวิธีการจ้างบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ การฝึกอบรม ผู้ที่จะเข้าปฏิบัติในโครงการ หรือการให้คำปรึกษาในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ และเป็นผู้ประสานงานในโครงการด้วย

2.3 การมีส่วนร่วมในการเข้าเป็นผู้ปฏิบัติในโครงการ มักพบว่ามีลักษณะเป็นการบังคับให้เข้าปฏิบัติในโครงการมากที่สุด การมีส่วนร่วมโดยการบังคับให้ปฏิบัติ จะต่างจากการให้ความร่วมมือ เพราะการบังคับให้ทำนั้น ผลประโยชน์ (Benefits) จะไม่ใช่เป็นสิ่งที่สำคัญ แต่ถ้าเป็นการมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจนั้น จะมีการคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับหลังเกิดการมีส่วนร่วมด้วย

3. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ (Benefits) ยังแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ

3.1 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านวัตถุ (Material Benefits) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการเพิ่มผลผลิต รายได้ หรือทรัพย์สิน

3.2 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านสังคม (Social Benefits) ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สังคม เช่น โรงเรียน สถานที่สาธารณะ หรือส่วนกลางของชุมชน เช่น การเพิ่มคุณภาพชีวิต การเกิดระบบน้ำประปา

3.3 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านบุคคล (Personal Benefits) ได้แก่ ความนับถือตนเอง (Self-esteem) พลังอำนาจทางการเมือง (Political Power) ความคุ้มค่าของผลประโยชน์ (Sense of Efficacy)

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การมีส่วนร่วม ในการวัดผล และวิเคราะห์ผลของการดำเนินงาน รวมทั้งเป็นการค้นหาข้อดีและข้อบกพร่องเพื่อหาแนวทางแก้ไขการทำงานให้มีประสิทธิภาพต่อไป แต่การมีส่วนร่วมในขั้นนี้ส่วนใหญ่ บทบาทดังกล่าวจะเป็นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ โดยจะเป็นการประเมินผลของงบประมาณที่จัดสรรนั้นนำไปใช้อย่างไร บางกรณีแม้แต่เจ้าหน้าที่เองยังไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าว

การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนี่จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพลังความคิดของมวลชนที่จะทำให้โครงการพัฒนาหรือสามารถนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

ชัชวาลย์ ทัดสิวัช (2551 : 31-32) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในมิติของการพัฒนาไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญแรกสุด เนื่องจากหากชาวบ้านยังไม่เข้าใจถึงปัญหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวของเขาเองแล้ว กิจกรรมที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เนื่องจากประชาชนจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น นอกจากนี้ สิ่งที่น่าหนักใจที่สุดคือชาวบ้านยอมเป็นผู้ที่อยู่กับปัญหา และรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์ก็จะมองปัญหาของตนเองได้ไม่ชัดเจน หากไม่มีบุคคลอื่นมาช่วยให้คุณสามารถวิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุของปัญหาให้เด่นชัดขึ้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ เป็นกิจกรรมขั้นตอนต่อมาที่มีความสำคัญ เนื่องจากหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงานด้วยการพัฒนา การพัฒนาด้านวัตถุจะได้รับการเน้น โดยที่ประชาชนหรือชาวบ้านจะไม่ทราบวิธีการที่จัดทำให้ได้มาซึ่งผลนั้น เนื่องจากเจ้าหน้าที่จะทำการวางแผนด้วยตนเอง ต่อมาเมื่อชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ ย่อมเป็นการยากที่ชาวบ้านจะได้รับการศึกษา หรือพัฒนาตนเองในการวางแผนการดำเนินงานได้ ในขั้นตอนนี้นักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่จะต้องเข้าใจว่าจะต้องให้การศึกษาและเริ่มต้นด้วยเรื่องง่ายๆ เสียก่อน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถกระทำได้ มิใช่เริ่มต้นโดยอาศัยความรู้ความสามารถของตนเป็นเกณฑ์

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติงาน แม้ว่าชาวบ้านจะยังยากจนและขาดแคลนทรัพยากรแต่ชาวบ้านทั่วไปก็มีทรัพยากรที่สามารถร่วมลงทุนในการพัฒนาได้หลายประเภท ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านได้คิดค้นทุนให้กับตนเอง และจะระมัดระวังการทำกิจกรรมจากการที่ได้เข้าร่วมดำเนินงาน และรู้สึกเป็นเจ้าของ นอกจากนี้การร่วมปฏิบัติงาน ยังทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเขาเห็นประโยชน์ ก็จะดำเนินกิจกรรมต่อไปด้วยตนเองได้

4. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผล เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากหากการติดตามผลและการประเมินผลการทำงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยเป็นการดำเนินงานของบุคคลภายนอกชุมชนแล้วชาวบ้านย่อมไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่าสิ่งที่เขาทำมาได้รับผลดีหรือได้รับประโยชน์มากน้อยเพียงใด

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พรจิต แท้สูงเนิน (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลของการใช้นิทานอิงปรัชญาจากหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่มีต่อมโนทัศน์ทางคุณธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยพบว่า หลังการทดลองคะแนนมโนทัศน์ทางคุณธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มที่เรียนโดยใช้นิทานอิงปรัชญาจากหนังสืออ่านสำหรับเด็กประกอบการสอนคุณธรรมสูงกว่ากลุ่มที่เรียนคุณธรรมตามแผนการสอนปกติอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ความคิดเห็นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

เกี่ยวกับความพึงพอใจที่มีต่อการใช้นิทานอิงปรัชญาจากหนังสืออ่านสำหรับเด็กประกอบการสอนคุณธรรม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับพึงพอใจมาก สำหรับเด็กที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรมการอยู่ร่วมกันและความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม พบมากที่สุด รองลงมาคือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความประหยัด ความตรงต่อเวลา ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา และความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในตนเองพบน้อยที่สุด เนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรมมีเนื้อหาหรือ การผูกเรื่องตามแนวปรัชญา พิพัฒน์นิยมากที่สุด รองลงมาคือ อรรถกวีนิย และสังฆนิยพบน้อยที่สุด

สมพันธ์ อภิรักษ์ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาคุณธรรม 7 ประการ ของนักศึกษาศึกษานอกโรงเรียนวิธีเรียนทางไกล ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย จังหวัดสมุทรปราการ ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษามีการปฏิบัติตามคุณธรรม 7 ประการโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อ พิจารณาเป็นรายด้านพบว่า นักศึกษามีการปฏิบัติตามคุณธรรมอยู่ในระดับมากเกือบทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้าน เสริมสร้างคนดี ส่วนด้านความ پاکเพียรอดทนอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านใฝ่ประหยัด ด้านซื่อสัตย์สุจริต และด้านเศรษฐกิจพอเพียงแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.01 นอกนั้นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ นักศึกษาศึกษานอกโรงเรียนได้ให้ข้อเสนอแนะโดยรวมด้านความ پاکเพียรอดทน ควรส่งเสริมให้มีการอบรมเกี่ยวกับเรื่องความเพียร ด้านเสริมสร้างคนดี ควรสนับสนุนยกย่องคนดีให้สังคมได้รับรู้ ด้านรู้รักสามัคคี ควรมี กิจกรรมเพื่อให้เกิดความสามัคคี ด้านมีน้ำใจ ควรสนับสนุนให้ทุกคนมีน้ำใจให้กันเพื่อสังคมที่ดี ด้านใฝ่ประหยัด ควรประหยัดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น บุหรี่ สุรา ด้านซื่อสัตย์สุจริต ควรสนับสนุนผู้ประพฤติตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ควรมีความคิดในการครองชีพไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย

บุญหอม บุญยรัตน์ (2547) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาการดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านใฝ่เรียนรู้ และด้านการอยู่พอเพียง อยู่ในระดับมากทุกด้าน เมื่อจำแนกตามขนาดของสถานศึกษาโดยรวมพบว่า สถานศึกษาทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีการดำเนินการอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านแล้วพบว่า มีการดำเนินการอยู่ในระดับมากทุกด้าน การเปรียบเทียบการดำเนินการของสถานศึกษาขนาดเล็กและขนาดใหญ่ต่อการดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 โดยรวมพบว่า มีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณารายด้านแล้วพบว่า มีความแตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทุกด้าน

ประภัศร เพื่อกคเชนทร์ (2548) ได้ศึกษาเรื่องคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษาตามความคิดเห็นของชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า 1) ชุมชน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีความต้องการอยู่ในระดับมากทุกด้าน 2) ชุมชน มีความคิดเห็นว่าคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนด้านคุณธรรมจริยธรรมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข มีความต้องการเป็นอันดับแรก รองลงมาได้แก่ด้านสุขภาพและสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์ และอันดับ 3 ได้แก่ ด้านเห็นคุณค่าอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม และภูมิใจในความเป็นไทย 3) กลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และประชาชน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกันในด้านความสามารถในการใช้ภาษาและความสามารถในการใช้ภาษาและความสามารถทางคณิตศาสตร์ ด้านความสามารถในการคิดและแก้ปัญหา ด้านความสามารถในการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน / งานอาชีพและสามารถใช้เทคโนโลยีในการดำรงชีวิต ด้านการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ตามวิถีประชาธิปไตย ด้านเห็นคุณค่าอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิใจในความเป็นไทย นอกนั้นไม่พบความแตกต่าง 4) ความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษาในด้านความสามารถในการใช้ภาษาและความสามารถทางคณิตศาสตร์ และด้านความสามารถในการคิดและแก้ปัญหา คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความต้องการมากกว่าประชาชน ส่วนด้านความสามารถในการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน/งานอาชีพ และสามารถใช้เทคโนโลยีในการดำรงชีวิต ผู้นำชุมชนมีความต้องการมากกว่าประชาชน สำหรับด้านอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ตามวิถีประชาธิปไตย และด้านเห็นคุณค่าอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิใจในความเป็นไทย ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความต้องการมากกว่าประชาชน

พรรณพร วรรณลักษณ์ (2548 : 204 -208) ได้ศึกษาผลการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนวัยรุ่น ผลการศึกษาพบว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนวัยรุ่น โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า คุณลักษณะด้านจริยธรรมอยู่ในระดับมาก คุณลักษณะด้านสังคม คุณลักษณะด้านการเรียน และคุณลักษณะด้านส่วนตัว อยู่ในระดับปานกลาง ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนวัยรุ่น โดยรวมก่อนหลัง และระยะติดตามผล พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ณัฐวุฒิ หลวงธิดา (2549) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านโป่งแดง อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนในการปฏิบัติการวางแผน การประสานงาน การจัดแสวงหาทรัพยากรอยู่ในระดับปานกลาง แต่มีชุมชนบางส่วนไม่มีส่วนร่วมกำหนดแผนพัฒนาการจัดการศึกษาระยะ 5 ปี

ประสานงานกับองค์กรอื่นนอกห้องเรียนเพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา เป็นกรรมการตรวจสอบพัสดุของโรงเรียน สำหรับปัญหาที่พบคือชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในการวางแผน ส่วนข้อเสนอแนะนั้น โรงเรียนควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ และแจ้งผลการประเมินผลให้กับชุมชนได้รับทราบ

ณรงค์ อภัยใจ (2549) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านเมืองกีด อำเภอแม่แตงจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีส่วนร่วมในการวางแผน การประสานงาน การจัดสรรทรัพยากร และการประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง แต่ไม่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการจัดทำแผนระยะ 5 ปีการอนุมัติแผนปฏิบัติการประจำปี และการประสานงานกับผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญมาช่วยสอนในโรงเรียน โดยได้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น

ฉัฐพร อาทรรธรรมคุณ (2549) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยรวมแสดงความคิดเห็นและเข้าร่วมกิจกรรมทางโรงเรียนที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน และวันสำคัญๆ

ยุพาวรรณ เกิดเพชร (2549 : 85) ได้ศึกษาสภาพปัญหาในการพัฒนาครูด้านการเสริมสร้างความมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนด้านการเข้าแถวการทำความสะอาดการรักษาความสะอาดความรับผิดชอบนักเรียนขาดความขยันความอดทนแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการจัดการดูแลในการให้ความรู้ครูมีขั้นตอนที่เหมาะสมจากสภาพจริงของตัวนักเรียนสภาพแวดล้อมการดำรงชีวิตจัดกิจกรรมการเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์นักเรียนให้มีความตระหนักเป็นผู้มีความขยันอดทนรับผิดชอบ โดยให้ครูได้รับความรู้ความเข้าใจช่วยให้นักเรียนได้

กมลลา ถือโชค (2550) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนภูเขียว อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า สภาพก่อนการพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนจากการสำรวจพฤติกรรมนักเรียนโดยใช้แบบสอบถาม ตามพฤติกรรมของนักเรียนเกี่ยวกับวินัยในตนเองด้านความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความตั้งใจ ความอดทน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นผู้นำ การตรงต่อเวลา ความมีระเบียบ พบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ด้านความมีระเบียบเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านการไว้ผมผิกระเบียบมากที่สุด ด้านที่นักเรียนมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ รองลงมาคือ การแต่งกายตามระเบียบที่โรงเรียนกำหนด ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหาร ครูผู้สอน ควรให้ความตระหนักและร่วมกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ทรงวุฒิ เรื่องวาทศิลป์ (2550) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาในพื้นที่บริการของโรงเรียนล้อมแรดวิทยา อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ การประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง และความสัมพันธ์กับชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้แก่ผู้เรียน และสนับสนุนงบประมาณ ในการก่อสร้างอาคารสถานที่สิ่งแวดล้อมของโรงเรียน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551 : 243-244) ได้ศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวม ในระดับประถมศึกษา คุณธรรมและจริยธรรมที่ปรากฏในโรงเรียน ได้แก่ เรื่อง การประหยัดและและอดออม ความมีระเบียบวินัย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความซื่อสัตย์ รักความเป็นไทย และการมีสัมมาคารวะอยู่ในระดับปานกลาง ใฝ่รู้ใฝ่เรียน การเสียสละและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักษาความสะอาด การปฏิบัติตามหลักศาสนา ความอดทน กล้าแสดงออก ในระดับมัธยมศึกษา พบว่า คุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในโรงเรียน ได้แก่เรื่องความมีระเบียบวินัย รองลงมาคือความรับผิดชอบ การมีสัมมาคารวะ ความซื่อสัตย์ การปฏิบัติตนตามคำสอนของศาสนา

เฉลิมขวัญ พงศ์วัชร (2551 : 73) ได้ศึกษาผลการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนในการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมที่จัดในการเรียนการสอนช่วยให้ผู้ร่วมกิจกรรมผลิตผลิต โดยรวมนักเรียนมีความมุ่งมั่นในการทำงานทำกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีความรับผิดชอบในส่วนตัวและกลุ่ม สามารถทำงานกลุ่มได้อย่างราบรื่นรู้จักแสวงหาความรู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้อยู่เสมอจนเป็นคุณลักษณะของตนอย่างคงทนส่งผลให้ผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

จักรี ศรีประนอม (2552) ได้ศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของลูกเสือสามัญตามความคิดเห็นของนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุบลราชธานี เขต 2 พบว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของลูกเสือสามัญตามความคิดเห็นของนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุบลราชธานี เขต 2 ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาตนเอง ด้านการพัฒนาการทำงานและการดำเนินชีวิต และด้านการพัฒนาการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม โดยรวมอยู่ในระดับมาก และด้านมีจิตสาธารณะอยู่ในระดับปานกลาง

ปรียาภรณ์ เชียงเครือ (2552 : 82-85) การพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนบ้านคลองกุ่ม จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า ด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์รวม 3 ด้าน คือ ความซื่อสัตย์ พบว่านักเรียนปรับเปลี่ยนนิสัย พฤติกรรมให้เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองมากขึ้น ยอมรับผิดชอบเมื่อทำผิด พูแต่ความจริง ไม่ลอกการบ้านเพื่อน

ไม่ทู่จริตในการสอบ ปฏิบัติตามข้อตกลงต่างๆ ด้านความมีวินัยในตนเองพบว่า ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน แต่งกายถูกระเบียบ รักษาความสะอาดของห้องเรียนและโรงเรียน เข้าแถวเป็นระเบียบพุดจากสุภาพ ด้านความรับผิดชอบพบว่า นักเรียนตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ประพฤติตนเป็นคนดี มีความรักความสามัคคี ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เคารพเชื่อฟังครู และการพัฒนาการร่วมกันดำเนินงานมีความสัมพันธ์กับการเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สาลี สีลาโคตร (2553) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านสะอาดเจริญ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร้อยเอ็ด เขต 3 ผลการศึกษาพบว่า มีการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน ด้านการรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนด้านวินัย ด้านอยู่อย่างพอเพียง และด้านมีจิตสาธารณะ มีปัญหาในระดับมากที่สุด ควรได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน เมื่อนำโครงการพัฒนาวินัยและโครงการหนุนน้อยพอเพียง ผลพบว่า นักเรียนแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดีขึ้น มีระดับปัญหาน้อยลง

จากการศึกษางานวิจัยแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความมีวินัยในตนเองของนักเรียน ครูผู้สอนจะต้องใช้วิธีการสอนอบรม พัฒนา ให้คำแนะนำ พร้อมจัดกิจกรรมกิจกรรมที่หลากหลายรูปแบบและสอดคล้องเหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความสนใจและส่งเสริมพฤติกรรมเกื้อแสดงออก ความมีวินัยในตนเองนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งครูและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องให้ความร่วมมือกันในการส่งเสริมให้มีพฤติกรรมที่ถูกต้องเริ่มจากการมีวินัยใกล้ตัวคือในด้านร่างกาย ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำแนวคิดแนวปฏิบัติจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาพัฒนานักเรียนในด้านการไว้ทรงผมและการแต่งกายที่ถูกระเบียบของโรงเรียน เพื่อให้ นักเรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมเป็นที่ยอมรับของสังคม ส่งผลต่อการมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ดีงาม